

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІЛЬЄНКО Артем Сергійович

УДК 351.658.152

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ
ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ільєнко А.С.

Науковий керівник: Домбровська Світлана Миколаївна доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України .

Харків 2021

АНОТАЦІЯ

Ільєнко А.С. Механізми державного управління підприємствами газової промисловості.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2021.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми з обґрунтування теоретичних засад та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення наукових завдань, результатом яких став аналіз сучасних підходів до управління підприємствами газової промисловості, та здійснення оцінки розвитку економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості. Було систематизовано світовий досвід державного управління реформуванням газового ринку, та визначено методiku застосування організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості. Через призму державного управління було розкрито напрями удосконалення розвитку організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості, та окреслено стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників.

Об'єкт дисертаційного дослідження є державне управління підприємствами газової промисловості, а предмет дослідження виступають механізми державного управління підприємствами газової промисловості.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук.. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і

механізмів, які його забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи механізмів державного управління підприємствами газової промисловості; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного управління підприємствами газової промисловості; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного управління підприємствами газової промисловості, уточнити його функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація МОНУ та Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів у дисертаційному дослідженні полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Автором вперше було обґрунтовано стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників управління підприємствами газової промисловості, яке слід розглядати як комплекс взаємозв'язаних підмеханізмів (основних і специфічних), що враховують, забезпечення необхідного об'єму здобичі і транспортування газу відповідно до вимог ринку, що реалізуються через механізми відтворення мінерально- сировинної бази і розвитку геолого-розвідних робіт; подолання кризи неплатежів і впорядкування грошового обігу. Реалізація представлених механізмів надалі дозволить забезпечити інноваційно-модернізаційний шлях розвитку газової промисловості в цілому.

Таким чином, у дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Отримані у процесі дослідження результати підтверджують загальну методологію, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дали можливість зробити у дисертації обґрунтовані висновки.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління підприємствами газової промисловості, організаційно-правовий механізм управління підприємствами газової промисловості, економічний механізм державного управління підприємствами газової промисловості.

SUMMARY

Iliencko A. S. Mechanisms of public administration of gas industry enterprises.

Thesis for the scientific degree of a candidate of science in public administration, speciality 25.00.02 – mechanisms of public administration. – National University of Civil Defence of Ukraine. – Kharkiv, 2020.

A solution of the current problem of substantiating the theoretical foundations and development of the practical recommendations for improving the mechanisms of public administration of the gas industry enterprises has been offered in the research. To achieve this objective it is necessary to solve the scientific problems of the

analysis of modern approaches to the management of the gas industry enterprises, and to assess the development of the economic mechanism of public administration of the gas industry enterprises. The world experience of public administration of the gas market reformation has been systematized, and the methodology of the organizational and legal mechanism of the gas industry enterprises management has been determined. The directions of improving the development of the organizational and legal mechanism of the gas industry enterprises management have been revealed through the prism of public administration, and on the basis of a system of balanced indicators the strategic directions of public administration of the gas industry enterprises have been outlined.

The object of the thesis research is public administration of the gas industry enterprises, and the subject of the research are the mechanisms of public administration of the gas industry enterprises.

The methodological basis of the study are general scientific research methods and special methods based on modern scientific principles of management, economics and related sciences. The research methodology is based on a systematic approach, the methodological specificity of which is determined by focusing on research and mechanisms that provide it, on highlighting the various types of connections of a complex object and bringing them into a single theoretical picture.

The author has used a number of scientific methods, in particular: hypothetical-deductive method of the thesis methodology formation, which has permitted to define a research hypothesis, to build heuristic models of improving the mechanisms of public administration of the gas industry enterprises.

The deductive proof of the research hypothesis has not only confirmed the correctness of its methodology, the validity of the conclusions, but also has made it possible to put forward and verify practical recommendations for improving the object under study; structural and functional analysis, the essence of which is to identify the elements of the system of mechanisms of public administration of the gas industry enterprises; a number of comparative methods that have provided an opportunity to analyze the standards and mechanisms of public administration of the

gas industry enterprises; statistical method that has allowed to reveal the real and exact facts of the object's under study state; prognostic method that has been used to determine more distant prospects for its development; theoretical and conceptual method that has defined the direction of research, embodied in the analysis of functions, structure and parameters of the object, and has allowed to identify, comprehend, describe and compare the role of mechanisms of public administration of the gas industry enterprises, clarify the functions in each of the subsystems, evaluate results of the managerial influence, identify prospects and mechanisms.

The information bases of the research consists of the legal and regulatory acts, the works of foreign and domestic scientists, the Internet resources, the statistical information of the State Statistics Service of Ukraine and other central executive bodies.

The scientific novelty of the obtained results lies in solving the scientific problem of developing theoretical principles and substantiation of scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of public administration of the gas industry enterprises.

The most significant results of the thesis, which contain scientific novelty, are that the author has substantiated strategic directions of the gas industry enterprises development on the basis of a system of balanced indicators of the gas industry management, which should be considered as a set of interrelated sub-mechanisms (basic and specific), accounting for the market requirements implemented through the mechanisms of the mineral resource base reproduction and the geological exploration works development; overcoming the crisis of defaults and streamlining money circulation. The implementation of the presented mechanisms will further ensure the innovation and modernization of the gas industry as a whole.

Thus, the study proposes a solution of the current problem of developing theoretical principles and substantiating scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of public administration of the gas industry enterprises.

The results obtained during the research confirm the general methodology underlying it, and the realized objective and tasks of the research have made it

possible to draw reasonable conclusions.

Keywords: public administration, mechanisms of public administration of the gas industry enterprises, organizational and legal mechanism of management of the gas industry enterprises, economic mechanism of public administration of the gas industry enterprises.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ільєнко А. С. Державне управління безпекою газової галузі України. *Вісник національного університету цивільного захисту України*. Серія : Державне управління. 2018. № 1 (8). С. 108–114.
2. Ільєнко А. С. Державне регулювання безпеки газопостачання в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні : наук. журн. / Причорномор. НДІ економіки та інновацій*. Одеса, 2019. Вип. 12. С. 34–37.
3. Ільєнко А. С. Енергетична безпека України: сутність, загрози та механізми регулювання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Державне управління». 2019. Т. 30 (69), № 4. С. 61–67.
4. Ільєнко А. С. Державне регулювання газозабезпечення в умовах реалізації стратегії національної безпеки. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електрон. наук. фах. вид. / Херсон. нац. техн. ун-т*. Херсон : ХНТУ, 2019. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/20.pdf.
5. Ільєнко А. С. Державна політика щодо безпеки газопостачання. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. журн. / Дніпр. держ. аграр.-екон. ун-т*. Київ : ДКС-центр, 2019. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=3&y=2019>.

Статті в закордонних виданнях за фахом

6. Ільєнко А. С. Energy security of Ukraine as a component of national security. *East Journal of Security Nauka i studia*. 2019. № 11(200). С. 60–68.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Ільєнко А. С. Державне регулювання газопостачанням України в умовах євроінтеграції. *Україна – ЄС: проблеми наукової та галузевої інтеграції* : матеріали III Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (Харків, 6–7 верес. 2019 р.), 2019. С. 67–69.
8. Ільєнко А. С. Державне управління безпекою газового господарства України. *Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. 18 жовт. 2019 р., Мелітополь, Україна / відп. ред. Ортіна Г. В. Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. С. 49–52.
9. Ільєнко А. С. Організаційний механізм державного управління газозабезпеченням України. *Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ, 5 листоп. 2019 р. : у 2 ч. Ч. 2 / редкол. : Т. Г. Маренич та ін. ; Харк. нац. техн. ун-т сільського госп-ва ім. Петра Василенка. Харків : Стильна типографія, 2019. С. 169–172.
10. Ільєнко А. С. Механізми державного управління безпекою газового господарства України. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 берез. 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 61–63.
11. Ільєнко А. С. Державне регулювання енергетичною безпекою України в умовах глобалізації. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія та*

практика : матеріали VII Міжнар. заоч. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2019 р. / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2019. С. 84–86.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	19
1.1 Сучасні підходи до управління підприємствами газової промисловості	19
1.2 Суть і зміст механізму державного управління підприємствами газової промисловості	30
1.3. Місце газової галузі в сучасній енергетичній стратегії України	45
Висновки до першого розділу	64
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	66
2.1. Оцінка розвитку економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості	66
2.2. Світовий досвід державного управління реформуванням газового ринку	83
2.3. Методика застосування організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості	99
Висновки до другого розділу	123
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	126
3.1. Сучасні механізми державного управління підприємствами газової галузі	126
3.2. Удосконалення розвитку організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості	147
3.3. Стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників	162

	11
Висновки до третього розділу	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	181
ДОДАТКИ	208

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пріоритети інноваційного розвитку і модернізації промисловості України припускає збільшення конкурентоздатної вітчизняної продукції на внутрішньому і глобальному ринках за рахунок розвитку і створення нових високотехнологічних виробництв. Газова галузь - це складний інтегральний механізм, що включає здобич, очищення, транспортування, переробку сировини. Сьогодні перед газовою галуззю стоять масштабні завдання, тобто виникає потреба в затвердженні планів на довгострокову перспективу. Вітчизняні газові компанії повинні зайняти перспективні ніші в енергетиці, для чого потрібно інноваційне оновлення галузі за рахунок нових технологій, матеріалів і устаткування.

У цьому напрямі, розвиток механізмів державного управління підприємствами газової промисловості лежить в площині створення і реалізації хайтек- проектів з перетворення його системотворних елементів. Реалізація цього підходу припускає розробку генеральної схеми розвитку газової галузі на період до 2035 року, в якій взаємопов'язані усі складові інструменти управління газовою індустрією, обумовлені необхідністю узгодження економічних інтересів учасників цього процесу, діючих в межах Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність».

Внаслідок цього, механізми державного управління підприємствами газової промисловості повинні відповідати як стратегічним цілям, так і завданням розвитку паливно-енергетичного комплексу країни в цілому. Концептуально механізми державного управління газової галузі повинні враховувати усі особливості і специфічність управління вертикально- і горизонтально- інтегрованими структурами, характерними для паливно-енергетичного комплексу (далі – ПЕК).

Ці обставини викликають гостру необхідність в розвитку і вдосконаленні

інструментально-методичних аспектів та механізмів державного управління підприємствами газової промисловості на основі аналізу поточного і перспективного станів державного управління у визначеній сфері.

На сьогодні існує значний теоретично-науковий доробок з досліджуваної проблематики. Особливе значення мають праці, автори яких заклали теоретико-методологічні підвалини досліджень механізмів функціонування й забезпечення державного управління в Україні, зокрема: В. Бакуменка, В. Богдановича, В. Горбуліна, А. Дегтяря, О. Євсюкова, О. Данільяна, О. Дзьобаня, С. Домбровської А. Качинського, В. Ліпкана, О. Литвина, С. Лихачова, Н. Нижник, В. Плішкіна, Г. Пономаренка, Є. Романенка, В. Садкового, Г. Ситника, та ін.

На тлі значної кількості зарубіжних досліджень, присвячених економіці і управлінню промисловими підприємствами (Ансофф І., Вейлл П., Виссема Х., Вудкок М. і Френсис Д., Гроув Э.С., Друкер П., Дункан Дж.У., Каплан Р., Карлоф Бі., Мескон М.Х., Альберт М. і Хедоурі Ф., Нортон Д., Портер М., Саймон Г., Самуельсон П., Стрикленд, Дж. Томпсон А.А., Фуллер Д., Емерсон Г.), дослідженню питань державного управління в газово-енергетичній галузі присвячені наукові нароби наступних вітчизняних учених : Н. Дацій, В.Горника, О.Дегтяря, О.Борисенко, В.Євдокимова, В. Ковальчук, А.Помази-Пономаренко та інших.

Але не зважаючи на велику наукову цінність досліджень, які були проведені вищеназваними вченими, до цього часу недостатньо дослідженою залишається низка питань щодо модернізації механізмів державного управління з забезпечення газової галузі та системного оновлення функціональної компоненти з забезпечення її сучасного розвитку та реформування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється навчально-науково-виробничим

центром Національного університету цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано теоретичні засади з удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати сучасні підходи до управління підприємствами газової промисловості;
- здійснити оцінку розвитку економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості;
- систематизувати світовий досвід державного управління реформуванням газового ринку;
- визначити методику застосування організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості;
- розкрити напрями удосконалення розвитку організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості;
- окреслити стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників.

Об'єкт дослідження - державне управління підприємствами газової промисловості.

Предмет дослідження - механізми державного управління підприємствами газової промисловості.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук.. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження

на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, які його забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи механізмів державного управління підприємствами газової промисловості; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного управління підприємствами газової промисловості; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного управління підприємствами газової промисловості, уточнити його функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація МОНУ та Державного комітету статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного

управління підприємствами газової промисловості.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

обґрунтовано стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників управління підприємствами газової промисловості, яке слід розглядати як комплекс взаємозв'язаних підмеханізмів (основних і специфічних), що враховують, забезпечення необхідного об'єму здобичі і транспортування газу відповідно до вимог ринку, та реалізуються через механізми відтворення мінерально- сировинної бази і розвитку геолого-розвідних робіт; подолання кризи неплатежів і впорядкування грошового обігу, що надалі дозволить забезпечити інноваційно-модернізаційний шлях розвитку газової промисловості в цілому;

удосконалено:

напрями організаційно-економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості, які базуються на мультирівневій ієрархічній системі цілеспрямованих, змістовно-процесуальних, критерійно-рівневих елементів і їх типологічних груп (об'єктів, суб'єктів, підходів, принципів, методів, інструментарію), і способів їх взаємодії, під впливом яких гармонізуються економічні стосунки держави, власників, персоналу, представників вищого менеджменту і так далі;

систематизація теоретико-методологічного інструментарію економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості на основі застосування інформаційно-інтегрованих систем в механізмі управління підприємствами газової промисловості; вдосконалення інструментально-методичного забезпечення збутової діяльності в управлінні підприємствами газової галузі; вдосконалення інструментів стратегічного управління підприємствами газової промисловості;

набуло подальшого розвитку:

застосування закордонного досвіду розвитку європейського ринку газу, який дає змогу окреслити практичні рекомендації, та визначити, що зростання долі газу у виробництві електроенергії змінить структуру енергетичної галузі, а нові технології усуватимуть цінові перешкоди на шляху проникнення компаній на енергетичний ринок і зроблять можливою співпрацю великих промислових підприємств з відносно невеликими виробниками енергії. На ринку виробництва електроенергії з'являться нові учасники - газодобувні компанії, які в свою чергу підвищать значення транспортування газу, та збільшать мережу газопроводів;

систематизація інструментально-методичного комплексу в організаційно-правовому механізмі державного управління підприємством газового комплексу, що включає зовнішні інструменти-регулятори (диференційована система оподаткування; державна підтримка фінансування геологорозвідувальних робіт; регулювання внутрішніх цін на вуглеводні; створення інституціонально-правової основи для сприятливого інвестиційного клімату) і внутрішні інструменти (ефективні методи залучення інвестиційних ресурсів для освоєння газових родовищ, контролінг, стратегічне управління на основі системи збалансованих показників).

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Теоретичні та практичні рекомендації використані в роботі Департаменту житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу Харківської обласної державної адміністрації при формуванні системи збалансованих показників (довідка про впровадження №03/791 від 23.03.2021).

Науково-методичні розробки та рекомендації стосовно сучасних напрямів державного управління підприємствами газової промисловості використані в роботі Департаменту житлово-комунального господарства Харківської міської

ради Харківської області (довідка про впровадження №01/231 від 27 .01.2021).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: III Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції «Україна – ЄС: проблеми наукової та галузевої інтеграції» (Харків 6-7 вересня 2019), Всеукраїнська науково-практична конференція «Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування» (Харків, 18 жовтня 2019 р), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ «Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів» (Харків, 05 листопада 2019 року), VII Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія та практика» (м. Запоріжжя, 2019 р), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (18-19 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 11 наукових працях, у тому числі: 5 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття в зарубіжному виданні, 5 тез доповідей на конференціях. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 3, 37 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 212 сторінок. Обсяг основного тексту становить 180 сторінок. Список використаних джерел включає 260 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1. Сучасні підходи до управління підприємствами газової промисловості

В умовах модернізації, реконструкції і оновленні вітчизняної газової галузі однієї з ключових проблем, що вимагають пильної уваги і рішення, являється вдосконалення і розвиток механізмів державного управління взаємозв'язаними системотворними елементами підприємств промисловості, що утворюють цілісний виробничо-технологічний, мінерально-сировинний комплекс, на основі ефективного використання резервів підприємства, і вдосконалення інструментально-методичного забезпечення.

Відмітимо, що в сучасних умовах інноваційного розвитку вітчизняної економіки газова галузь є провідною галуззю промисловості і займає лідируючу позицію в економічній діяльності. Інфраструктура газової промисловості України є розгалуженою системою, яка складається з основних виробників газу, і сервісних організацій [2].

Незалежні виробники природного газу поставляють на об'єкти паливно-енергетичного комплексу і великі промислові підприємства.

Аналіз численних робіт дослідників в області розвитку газової галузі показав, що серед основних напрямів виділяють:

- своєчасне оновлення устаткування і труб газотранспортної системи (розвиток магістральної і газорозподільної інфраструктури);
- розвиток виробництва і експорт зрідженого природного газу;

- розвиток газопереробної і газохімічної промисловості з метою раціонального використання цінних фракцій вуглеводневої сировини і попутного нафтового газу.

Реалізація основних напрямів розвитку газової індустрії забезпечить географічну диверсифікацію постачань газу; доведення витрат на виробництво, доставку газу на традиційні, потенційні ринки до рівня конкурентної ціни; гнучкий підхід до формування цінової політики на експортних ринках і вихід на кінцевого споживача; створення продукції з підвищеною додатковою вартістю шляхом збільшення об'ємів глибини переробки газохімії.

Рис. 1 Структура ДК "Газ України"

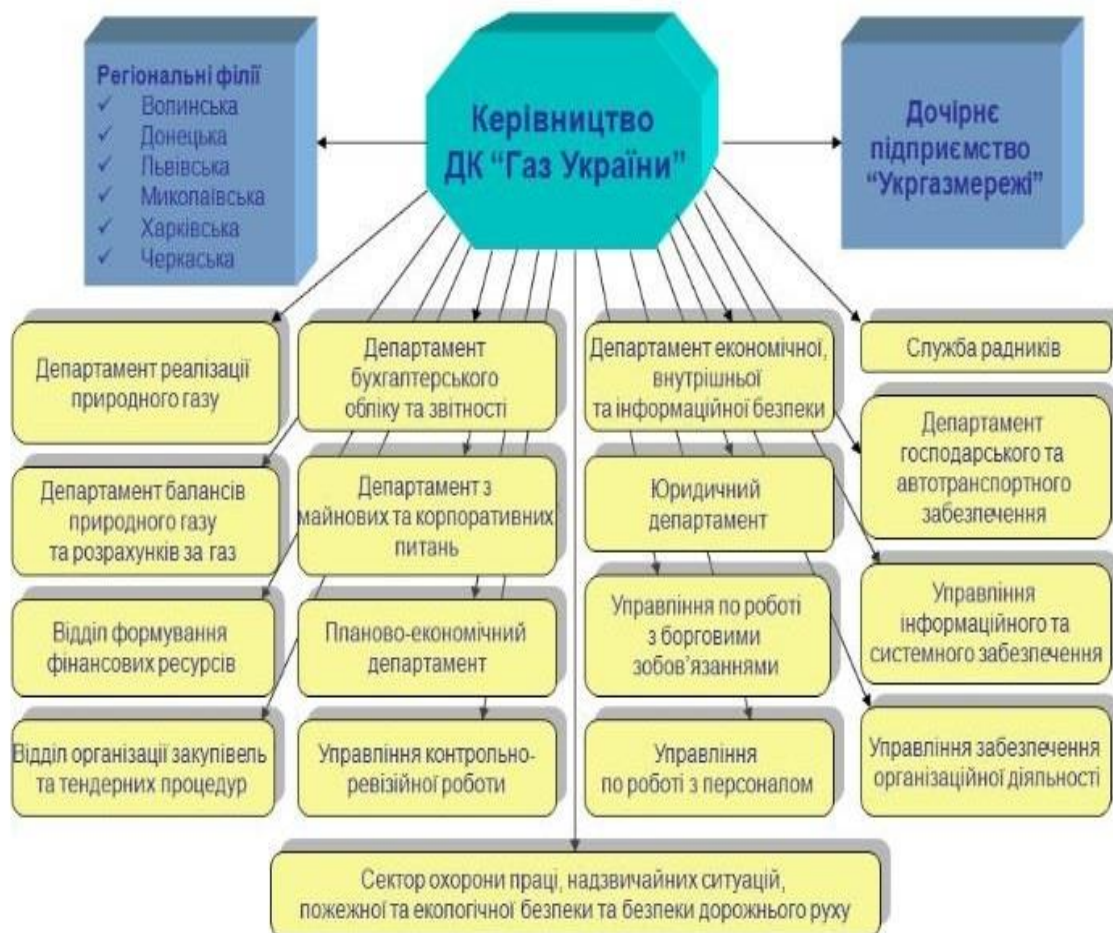

Рис. 2 Структура НАК «НафтоГаз України» [116]

Відмітимо, що особливий інтерес вітчизняних дослідників до проблематики науково-обґрунтованого управління промисловими підприємствами існує багато років, що обумовлено високим науково-методичним рівнем існуючих розробок в цій області. Концептуально фундаментальними дослідженнями систем управління займалися А.А. Богданов, В. А. Козловський, В. І. Мухін. Проблемами еволюції різних типів оргструктур державного управління і розвитком організаційного проектування на промислових підприємствах знайшли відображення в дослідженнях таких учених, як: [119. 183]

На основі концептуального підходу, який припускає попередню розробку концепції дослідження, тобто комплексу ключових положень, що визначають загальну спрямованість, архітектуру і спадкоємність дослідження до механізму державного управління підприємствами газової промисловості

повинні враховувати специфічні особливості управління вертикально-інтегрованими структурами, характерних для цієї галузі.

Зараз проблема ефективного державного управління газовою промисловістю набуває первинне значення, стає стержнем усієї економічної політики, задає контури усіх стратегічних рішень. Забезпечення стійкого розвитку і розвиток інструментального - методологічного комплексу в механізмі управління входить до складу найважливіших функцій, як окремого підприємства газової галузі, так і держави в цілому.

Суть досліджуваної області відбивається в аналізі різних джерел до визначення підходів до управління підприємствами газового комплексу [188].

Приведемо ряд поширених визначень терміну «державне управління», потрактованими різними дослідниками.

Управління - «елемент, функція організованих систем різної природи : біологічних, соціальних, технічних, що забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності.

Управління - «напрямок рухом кого/чого-небудь, керівництво діями кого-небудь».

Управління - «дія на керовану систему з метою забезпечення необхідної її поведінки».

Управляти - це означає спонукати керований елемент до потрібних дій.

Існує і безліч інших визначень, відповідно до яких управління визначається як : елемент, функція, дія, процес, результат, вибір і тому подібне

Традиційне визначення поняття «управління» ув'язується з термінами «адміністрація» (звідси адміністративні методи управління) і «кібернетика». Далі розглядаються питання системного підходу до управління, поняття «система», «елементи системи», «функції управління» [42].

Представники різних наук — філософи, соціологи, правознавці, політологи, економісти — вкладають в це поняття свій специфічний сенс. Проте вірним є і твердження, що процес управління багато в чому

універсальний, і навіть в дуже різних сферах і галузях він підпорядкований одним і тим же закономірностям.

Як показав огляд наукової літератури, до найбільш загальних підходів до теорії управління промисловим підприємствам, слід віднести:

- функціональний підхід ґрунтується на реалізації універсальних функцій управління структурними одиницями (зокрема, персонал, функціональний підрозділ);

- процесний підхід (англ. BPM - business process management) орієнтований на бізнес-процеси, кінцевою метою яких є створення продуктів або послуг, що представляють цінність для зовнішніх або внутрішніх споживачів;

- системний підхід склався на базі загальної теорії систем : система - це ціле, що складається зі взаємозалежних елементів, кожен з яких вносить свій вклад у функціонування і розвиток цілого;

- ситуаційний підхід розглядає будь-яку організацію як відкриту систему, що постійно взаємодіє із зовнішнім оточенням, тобто головні причини про процеси, що відбуваються усередині підприємства, слід виявляти із зовнішнього бізнес-середовища;

- універсальний підхід розглядає будь-яку систему, як сукупність вертикальних і горизонтальних зв'язків (підхід склався на базі наукової школи універсології; теорії перехідних процесів; теорії універсального управління; теорії відносності свідомості);

- субстратний підхід, заснований на структурній оптимізації стратегії і рішень, що приймаються, за допомогою виявлення субстратів (ключових моментів ефективності) в значимих класах інформаційного контексту управлінської ситуації. Процес побудови такий структурно- оптимальній стратегії називають структурною оптимізацією [28, с. 89].

Очевидно, що управління підприємством газової промисловості, як відкритою системою є деякою модифікацією, синтезом поглядів різних наукових шкіл, при реалізації різних підходів до державного управління.

Слід зазначити, що аналіз наукової і спеціальної літератури з проблеми державного управління промисловим підприємством дозволив авторів, виявити і систематизувати різні підходи до управління промисловим підприємством газової галузі з урахуванням його специфіки і значущості. Так, багато дослідників виділяють наступні підходи до державного управління

Таблиця 1.

Дослідження підходів до державного управління		
з/п	Підходи, школи	Роки
Підходи з позицій шкіл управління		
1	Підхід наукового управління	1885- 1920
2	Підхід адміністративного управління	1920- 1950
3	Підхід з позиції людських відносин	1930- 1950
4	Підхід з позиції науки про поведінку	1950 – по теп.час.
5	Підхід з позицій кількісних методів	1950 - по теп.час..
Підхід до управління як до процесу		1920 - по теп.час..
Системний підхід		кінець 1950-х - по теп.час.
Ситуаційний підхід		кінець 1960-х - по теп.час.

Отже, нині досліджені близько тринадцяти наукових підходів. Серед них виділяють інтеграційний, системний, комплексний, функціональний, процесний, динамічний, маркетинговий, відтворювальний, поведінковий, кількісний, нормативний, адміністративний, ситуаційний (таблиця. 1)[23].

Облік особливостей державного управління у вертикально-інтегрованого структурах, характерних для газової галузі дозволив авторів сформулювати це припущення, що полягає в тому, що по відношенню до підприємств газової промисловості застосуємо увесь перелік представлених в дисертації підходів до управління при поєднанні або домінуванні одного над іншим.

Таблиця .2.

№, з/п	Найменування	Коротка характеристика
1	<i>Комплексний підхід</i>	Усебічний облік технічних, екологічних, економічних, організаційних, соціальних, психологічних, політичних і інших аспектів менеджменту і їх взаємозв'язку.
2	<i>Інтеграційний підхід</i>	Дослідження взаємозв'язків між: - підсистемами і елементами системи менеджменту; - стадіями ЖЦ об'єкту управління; - вертикальними рівнями управління; - горизонтальними рівнями управління.
3	<i>Маркетинговий підхід</i>	Орієнтація підсистеми, що управляє, при рішенні завдань, спрямованих на клієнтську базу (споживач) : -підвищення якості об'єкту відповідно до потреб; -економія витрат (ресурсів) споживача на основі підвищення якості продукції; -економія витрат (ресурсів) у виробництві на основі чинників масштабу виробничої діяльності, НТП; ефективне застосування системи управління (менеджменту).
4	<i>Функціональний підхід</i>	Потреба розглядається з позиції сукупності функціональних складових. Далі після визначення функцій виявляються альтернативні об'єкти для виконання представлених функцій, і вибирається оптимальний при мінімальних витратах на одиницю корисного ефекту.
5	<i>Динамічний підхід</i>	Об'єкт управління досліджується в динаміці свого розвитку, розглядаються причинно-наслідкові зв'язки і проводиться ретроспективний і перспективний аналізи за декілька років.
6	<i>Відтворювальний підхід</i>	Досліджує постійне відновлення виробничої діяльності для задоволення потреб клієнта і ринку з меншими витратами на одиницю корисного ефекту в порівнянні з кращим об'єктом.
7	<i>Процесний підхід</i>	Розглядає сукупність функцій управління як взаємозв'язаний процес, визначуваний загальною сумою функцій, а також безперервними взаємозв'язаними діями.
8	<i>Нормативний підхід</i>	Встановлення норм і нормативів управління по існуючих системах і підсистемах менеджменту. Нормативи встановлюються по важливих елементах: -цільова підсистема; -функціональна підсистема; забезпечувальна (сервісна) підсистема.
9	<i>Кількісний підхід</i>	Полягає в перекладі оцінок якісних параметрів до кількісних на основі економіко-математичних, статистичних методів, експертних оцінок, інженерних розрахунків, бальних методів та ін.

з/п	Найменування	Коротка характеристика
10	<i>Адміністративний підхід</i>	Полягає в регламентації функцій, прав, обов'язків, витрат, нормативів якості, тривалості елементів систем менеджменту в нормативних актах.
11	<i>Поведінковий підхід</i>	Метою підходу - надати допомогу працівникам в усвідомленні власних можливостей за рахунок підвищення ефективності фірми, і ролі людських ресурсів. Поведінкові теорії сприяють підвищенню ефективності окремого працівника і підприємства в цілому.
12	<i>Ситуаційний підхід</i>	Ефективність методів управління підприємством визначається конкретною ситуацією, під впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Найбільш ефективним методом є той, який відповідає конкретною ситуацією, і адаптований максимально до діяльності організації.
13	<i>Системний підхід</i>	Система (підприємство, об'єкт) розглядається з точки зору сукупності взаємозв'язаних елементів, що мають вихід (результат), вхід (мета, ресурси), зворотний зв'язок, зв'язок з бізнес-середовищем. Принципи системного підходу : - ухвалення рішення розпочинатися з визначення і чіткого формулювання цілей (принцип SMART); - необхідність виявлення і аналізу альтернативних шляхів досягнення поставлених цілей і завдань; - кореляція цілей окремих підсистем системи; взаємозв'язок аналітичної і синтетичної складових логічного і історичного; - дослідження в об'єкті взаємодій різних якісних зв'язків.

Отже, державне управління як процес дії суб'єкта на об'єкт управління немислимий без системи управління, під якою, як правило, розуміється механізм, що забезпечує процес управління, тобто безліч взаємозв'язаних елементів, що функціонують погоджено і цілеспрямовано. Елементи, що беруть участь в процесі державного управління, об'єднуються в систему за допомогою інформаційних зв'язків, конкретніше — за принципом зворотного зв'язку [14].

Реалізація представлених підходів має бути базою для науково обґрунтованого управління промисловими підприємствами газової промисловості. При цьому саме здійснення управління, як стійкого процесу відбувається в системі управління, що є сукупністю суб'єкта і об'єкту

управління. Відмітимо, що управління потрібне для того, щоб «входи» системи підприємства перетворювалися в «виходи» запланованим способом, забезпечуючи тим самим як зміни в структурі, так і його реалізацію у вигляді конкретних продуктів. Тому схемний реалізація цього процесу представляє наступну структуру (рис.3).

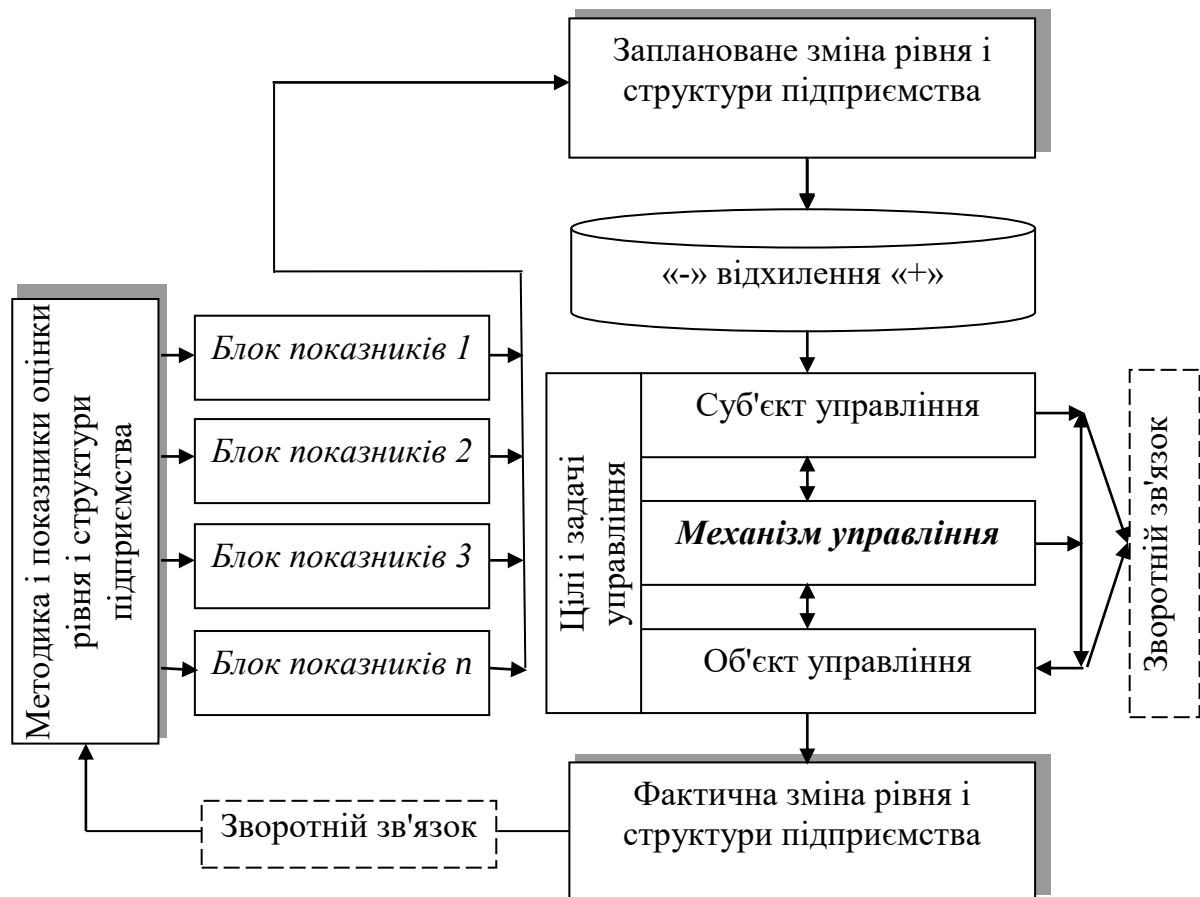

Рис.3 Функціонування системи управління підприємством газової галузі

Таким чином, процес управління промисловим підприємством газової промисловості є інтеракційно-динамічним, на кожному його кроці оцінюються наслідки реалізації прийнятих рішень, від ефективності яких залежать не лише рівень і структура його потенціалу, але і зв'язана з ним якість функціонування

підприємства і його конкурентоспроможність.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що державне управління підприємством газової промисловості є процесом інтегрованої дії підсистеми, що управляє (координаційною), на керовану підсистему, що визначає можливість цілеспрямованого руху багаторівневої системи в умовах нової економіки.

У нашій роботі основна увага приділена аналізу стану і проблемам розвитку українського газового комплексу (об'єднуючого підприємства з видобутку, транспортуванню, зберіганню і збуту газу) в контексті питань, що відносяться до сфери державного управління монополізованих виробництв, включаючи природні монополії. Упереджаючи виклад результатів цих досліджень, звернемося до характеристики міжнародного досвіду з реформування природних монополій і державному управлінні високо-монополізованих секторів [12]. Заходи у сфері цінової політики (директивне встановлення цін або встановлення "вилки" цін, заморожування цін або прив'язка їх до рівня інфляції і так далі аж до ухвалення рішення про повну лібералізацію цін) можуть істотно диференціюватися за секторами економіки і розрізнятися залежно від конкретних внутрішніх і зовнішніх умов і завдань, що вирішуються на цьому історичному етапі розвитку країни. З позиції макроекономічної доцільності очевидно, що при встановленні ціни або межі підвищенні ціни державою мають бути враховані два чинники. З одного боку, рівень ціни товару повинен забезпечувати виробникові "справедливий дохід на капітал", що дозволить зберігати стимули до його відтворення. З іншого боку, ціна на товар не має бути настільки висока, щоб стримувати розвиток інших галузей, надмірно підвищуючи їх витрати (якщо товар виробничого призначення) і помітно погіршувати рівень споживання населення (якщо товар "першої необхідності").

Залежно від конкретної ситуації і в цілях раціоналізації організаційної структури ринку держава застосовує заходи з посилення конкурентного середовища, або заходи зі стримування конкуренції.

Так, у складі заходів, націлених на посилення конкурентного середовища, можна виділити забезпечення рівних прав доступу до виробництва в секторах економіки представникам вітчизняного і зарубіжного бізнесу, встановлення певних обмежень при злитті фірм і контроль за цими процесами, зняття митних бар'єрів па імпорт, підтримку малого бізнесу [55].

У складі заходів зі стримування конкуренції - ліцензування права на здійснення певного виду діяльності, обмеження доступу до входження в галузь, встановлення різного виду митних бар'єрів для імпортерів і так далі. Ці заходи застосовуються з урахуванням конкретної ситуації, поточних і стратегічних завдань розвитку. Наприклад, вони використовуються в цілях захисту внутрішніх виробників традиційних галузей (зокрема, для підтримки рівня зайнятості) або нових перспективних галузей, що знаходяться у стадії становлення. Вони можуть застосовуватися в цілях збереження суворого державного контролю за стратегічно значимими для забезпечення національної безпеки (включаючи економічну) секторами економіки.

Окрім антимонопольного регулювання важливим завданням державного управління у сфері природних монополій є ліцензування здобичі, транспортування, зберігання і переробки газу.

Відповідно до державної системи ліцензування, воно забезпечує:

практичну реалізацію державних програм розвитку добувної промисловості і мінерально-сировинної бази, захисту інтересів національної безпеки України;

соціальні, економічні, екологічні і інші інтереси населення, що проживає на цієї території;

рівні можливості усіх юридичних осіб і громадян в отриманні ліцензій;

розвитку ринкових стосунків, проведення антимонопольної політики у сфері користування надрами;

необхідні гарантії власникам ліцензій (у тому числі іноземним) і захисту їх права користування надрами [57].

Здобуті з надр корисні копалини стають власністю користувачів надр

після їх здобичі. Термін ліцензії залежить від виду користування надр і обчислюється з моменту державної реєстрації ліцензії. Законом визначається декілька видів ліцензій:

- а) ліцензії на геологічне вивчення (строком до 5 років);
- б) ліцензії на видобуток корисних копалин (на термін відробітку родовища корисних копалини);
- в) ліцензії, що надають короткострокове право користування надрами (на строк до 1 року);
- г) ліцензії па будівництво і експлуатацію газосховищ (без обмеження терміну).

Можуть видаватися поєднані ліцензії на геологічне вивчення і подальший видобуток корисних копалин.

1.2. Суть і зміст механізму державного управління підприємствами газовій промисловості

Вивченню питань управління розвитком газового комплексу і раціонального використання ресурсів в господарській діяльності присвячені фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених : В. Алекперова, О. Віханського, І.Ворожейкина, В. Гончарова, В. Єфремова, Ю.Кудінова, Ю.Медведева, Ю.Налівкіна, Д.Ная, Ю.Подольського, Л.Сорокіна, Н.Шестакова, Ч.Хенді та ін. [55, с.2].

Загальне семантичне значення поняття «механізм» в наукових працях (з англ. mechanism; йому. Mechanismus) означає: пристрій для перетворення і передачі руху; система, пристрій, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності (напр., механізм управління) /

У Економічному словнику поняття «механізм» підноситься як «послідовність станів, процесів, визначальних собою яку - небудь дію, явище», або ж «система, пристрій, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності».

Найбільш широке трактування висловлюють дослідники в сучасній економічній літературі про зміст «механізм», за якими розуміють «сукупність процесів, організаційних структур, форм і методів управління, і правових норм, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони, процес відтворення» . В результаті термін «механізм» розглянутий в якості ілюстрації двигуна в економічній системі, чого явно недостатньо для вирішення завдань наукового аналізу [52].

У представленій аналогії важливою є можливість отримання руху, виграшу в зусиллі, переміщенні, використанні енергетичних ресурсів для отримання позитивного ефекту. Механізми, запозичені з механіки в державному управлінні утворили групу так званих інструментів, які входять до складу механізму. Таким чином, в процесі дослідження механізму в широкому розумінні важливою є наявність в нім характерних інструментів.

Багато дослідників стверджують, що поняття «механізм» в процесному підході відмежовано від поняття «державне управління», при цьому управління є головним генератором командних дій, тоді як механізм - підлеглим, виконавчим, таким, що забезпечує ресурсами реалізацію команди. Як вважають автори, це трактування поняття «механізм» є цілком обґрунтованим [53].

Так, Л.І.Абалкін при дослідженні терміну господарського механізму державного управління визначав його зміст як досить складну структуру. Серед найважливіших його структурних підрозділів можна виділити:

- форми організації громадського виробництва (розподіл праці, спеціалізація виробництва, його розміщення і інші, за допомогою удосконалення яких суспільство впливає на розвиток продуктивних сил і забезпечує підвищення ефективності їх використання);
- форми господарських зв'язків, завдяки яким здійснюється своєрідний «обмін речовин» в економіці, у тому числі оборот засобів виробництва, фінансово-кредитні стосунки та ін.;
- структуру, форми і методи планування господарського керівництва, у складі яких одночасно з економічними можуть бути виділені також правові і

соціально-психологічні форми і методи;

- сукупність економічних важелів і стимулів впливу на виробництво і учасників господарської діяльності, за допомогою яких забезпечується узгодження і стимулювання господарської діяльності [14].

Інша точка зору про зміст поняття «механізм» розкриває інші можливості цієї категорії, зокрема «господарський механізм є системою взаємозв'язаних, взаємообумовлених форм і методів управління громадським виробництвом і його структурними складовими частинами. При цьому вважається, що з одного боку механізм виступає як специфічна об'єктивна форма прояву виробничих стосунків (планування, нормативи, стандарти, ціна, прибуток і тому подібне), з іншої - використовується на практиці як метод господарювання»

Деревянко О. представляє господарський механізм державного управління як «спосіб функціонування господарської системи (незалежно від її розміру), в основі якого лежить певна сукупність виробничих стосунків. Тобто може йтися як про господарський механізм економіки в цілому (макроекономічний рівень), так і господарський механізм суб'єктів підприємницької діяльності (мікроекономічний рівень) «змісту поняття «механізм» застосовний процесний підхід, тобто механізм наділений ознаками процесу.

Так, Кульман А. стверджує, що «економічний механізм визначається або природою початкового явища, або кінцевим результатом серії явищ, і уточнює, що складовими елементами механізму завжди одночасно виступають і початкове явище, і що завершують явища, і увесь процес, який відбувається в інтервалі між ними. Іншими словами, будь-який організаційно-економічний механізм є певна сукупність або послідовність економічних явищ.

У спеціальній літературі економічний механізм розглядається як ринковий, поєднуючий саморегулювання діяльності тих, що господарюють суб'єктів з регулюючими функціями держави [16, с.115].

Відома також думка інших ведучих учених, які визначають економічний механізм не простим набором економічних важелів і інструментів, а як їх

систему, тобто взаємозв'язане і взаємообумовлене поєднання конкретних економічних регуляторів.

Відмітимо, що механізми державного управління, що базуються на основі детермінованих і стохастичних зв'язків різних економічних явищ, а також обумовлені тимчасовою послідовністю підрозділяють на відкриті і закриті організаційно-економічні механізми. В даному випадку йдеться про безліч зовнішніх і внутрішніх чинників, що роблять вплив на систему механізмів державного управління в цілому, які, у свою чергу, дозволяють виявити необхідні інструменти і регулятори. Як показує аналіз досліджень, організаційно-економічний механізм державного управління негативно впливає на ефективність і перспективи розвитку газової промисловості. Що відбивається на структурі внутрішньої підсистеми в контексті економічних стосунків учасників «Нафтогаз», і зовнішньої підсистеми (інституціонально-правова база державного управління монополізованого газового комплексу).

На думку багатьох дослідників, змістовно механізм державного управління газовою промисловістю з урахуванням специфіки її функціонування включає такі взаємозв'язані підсистеми, як:

- механізм забезпечення здобичі, транспортування газу відповідно до вимог і потреб ринку (внутрішнього і зовнішнього);

- механізм розвитку геолого-розвідних робіт (ГРР) і відтворення мінерально-сировинної бази (МСБ);

- механізм поліпшення фінансового положення і стійкості [22, с.37].

Під базовим організаційним механізмом державного управління (механізм функціонування реальних систем) багато дослідників, зокрема В. Н. Бурков, розуміють «...складний набір процедур, положень, інструкцій, правил, осіб, що регламентують поведінку, приймають рішення на усіх етапах функціонування організації». Автори цієї роботи пропонують класифікувати базові механізми за видами (пріоритетні, багатоканальні, відкритого управління, погоджені і прогресивні). При цьому, пріоритетні механізми можуть бути представлені як конкурсні, прогресивні як противитратні.

В умовах модернізації вітчизняної економіки визначальним (базовим) елементом організаційно-економічного механізму державного управління вертикально -, горизонтально-ієрархічною системою є стосунки власності. Точніше, формування і розвиток нового механізму управління власністю, який враховує інтереси держави, власників, засновників, виробничого менеджменту і суспільства в цілому. Тому, необхідно досліджувати вплив ендогенних і екзогенних чинників, заданих в обґрунтованих інтервальних межах економічних і фінансових параметрів.

У свою чергу, багато учених, що досліджують функціонування складних оргсистем та ділять комплекс завдань в управлінні розвитком економічних систем на наступні групи [28, с.98]:

- завдання, пов'язані з вивченням динамічних властивостей розвитку і функціонування механізму в цілому і його елементів;
- завдання формування механізму із заданими параметрами і властивостями.

Деякі українські вчені під організаційно-економічним механізмом розглядає тільки фінансовий механізм («система дій фінансових важелів, що виражаються в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів).

Таким чином, позиціонування організаційно-економічної системи має певну цільову спрямованість, з відповідними постановами, положеннями, законами, програмами, розпорядженнями і іншими актами, що регламентують напрями і аспекти виробничо-господарській діяльності підприємства .

Безумовно, організаційно-економічний механізм державного управління підприємством формується під впливом закономірностей виробничого процесу і його зв'язків з ринковим середовищем. На механізми, діючі на підприємстві (корпорації), повинні орієнтуватися державні і регіональні органи управління при формуванні стратегії економічного розвитку і розробці норм господарського права. У загальному вигляді комплексний механізм управління підприємством газової промисловості є сукупністю наступних елементів [30].

На наш погляд, організаційно-економічний механізм управління підприємствами газової промисловості слід розуміти, як взаємозв'язану сукупність:

- форм і методів цілемотивованої системи економічного управління;
- форм і методів тактичного і стратегічного управління;
- інструментів і методів формування системи, впливаючих параметрів з елементами випереджаючого для самоорганізації управління;
- систем обґрунтованих обмежень фінансового і адміністративного характеру;
- інформаційних систем формування і розробки нормативної і законодавчо-правової бази управлінських рішень

Зміст комплексного механізму державного управління підприємством газової промисловості є єдністю наступних компонентів :

- функціонально-процесні компоненти управління;
- основні і специфічні механізми управління (форми, методи, інструментарій, засоби)
- можливості і обмеження зовнішнього і внутрішнього середовища (в т.ч. зовнішні регулятори)
- суб'єкт управління (по рівнях - держава, єдина газова система, паливно-енергетичні корпорації, регіональні газові компанії)
- об'єкт управління (система, підсистема, операції, стосунки,)[50].

Отже, механізмами, що приводять систему підприємства в дію і забезпечують її ефективне функціонування з подальшим розвитком, являються:

- вироблення стратегії, політики і принципів управління;
- напрацювання законодавчої і нормативно-методичної бази;
- технологія контролю, що включає моніторинг;
- вивчення змін чинників зовнішнього середовища, що чинять дію на підприємство;
- вжиття заходів, спрямованих на ефективне управління.

Багатьма дослідниками зокрема, організаційно-економічний механізм

розглянутий з позиції функціонально- орієнтованого підходу - механізми планування, організації мотивації і контролю в роботі з персоналом . Управляти такими співробітниками повинні не менш розумні керівники на основі сучасних інструментів управління організаційною поведінкою - механізмів управління, тобто формалізованих процедур ухвалення управлінських рішень, що враховують активну поведінку співробітників організації [57].

Відмітимо, що в комплексному механізмі державного управління підприємством газової галузі фундаментальною є система управління, яка характеризується певною конфігурацією структури, мірою централізації або децентралізації, формалізації і регламентації, стабільністю або мінливістю, відкритістю або закритістю (сприйнятливістю або несприйнятністю до зовнішніх впливів). Структурно система управління складається з тієї, що управляє і керованої підсистем, (межі між ними дуже умовні), в єдності тих, що утворюють суб'єкт управління, а також механізму їх взаємодії (управління, регулювання), що включає сукупність повноважень, принципів, методів, правил, норм, процедур, що регламентують порядок здійснення управлінських дій по відношенню до об'єкту управління.

Механізм управління повинен відповідати цілям і завданням об'єкту, реальним умовам його функціонування, передбачати надійні, збалансовані один з одним методи впливу на об'єкт, і мати можливості для вдосконалення [66, с.204].

Отже, комплексний механізм державного управління, як арсенал засобів дії на діяльність підприємств газової галузі, повинні включати наступні специфічні механізми: механізм відтворення мінерально-сировинної бази (МСБ) і розвитку геолого-розвідних робіт (ГРР); механізм забезпечення здобичі і транспортування газу (ТГ) з урахуванням потреб внутрішнього і зовнішнього ринків; механізм подолання неплатежів і впорядкування грошового обігу.

Слід зазначити, що за довгостроковістю наслідків механізми управління можуть бути диференційовані на меті організації :

- стратегічні (довгострокового управління);
- оперативні (середньострокового управління);
- тактичні (короткострокового управління);
- універсальні (діючі в усіх контурах управління) [67, с.117].

Приміром, механізми кредитування можуть розрізнятися; відповідно до цього кредитування буває довгостроковим, середньостроковим і короткостроковим (диференціюються умови кредитування і процентна ставка). Механізми внутрішньої мотивації праці (схильності до праці) і заробітної плати (один з механізмів зовнішньої мотивації — спонукання до праці) є універсальними.

В зв'язку з цим, очевидно, що основним інструментом управління підприємством газової промисловості є строго послідовний ланцюжок дій. Їх сукупність складає організаційно-економічний механізм державного управління, який умовно складається з наступних операцій :

1. Діагноз і оцінка макроситуації.
2. Планування (довгострокове, короткострокове і оперативне).
3. Орієнтація і діагностика поточної мікроситуації.
4. Вироблення і ухвалення рішень.
5. Побудова програми дій.
6. Організація передачі рішень на виконання.
7. Контроль, оцінка і корекція поточних і кінцевих результатів.

Усі операції взаємозв'язані в кільцевий циклічний процес. Початкова операція стає кінцевою, а кінцева поновлює новий перехід інформаційних потоків від низу до верху і назад.

Таким чином, можна сказати, що вузлові механізми управлінського процесу - планування, цілеполягання і ухвалення рішення - по суті формують модель результату і згорнуту програму дій. У єдності вони пронизані тим, що потрібно робити і як потрібно робити, щоб ситуація з початкового стану перейшла в нове шукане, щоб цілі сформулювали майбутній результат і прийняте рішення відібрало способи або варіант дії [69].

Відмітимо, що саморозвиток пов'язаний з накопиченням структурної інформації, з виробленням нової мети і зміною структури (перехід на новий рівень організації — новий гомеостаз).

Отже, виходячи з приведеної схеми, процес освіти і становлення організаційно-економічного механізму державного управління полягає в цілеспрямованому багатоциклічному перетворенні інформації в двох взаємозв'язаних, замкнутих контурах зворотного зв'язку : контур 1 відповідає за саморегулювання системи, контур 2 — за накопичення і відбір структурної інформації і за створення нових структур, нових рівнів організації, тобто за розвиток механізму управління підприємством і розвитком газового комплексу в цілому. Отже, організаційно-економічний механізм управління не придуманий людьми, а сформувався в процесі еволюції живої природи і є стержнем розвитку будь-якої динамічної системи. Схема етапів генезису механізму управління може служити досить переконливим, пояснювальним механізмом зародження процесу самоорганізації в системах, що мають мету [72, с.309].

Таким чином, організаційно-економічний механізм державного управління підприємствами газової промисловості необхідно розглядати як комплекс взаємозв'язаних під-механізмів, базисом якого є організаційно-економічний механізм управління.

Організаційно-економічний механізм державного управління підприємствами газової промисловості є мультирівневою ієрархічною системою цілеорієнтованих, змістовно - процесуальних, критерійно-рівневих елементів і їх типологічних груп (об'єктів, суб'єктів, підходів, принципів, методів, інструментарію), і способів їх взаємодії, під впливом яких гармонізуються економічні стосунки держави, власників, персоналу, представників вищого менеджменту і так далі.

Цей механізм організовує і координує пов'язані між собою виробничо-господарські, фінансові, технологічні, наукові і структурні процеси в глобальному економічному просторі для реалізації пріоритетних напрямів

розвитку бізнесу.

Політика держави у сфері розвитку вітчизняної промисловості гіперсфокусована на галузях паливного- енергетичного комплексу, займаючи конкурентоздатну позицію на світовому ринку, і будучи важливим джерелом формування прибуткової частини державного бюджету. Відмітимо, що доходи бюджету формуються на 45-50% за рахунок ресурсів нафтогазового комплексу в цілому. Структурні перетворення на підприємствах газової галузі (починаючи з 1997 р.) створили конкуруючий комплекс регіональних газових ринків, збільшили прибуткову частину бюджету за газ, що відпускався, скоротили витрати виробництва, збільшили рівень власних джерел фінансування на усіх рівнях [155].

Відмітимо, що газова промисловість забезпечує виробничу діяльність економічно вигідною сировиною на базі використання природного газу різні галузі: електроенергетику, металургію, машинобудування, цементну, скляну, харчову та ін. В Україні з використанням природного газу робиться 100% вогнетривів, 93% чавуну, 89% листового скла, 59% мартенівської сталі, 49% прокату чорних металів і 45% збірного залізобетону. Виходячи із структури фактичного споживання газу по основних напрямках видно, що найбільшу питому вагу займають: електростанції - 39,2%, промисловість - 36,6% [145]

Нині, як показали проведені дослідження, приріст запасів газу нижче попиту на газ, що істотно знижує енергетичну безпеку країни. Визначено, що ризик обмеженості паливного- енергетичними ресурсами в економіці практично відсутній, але ризик обмеженості приросту запасів в майбутньому цілком вірогідний в силу недостатнього об'єму інвестицій в ГРР.

У таких умовах виникає об'єктивна необхідність створення цілісної інфраструктури управління газовою промисловістю України мережевого типу. Так, на світовому газовому ринку останніми роками спостерігається стрімке зростання уваги до зрідженого газу (ЗГ). В результаті удосконалюються технології, здешевлюється виробництво, і, відповідно, транспортування ЗГ. Зріджений природний газ стає реальним конкурентом трубопровідному газу,

оскільки його затребуваність зростає у міру розвитку шельфової здобичі і збільшення відстані від місць виробництва до ринків збуту. Ці процеси припускають розвиток інструментально-методичного комплексу, що забезпечує надалі розвиток організаційно-економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості на основі оптимізації логістичних потоків.

Проте, нині в газовому бізнесі склалася ситуація, коли на багато проектів розвитку ЗПГ (зріджений природний газ) накладений мораторій, наприклад, заморожені до 2014 року проекти в Катарі, зупинено відвантаження ЗПГ з Алжирських терміналів і так далі США заявляють про призупинення будівництва і модернізації приймальних терміналів для ЗПГ. Таким чином для проектів ЗПГ у світі склалася найгірша ситуація [148].

Ці процеси припускають створення нової моделі управління підприємствами газової промисловості в контексті оптимізації логістичних потоків, як одного з економічних регуляторів.

Як показує дані статистичних досліджень на долю великих виробників газу - Росію, Іран, Катар, ОАЕ і низка інших країн в цілому доводиться 73 % світових запасів газу і 40 % світового видобутку газу. Зміцнення співпраці між ними може привести до формування організації, контролюючої постачання газу. А це, у свою чергу, передбачає вбудовування в організаційний - економічний механізм державного управління високоефективного інструменту контролінгу.

Перш ніж перейти до конкретних заходів необхідних для створення інфраструктури ЗПГ розглянемо, що отримає Україна, у випадку якщо така інфраструктура буде створена.

1. Можна буде замінити цінну хімічну сировину пропан-бутан, використовуваний для енергетичних цілей на менш цінний метан. Пропан-Бутан широко використовується в господарстві як паливо для обігріву, приготування їжі, автомобільне паливо і ін... Але рішення цих же завдань можна здійснити дешевшим метаном. Ринок пропан-бутану в Європі схильний

до кон'юнктури і тому були ситуації і з надміром пропозицій. У негазифікованих населених пунктах перехід з використання пропан-бутану на метан може бути першою фазою газифікації, оскільки буде створена система розподілу газу від сховища і установки регазифікації до індивідуального споживача. При приході мережевого газу залишиться тільки замінити сховище на газорозподільний пункт і з'єднати його з розподільною мережею [149, с.298].

2. Замінити дорогий мазут, що використовується як резервне паливо для газових котельних, теплових пунктах, ТЕЦ та ін.. Це означає значне скорочення виробництва мазуту. І відповідно різке зростання його вартості при природному утворенні дефіциту. Мазут і нині коштує набагато дорожче зрідженого метану, тому є економічна основа заміни мазуту на зріджений метан. Не секрет, що, незважаючи на вимоги закону про наявність резервного палива, у ряді районів ця вимога не виконується.. Наявність же резерву дешевого зрідженого газу замість мазуту дозволить розв'язати і цю проблему. Іншою важливою проблемою є проблема переходу з основного на резервне паливо.

3. Використання ЗПГ в сільськогосподарській автотракторній техніці дає таку ж економію - 30% при обробці орних земель. Використання ЗПГ для з/х техніки питання не нове. Можна приводити багато статистики про наше відставання навіть від негазових країн. Головна проблема - відсутність системи, без якої навіть ефективні бізнес- проекти не діють [148].

В цілому перераховані пункти дозволять істотно продовжити експорт рідких вуглеводнів, оскільки частина внутрішніх потреб нафти буде закрита газом. Якщо газовий ринок в Європі зараз знаходиться в невизначеному стані, то з ринком нафти і рідких вуглеводнів жодних проблем в майбутньому не передбачається. При цьому ресурсна база нафти набагато гірше за ресурсну базу газу. Тому заміни на внутрішньому ринку значних споживаних об'ємів нафти на газ стратегічне завдання, причому вона буде реалізована на модернізаційній основі.

На перший погляд достатнє і економічних і технічних умов для створення

інфраструктури зрідженого газу, а система не працює, хоча користі від неї було б багато, але про це нижче. Частенько, потрібний який-небудь першопопитовх, щоб запрацювало те, що може ефективно працювати.

Таким чином, державний резерв зрідженого газу зможе виконувати відразу три функції як мінімум (залишаємо за дужками можливість генерації холоду) : резерв на випадок надзвичайних ситуацій як державного, так і місцевого рівня, як система для згладжування нерівномірності енергоспоживання - як енергозбережна технологія.

Фактично роль держави в головному повинна полягати в гарантії прийому певних об'ємів і за певною ціною зрідженого газу. Можливо, державі доведеться софінансувати з генеруючими компаніями ряду наземних і підземних кріогенних сховищ, приналежність яких можна вирішити на договірній або іншій основі. Створення усієї цієї системи можна представити у вигляді єдиного проекту, проекту інфраструктурного, а тому приватно-державного фінансування, що підпадає під вимоги до проектів. Питання вибору зацікавленого великого інвестора, яким може стати одна з нафтових компаній або великий банк. Зріджений газ - це газифікація віддалених малонаселених місць, в які мережевий газ прийде не скоро, - це також важливе завдання для держави [155, с.47].

Попри те, що проект створення інфраструктури отримання, транспорту, зберігання і розподілу ЗПГ виглядає приземленим, і в руслі традиційного розвитку «сировинної» галузі він цілком може дати новий ступінь розвитку Україні. Розвиток ЗПГ для внутрішніх потреб України - це завдання сьогодення і цілком потрапляє під визначення інноваційного або модернізаційного шляху розвитку і газової промисловості і України в цілому.

Відмітимо, що в умовах модернізації економіки, появи прогресивних технологій управління очевидна актуальність формування стійких інформаційних систем, які слід розглядати як значимий чинник управління підприємствами газової галузі. Дія інформаційних технологій здійснюється на усі ключові і допоміжні бізнес-процеси підприємств газового комплексу.

Зокрема, в газотранспортному секторі ефективність інформаційних технологій в корпораціях, що об'єднують безліч підприємств, робить вплив на зростання виробничо-економічних параметрів, на використання матеріальних, виробничо-технічних і інших ресурсів, на організаційну структуру і процеси і так далі [161].

Ситуація, що складається в газотранспортному секторі газовій галузі, визначила появу об'єднаних структур з відособлених відкритих акціонерних товариств, що є окремими виробничо-технологічними ланками.

Створення подібних структур зумовило нові вимоги до інформаційних технологій і систем на різних рівнях управління. В даному випадку, виникла необхідність обліку різних чинників, що складаються при роботі таких структур, які входять в інфраструктуру обслуговування існуючих газових систем і їх об'єднань у вигляді єдиного оператора по транспортуванню газу. Очевидно, що ефективність вживаних інформаційних систем в газових структурах робить істотний вплив на організаційний, управлінський, соціальний і економічний ефекти у газотранспортному комплексі на рівні держави в цілому.

У цьому ключі, вдосконалення і розвиток інформаційних технологій на рівні регіональної газотранспортної системи є важливою умовою розвитку процесів в механізмі управління підприємствами газової галузі [164].

Особливу важливість вищеописана проблематика набуває в процесі розвитку і функціонування ефективною виробничо - технологічної інфраструктури, як на державному, так і на регіональному рівнях, підвищуючи потребу в ефективних інформаційних системах об'єктів різних державних і підприємницьких структур газової промисловості.

Отже, значущість інформаційних систем на рівні підприємств газової промисловості висока, отже, необхідно розробити механізм, що дозволяє реалізувати ефективні способи вдосконалення функціонування інтегрованих інформаційних систем регіонального холдингу підприємств газової галузі.

Проведені численні дослідження в області інформаційних потоків на

підприємствах газової галузі дозволили зробити наступні висновки:

- необхідність застосування системного підходу відносно складної інформаційної системи газової промисловості в силу виниклої потреби в об'єднанні інформаційних засобів з іншими зв'язаними об'єктами інформатизації;

- різкий перехід до інтегрованих інформаційно-обчислювальних систем підприємств газового комплексу в процесі обробки, зберігання, і обміну інформації. Передумовами цього переходу є: високе зростання чисельності персоналу на роботі з ЕОМ і АСУ; масштабні зміни парку електронно-обчислювальних машин; темпи розвитку автоматизації робочих місць; зростання числа управлінських рішень, що приймаються, за допомогою ЕОМ;

- зміни, що відбуваються в інформаційних системах, з оперативної обробки інформації вимагають нових організаційних форм ефективного використання на різних рівнях менеджменту. Зокрема, інформаційні системи управління для регіональних газотранспортних комплексів, об'єднують традиційні локальні системи обробки в єдині системи, обмежені рамками організаційної структури об'єкту. Інтеграція складових елементів створює певні передумови побудови високоінтегрованих автоматизованих систем на різних рівнях управління;

- забезпечення погодженого складу інформаційних систем з відкритим інтерфейсом і процесів машинної обробки інформації на різних рівнях при ефективному обміні інформацією між центрами обробки;

- виявлення проблем зі створення інформаційної системи на регіональному рівні надають наступні можливості: відповідність форм обробки інформації нормативно-правовій базі, особливостям галузевого управління і так далі; ефективність використання інформаційних технологій на основі оптимального вибору засобів, психологічною і навчально-методичною роботи з підготовки кадрів;

- недостатньо повно пропрацювали матричні принципи функціонування інформаційної системи газотранспортного комплексу. В основному робиться

акцент на організаційно-технічні аспекти формування інформаційної системи.

Отже, створення і функціонування інформаційної системи газового комплексу вимагає комплексного дослідження особливостей і специфіки його розвитку : як об'єкту інформатизації з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників; як об'єкту, діючого в певному виробничо-технологічному сегменті [167].

Як показує діюча практика, більшість програмних засобів, експлуатованих на підприємствах газової промисловості, повністю або частково перекривають один одного за функціями, структурно не пов'язані між собою, підтримують різні формати даних і не можуть бути інтегровані в єдину систему без значних переробок. У таких умовах виникає необхідність вбудовування інтегрованих інформаційних систем і технологій в комплексний механізм управління підприємствами газової промисловості або дослідження інформаційного модуля як окремого підмеханізму.

Таким чином, дослідження особливостей і закономірностей розвитку підприємств газового господарства дозволив зробити висновок про те, що в організаційно-економічному механізмі державного управління газовими підприємствами необхідно використати такі інструменти, які дозволяють вирішити проблеми, пов'язані із заповненням мінерально-сировинної бази газової галузі або знаходженням альтернативних джерел транспортування, зберігання палива; з розвитком інструментів в геолого-розвідних роботах, з вдосконаленням організації функціонування інформаційних систем підприємств газової промисловості [178].

1.3. Місце газової галузі в сучасній енергетичній стратегії України

Газова галузь є найважливішою складовою енергетичного комплексу країни, розвиток якого пов'язаний з енергетичною стратегією України, а також з тенденціями формування національної і світової економіки. Під впливом

економічних, геополітичних і соціальних змін у світовій енергетиці формуються нові найважливіші тенденції, що чинять вплив на розвиток економіки України, здатні вплинути на її майбутнє, включаючи розвиток газового ринку і галузей, що забезпечують його нормальне функціонування.

З початку 1980-х років в промислово-розвинених країнах і у світі в цілому припинилося зростання енергоспоживання на одну особу, тоді як зростання світової економіки збільшилося в 1,5 раз.

Ядерна енергетика перестала домінувати в структурі потреб енергетичних ресурсів. Разом з бурхливим зростанням глобальної системи нафтозбереження, електропостачання і газопостачання, збільшується так звана індивідуальна енергетика, що забезпечує на новітній технологічній основі задоволення потреб людини при все більшій їх автономності від систем централізованого енергопостачання [16, с.79].

Більшість тенденцій розвитку світової енергетики підвищує вірогідність реалізації концепції стійкого розвитку людства, оскільки ведуть до уповільнення зростання енергоспоживання і, отже, навантаження на довкілля без зниження темпів розвитку економіки. Одночасно зменшуються техногенні ризики завдяки індивідуалізації енергопостачання і ретельнішій підготовці масового освоєння нових технологій, особливо в атомній енергетиці.

Відбувається також корінна зміна географії світового енергозбереження з втратою розвиненими країнами першості в сумарному споживанні енергії і її переходу найближчим часом до країн, що розвиваються. Такий перехід вносить дестабілізуючі елементи в структуру, яка склалася за останню чверть століття у світовій енергетиці і економіці. Країни так званого третього світу, передусім Китай і Індія, вже стали головним динамічним чинником світової енергетики, замикаючи на собі основний приріст споживання і нові міжрегіональні потоки енергетичних ресурсів, а також пов'язане з цим забруднення довкілля.

Світова енергетика створювалася і продовжує розвиватися в тісній прив'язці до конкретних територій і народів, що населяють їх. Душеве енергоспоживання розрізняється за країнами в 25-30 разів, а забезпеченість

енергоресурсами — в сотні разів. Прагнення здолати ці відмінності — одна з головних рушійних сил світових процесів і в той же час основна перешкода на шляху реалізації концепції стійкого розвитку [27, с. 67].

У світовій енергетиці можна виділити наступні регіони, що багато в чому зумовлюють стратегію виробництва і розподілу енергетичних ресурсів. Це - Північноамериканський континент, Західна і Центральна Європа і, з певними умовностями, країни ОПЕК, Латинської Америки і Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Аналіз можливих способів взаємодії в області енергетики країн євразійського регіону показує наявність хороших об'єктивних умов для формування в його рамках загального енергетичного простору СНД, Китаю, Монголії і, можливо, Північну і Південну Кореї. На цьому просторі є усі можливості для створення єдиної системи газопостачання, великомасштабної торгівлі сировиною нафтою і особливо нафтопродуктами, поступової інтеграції електроенергетичних систем, широкої співпраці в області атомної енергетики.

Важливими каналами взаємодії можуть стати також спільне виробництво гірничодобувного і енергетичного устаткування, підготовка кадрів, науково-дослідні і проектні роботи, розвиток транспортної інфраструктури і транзиту палива по залізницях, через морські термінали.

За прогнозами авторитетних експертів, в XXI столітті доля природного газу в структурі енергобалансу світу зросте до 28-30. У нашій країні природний газ займає 64% усього енергетичного балансу [24]. Тому газова галузь є найвагомішою складовою в структурі енергетичного комплексу країни і займає одне з перших місць не лише в енергетичній стратегії, але і в рішенні соціальних і економічних проблем держави.

Особливо значима роль цієї галузі в рішенні соціальних завдань, оскільки вона забезпечує не лише величезну кількість робочих місць, але і нормальні умови життєдіяльності для населення як усередині країни, так і за кордоном.

Слід зазначити, що міра газифікації різних регіонів сильно диференційована. Дуже важливим є залучення на ці цілі засобів населення,

яких завжди недостатньо. Тому газифікація йде, але досить низькими темпами.

Газова галузь першої почала пристосовуватися до ринкових умов і зберегла при цьому систему газопостачання у вигляді єдиного державного галузевого комплексу країни, що забезпечив їй високий рівень стійкості в нестабільному ринковому середовищі. В результаті вона робить істотний вплив на економічну стратегію країни шляхом отримання прямих доходів від експортної діяльності і використання їх в пріоритетних напрямках розвитку національного господарства. Зараз вона дає 25% валютних надходжень до бюджету держави, отримуваних від експорту газу.

Українська газотранспортна система розрахована на прокачування 130 млрд куб. м. Перспективним з точки зору підвищення ролі газової галузі в енергетичному комплексі країни і її ролі в енергетичній стратегії являється здешевлення газу істотно, що може відбивається на економічній стратегії Української держави. Усередині країни необхідно мати такі ціни на енергетичні ресурси, які сприяли б розвитку економіки, оскільки це основні витрати, величина яких знижує або збільшує ціни на кінцеву продукцію, що випускається практично усіма галузями економіки господарства і багато в чому визначає їх конкурентоспроможність на світовому ринку [39].

Оскільки держава докладаеться серйозних зусиль в цьому напрямі і вкладає власні ресурси в його реалізацію, дуже важливе є збереження монополії на експорт газу, що дозволяє гарантувати його постачання на європейський ринок.

Дуже важливо і те, як використовуються гроші, що отримуються від експорту енергоресурсів. Необхідно, щоб вони перерозподілялися у високо-технологічні галузі глибокої переробки ресурсів усередині країни, сприяли збільшенню частки експорту продукції газової хімії і інших інноваційних напрямів розвитку, включаючи машинобудування і т. д. [44]

Стратегія розвитку газового комплексу повинна вписуватися в загальний задум розвитку економіки держави, виходячи з принципу забезпечення внутрішньої збалансованості виробництва і споживання усіх видів енергії і світових тенденцій розвитку. Сьогоднішній стан топливно-енергетичного

балансу країни такий - потрібна загальна стратегія формування балансу між нафтою, газом, вугіллям і іншими видами енергії. Не можна розвивати електроенергетику і енергетику країни в цілому, де, як вже відзначалося, від 50 до 60% займає газ. Газ спалювати не розумно і в значному ступені сьогодні це вимушений захід.

Нині споживаного газу усередині України, переробляється всього 38 млрд куб. м газу на підприємствах газової хімії. Альтернативою експорту газу є його глибока переробка усередині країни і його експорт у вигляді продуктів газової хімії. Це дасть велику валютну виручку в порівнянні з експортом газу і збереже його природні запаси. Виходячи з цієї стратегії, яку необхідно розвивати, повинні формуватися інший паливно-енергетичний баланс країни і, відповідно, більше інноваційна економічна політика держави.

Потрібно збільшення долі вугілля в енергетичному балансі країни, оскільки запаси газу не безмежні, і їх освоєння доцільно чередувати з видобутком вугілля і розвитком атомної енергетики. Такий підхід потребує перегляду концепції управління розвитком енергетичного комплексу країни через створення єдиного міжвідомчого органу управління, який міг би комплексно вирішувати технічні, технологічні, фінансові, цінові, тарифні, екологічні, соціальні і загальноекономічні стратегічні питання. Це дасть можливість отримати синергетичний ефект в економіці, який досягається за рахунок комплексності і координації у використанні усіх джерел енергії на базі єдиного, розумно структурованого енергетичного балансу [57].

Природні монополії як особлива форма господарювання давно привертають увагу учених і практиків. Характер еволюції наукових уявлень про проблему монополії несе в собі відбиток розвитку ринкової економіки від простих форм товарного обміну, що служать предметом аналізу меркантилістів, досконалій конкуренції часів А. Сміта, до монополізованої економіки, що розглядалася в працях Дж. Робінсона, Э. Чемберліна, і складного переплетення ринкових структур, з якими стикаються дослідники нашого часу [227].

За такий довгий період сучасна наука виробила чіткі уявлення про

природу і суть природних монополій, виразивши їх у відповідних дефініціях.

Монополія трактується як виняткове право одного або групи осіб, держави на що-небудь. Поняття «Природні монополії» визначається в економічній теорії як «особливий стан ринку, для якого характерне стійке домінування одного продавця.

При природному монополізмі держава надає конкретному суб'єктові права на господарське використання рідкісних природних ресурсів, наприклад родовищ газу або інших корисних копалини. Природна обмеженість даних ресурсів і монопольне право на їх використання дають можливість монополісту встановлювати ціну на продукцію і отримувати монопольний прибуток, що значно перевищує її середній рівень.

Штучний монополізм пов'язаний з концентрацією капіталу. У цьому його позитивна сторона. Негативна ж сторона полягає в тому, що монопольна влада створює можливість пригнічувати конкуренцію, контролювати ціни в інтересах монополії, породжує тенденції до застою. Знижує негативний вплив штучного монополізму можна за допомогою інструментів державного управління діяльності монополій [230, с.49].

Уперше найчіткіше різницю між штучною і природною монополією визначив англійський економіст Джон Стюарт Міль в 1848 р., встановивши, що перша створюється державою, статус закріплюється законодавчими актами, а її функціонування повинне сприяти зростанню національного багатства. На відміну від цього природна монополія існує безвідносно до зусиль держави і закону.

Специфіка українських монополій позначилася і на особливостях законодавчого регулювання їх діяльності. У капіталістичних країнах монополії з'явилися, коли вже існували ринкові відносини і держава, щоб перешкодити задушенню конкуренції, стала вводити обмежуючі норми. Українське законодавство про конкуренцію розроблялося при сильних монополіях і лише формуючих ринкових стосунках. Тому для нашої країни важливо не лише обмежувати монополізм і зловживання домінуючим положенням, домагатися

дотримання правил конкуренції, карати за їх порушення, але і створювати конкурентне середовище [231, с.90].

Як відомо, підприємство визнається монополістом, якщо займає пануюче або домінуюче положення на ринку товару, що не має замінників, або на ринку взаємозамінних товарів. Таке положення дозволяє йому ускладнити доступ на ринок іншим виробникам, диктувати їм і споживачам свої умови. Домінуючим враховується положення підприємства, якщо його доля на ринку певного товару не менше 65 %. З цього правила є два виключення:

- *перше* - положення підприємства не буде визнано домінуючим, якщо воно зуміє довести, що, незважаючи на перевищення 65 - процентного ліміту, його положення на ринку не являється домінуючим;

- *друге* - положення підприємства вважається домінуючим навіть тоді, коли його доля на ринку певного товару менше 65 %, якщо це домінування виявив антимонопольний орган, виходячи із стабільності частки цього підприємства на ринку, з відносного розміру долі його контрагентів, а також з обмеженості доступу на цей ринок нових конкурентів.

Якщо ж частка підприємства на ринку певного товару не перевищує 35 %, його положення не може бути визнане домінуючим, а воно само монополістом.

Проте, незважаючи на досить великий перелік нормативних актів, антимонопольне законодавство необхідно удосконалювати переважно на основі узагальнення правозастосовної практики [230, с.112].

Доцільно так відновити правову базу, щоб вона дозволяла надійно присікати зловживання ринковою владою, утиску інтересів господарюючих суб'єктів, застосовувати штрафні санкції до юридичних і фізичних осіб, включаючи посадовців державних і регіональних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, краще регулювати безпеку, якість товарів і послуг.

Для реалізації антимонопольної політики, державного регулювання тарифів у сфері природних монополій, припинення монополізму на товарних ринках, формування умов для здорової конкуренції створений Антимонопольний комітет України чітко визначені функції та обов'язки у

сфері регулювання цінової політики.

Слід визнати, що йому не вдалося досягти відчутних успіхів в створенні повноцінного конкурентного середовища. Політика поступових ринкових перетворень, що проводяться в газовому комплексі країни, супроводжувалася відповідними змінами його організаційних структур, функцій управління і економічного механізму державного управління який сприяє позитивним змінам. Цей підхід дозволив без великих втрат перейти від централізованого державного планування і регламентації діяльності багатотисячного колективу до гнучкіших інструментів державного управління, що поєднують можливості прояву ринкової самостійності з державним управлінням розвитку газового комплексу. Аналізуючи процес реформування системи управління ВАТ «Нафтогаз», можна помітити, що останні роки з моменту свого створення він, по суті, проходив первинний етап еволюції у відношеннях власності, організаційній структурі управління, фінансово-економічних механізмах господарювання, переходу, що характеризуються, до акціонерної форми власності зі значною участю держави; утворенням депозитарної мережі і створенням власної банківської системи, а також і пайовою участю у ряді провідних банків країни, включаючи Ощадбанк; реорганізацією системи управління здобиччю, переробкою, матеріально-технічним забезпеченням і збутом продукції комплексу; розгортанням інвестиційної діяльності шляхом участі в міжнародних інвестиційних енергетичних проектах; виходом на міжнародні ринки акціонерного капіталу через розміщення своїх акцій [153, с.308].

Таким чином, аналіз показує, що управління розвитком газового комплексу дозволило досягти високих результатів за рахунок не лише величезного промислово-виробничого потенціалу «Нафтогазу», але і забезпечення його динамічної інтеграції у світову економіку.

Таким чином, «Нафтогаз» являється монополістом, що має організаційну і технологічну цілісність на базі власної здобичі, підготовки, а головне транспортування і розподілу природного газу. Він має і ряд інших

найважливіших економічних ознак природної монополії.

Слід зазначити, що валюта балансу в номінальному численні збільшується і має тенденцію зростання в часі. Зростає забезпечення валютних коштів. Зростання поточних активів відбувається в основному за рахунок істотного збільшення оборотних активів, абстрактних в підрахунках з постачальниками, що у свою чергу свідчить про відвернення значної частини обігових коштів з виробничого процесу.

Валютні надходження від експорту газу в далеке зарубіжжя в основному є забезпеченням платіжних зобов'язань «Нафтогазу» за довгостроковими кредитами, що притягаються [157].

Незважаючи на високий виробничий потенціал, підприємства «Нафтогазу» зазнають серйозні фінансові ускладнення, оскільки із-за неплатежів споживачів природного газу вони вимушені відволікати з виробничого процесу значні засоби на кредитування.

Значення загального показника ліквідності, характеризуючого покриття платіжних зобов'язань ліквідними засобами, зменшується і має значення нижче нормативного (1,0), тобто ліквідність балансу не можна вважати забезпеченою. Коефіцієнти платоспроможності свідчать про фінансові ускладнення, що випробовуються підприємствами.

Зниження коефіцієнта фінансової незалежності (концентрації власного капіталу), що характеризує долю власних засобів, вкладених підприємством в загальну вартість майна, свідчить про несприятливу фінансову ситуацію. У наявності зростання залежності підприємств від притягненого капіталу. Коефіцієнт фінансової стійкості (доля майна підприємства, що фінансується за рахунок власного капіталу і довгострокових зобов'язань) також зменшується. Нині темп приросту власного капіталу складає 2,6%, а позикового — 42,2%. Це співвідношення характеризує послаблення фінансової стійкості. В цілому система показників свідчить про неможливість «Нафтогазу» самостійно відновити платоспроможність.

Таким чином, простежується тенденція нестійкого фінансового стану

підприємств «Нафтогазу», що характеризується порушенням платоспроможності, при якому зберігається можливість встановлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних засобів і збільшення власних обігових коштів.

Слід зазначити ряд позитивних тенденцій. Підвищуються показники ділової активності, управління активами підприємств, що характеризують ефективність. Коефіцієнт загальної оборотності капіталу, які висвітлюють ефективність використання усіх наявних ресурсів незалежно, від їх джерел збільшується. Фондовіддача, що характеризує ефективність використання основних засобів, зростає. Термін повернення дебіторської заборгованості скорочується.

Висока міра монополізації сфери видобутку газу з боку «Нафтогазу», значною мірою обумовлена концентрацією запасів газу в окремих великих родовищах і структурою виданих ліцензій на їх розробку, зумовлює характер функціонування і розвитку ринку газу в Україні і його монопольну структуру. Проте для ринку характерний ряд процесів, пов'язаних з вірогідним скороченням долі «Нафтогаз» в газодобуванні в майбутньому[155].

По-перше, доля незалежних виробників газу в розподілі його запасів істотно вища, ніж в поточній здобичі (30% проти 7%), а родовища знаходяться у стадії затухаючої здобичі, що свідчить про об'єктивні передумови для зростання долі видобутку газу незалежними виробниками.

По-друге, можливості незалежних компаній з інвестування в розробку нових родовищ істотно прийнятніше з причини більш високої прибутковості цих компаній, наявність у них вільного капіталу для інвестування і потенційної економічної зацікавленості до розвитку газового бізнесу (що представляється позитивною тенденцією розвитку міжгалузевого переливання капіталу); відсутності у даних компаній необхідності відвернення прибутку на виплати зі значного боргового тягарю і більш високою порівняльною ефективністю інвестицій. За експертною оцінкою, питома вартість виконання заходів капітального характеру, наприклад, в експлуатаційному бурінні і

будівництві газопроводів в системі «Нафтогазу» приблизно в 1,8-2 рази вище, ніж у конкурентів і зарубіжних компаній-аналогів (навіть з урахуванням гірших умов освоєння родовищ).

Свою роль грає і перспективне вирівнювання умов господарської діяльності, пов'язане з подорожчанням вартості видобутку газу з нових родовищ [144].

Таким чином, в перспективі слід розраховувати на збереження високої міри монополізму у видобутку газу при деякому зниженні його рівня і появі сильніших вогнищ конкуренції у видобутку газу.

Незалежні виробники газу, в першу чергу нафтові компанії, збувають газ в основному в районах здобичі, у зв'язку з чим рівень ринкової концентрації у збуті газу в основних газоздобуваючих районах країни ще вище, ніж у видобутку газу, і близький до 100%.

Слід зазначити, що в зарубіжних країнах функціонують пікові сховища газу, використовувані для балансування його витрати в оперативному режимі. Наявність такого роду сховищ є основним інструментом формування системного резерву газу, що дозволяє уникнути необхідності обмежень, в результаті коливань попиту і пропозицій. Усередині країни ця проблема могла б бути розв'язана із залученням інвестицій в першу чергу з боку самих учасників ринку, проте для її вирішення потрібне надання їм права комерційного використання сховищ для повернення вкладеного капіталу.

За роки реформ у зв'язку з різким падінням обсягів виробництва продукції в інших галузях економіки, його роль ще більше зросла. Цьому значною мірою сприяв природний паливний- енергетичні ресурси, виробничий, науково-технічний і кадровий потенціали цього сектора економіки [141].

Проте для того, щоб повною мірою використати це національне надбання, створити основи для довгострокового, стабільного забезпечення економіки країни і населення усіма видами енергії, потрібна науково обґрунтована і сприйнята суспільством і інститутами державної влади довгострокова енергетична політика.

Однією з найважливіших функцій газової галузі є забезпечення газом електростанцій, які разом з використанням іншого палива застосовують його при виробленні електроенергії. У свою чергу електроенергія поставляється на підприємства національної економіки, в невиробничу сферу, забезпечуючи випуск продукції і задоволення потреб населення. Від того, які інституціональні основи в державі, регулюють ці процеси, залежить структура споживання енергоресурсів і ефективність функціонування усього господарського комплексу країни, а також життєдіяльність населення.

Основою електроенергетики України і в перспективі як і раніше будуть теплові електростанції, питома вага яких в структурі виробутку електроенергії складає 62-65%.

Спільною метою енергетичної політики і вищим пріоритетом стратегії є максимально ефективно використання ресурсного і виробничого потенціалів енергетичного сектора для зростання економіки і підвищення якості життя населення країни [140].

Пріоритетами енергетичної стратегії є:

- повне і надійне забезпечення населення і економіки країни енергоресурсами за доступними і в той же час стимулюючими енергозбереження цінами, зниження ризиків і недопущення розвитку кризових ситуацій в енергозабезпеченні країни;
- зниження сукупних витрат на виробництво і використання енергоресурсів за рахунок заходів енергозбереження, оптимізації паливно-енергетичного балансу, раціонального використання мінерально-сировинної бази при забезпеченні фінансової стійкості підприємств енергетичного сектора;
- мінімізація техногенної дії енергетики на довкілля за рахунок впровадження нових технологій здобичі, переробки, транспортування і реалізації продукції [131].

У сучасній стратегії на основі аналізу стану галузей паливно-енергетичного комплексу і прогнозних параметрів очікуваного соціально-

економічного розвитку країни, а також кон'юнктура світового енергетичного ринку обґрунтована і уточнена напрямками і темпами розвитку енергетики країни. Цей документ виходить із запропонованих Міністерством розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України двох сценаріїв розвитку економіки країни - оптимістичного і помірнього.

Помірний сценарій розвитку економіки характеризується відносно стійкою, але в порівнянні з поточним періодом дещо менш сприятливою комбінацією зовнішніх і внутрішніх умов, незначними темпами енергозбереження, підвищеною капіталоємністю паливного- енергетичного комплексу, і як наслідок, більшою інерційністю розвитку економіки.

Об'єм ВВП України в 2020 р. за оптимістичним сценарієм зріс в порівнянні з рівнем 2000 р. в 3,3 разу, а по помірному - лише в 2,2 разу.

Головним засобом рішення поставленої задачі є формування сучасного енергетичного ринку і адекватних економічних взаємовідносин його суб'єктів між собою і з державою. При цьому держава, обмежуючи свої функції як господарюючого суб'єкта, посилює роль у формуванні ринкової інфраструктури як регулятора ринкових взаємовідносин.

Досягнення стратегічних орієнтирів вимагає формування і реалізації інституціональних основ державною енергетичною політики, що включає сучасні механізми державного управління ринкових стосунків [144].

Потрібно вирішення такої стратегічної проблеми, як переорієнтація використання газу з паливних на сировинні цілі, що забезпечить зростання енергозбереження і виробництво продукції з більш високою доданою вартістю. Це вимагає спеціальної підтримки інвестицій в розвиток як газопереробних (комплексне витягання усіх углеводородних і неуглеводневих компонентів природного і попутного нафтяного газу, що добуваються), так і газохімічних виробництв (включаючи виробництво мінеральних добрив з метану).

Потрібні нові підходи до задоволення потреб регіонів в газифікації, що припускає перехід від екстенсивного нарощування об'ємів будівництва газопроводів до економічно обоснованого формування програм газифікації,

максимального завантаженню діючих газотранспортних потужностей, розробці у рамках програми комплексу організаційно-технічних і економічних заходів зі стимулювання енергозбереження у споживачів газу.

Для подальшої газифікації регіонів України потрібна виробка принципів інституціональної державної політики в області газифікації з урахуванням досвіду реалізації попередніх державних і регіональних програм. На державному рівні вимагається визначити основні принципи формування регіональних програм газифікації в ув'язку з Енергетичною стратегією України, програмами енергозбереження і ефективного використання газу.

Результатом інституціональної політики розвитку газової галузі повинне стати максимально ефективне, надійне і збалансоване забезпечення потреб країни в газі на основі розвитку підприємництва, лібералізації ринку газу при планомірному зниженні державного управління зовні природно монопольної сфери діяльності [72, с.178].

Така особливість якнайповніше відповідає стратегічним завданням оновлення держави і суспільства. Вона дозволила в економічно скрутні часи зберегти і збільшити обсяги виробництва газу, інтегруватися у світові газові ринки. Електроенергетика, газова хімія, металургія, житлово - комунальне господарство і десятки інших галузей будують програми свого розвитку з розрахунку на газову сировину. Газова промисловість не лише стабілізує економіку, але і здатна підтримати корінні структурні перетворення в економіці. Інакше кажучи, ефективне функціонування газового ринку багато в чому зумовлює темпи соціально-економічного розвитку України.

Проте існуючий ринок газу в Україні (за наявності достатньої ресурсної бази і унікальної технологічної інфраструктури) доки не забезпечує повного задоволення внутрішніх і зовнішніх потреб. Незважаючи на реформи, що проводяться, він має системні проблеми, що обмежують економічне зростання.

За час реалізації демократичних реформ сформувалися тенденції розвитку газового ринку в створенні внутрішніх і зовнішніх умов для регульованих ринкових стосунків, які в цілому позитивно вплинули на процес

розвитку. Проте кардинальних змін газового ринку, здатних підвищити його ефективність і задовольнити інтереси суспільства, не сталося. У цей період найбільш чітко проявилися наступні тенденції:

а) акціонування і приватизація підприємств (1992-1998 рр.).

Існуючі зараз організаційно-правові форми підприємств газової галузі і їх організаційні структури управління сформувалися на підставі рішень в області акціонування і приватизації, прийнятих в 1992 р. : про єдність майна Єдиної системи газопостачання України про акціонування і приватизацію підприємств і об'єднань по експлуатації газового господарства (газорозподільних організацій) Збереження Єдиної системи газопостачання в якості майнового комплексу, що вноситься в статутний капітал «Нафтогазу», закріпило монополію і виключило демонополізацію газової галузі за сценарієм нафтової промисловості і електроенергетика.

Дрібні і середні підприємства газорозподілу були перетворені в акціонерні товариства , незалежні від «Нафтогаз» і згодом в основному приватизовані, виконуючі по сьогоднішній день функції газорозподільних організацій. Паралельно з цією тенденцією поступово зріли і просувалися ідеї, стосовно демонополізації газового ринку [69];

б) стимулювання потенційно конкурентних видів діяльності і поступове послаблення державного управління; удосконалення договірних стосунків на ринку газу (1997-1998 рр.).

У кінці 2000 р. був прийнятий Закон України «Про природні монополії». Він містив перший в постреформені роки план реформування галузі. Цей план був побудований на основі аналізу проблем функціонування газового ринку. Серед них домінували: нероздільність у рамках «Нафтогазу» потенційно конкурентних і природно-монопольних видів діяльності, відсутність прозорості структури витрат, спрощений режим регулювання цін у відриві від фінансового положення і витрат «Нафтогазу».

Були помічені і такі проблеми, як недосконалість порядку доступу незалежних організацій до газотранспортної системи, необхідність

територіальної диференціації цін на газ. Метою структурної реформи було формування умов для ефективнішого газопостачання споживачам.

Проте практичні заходи структурної реформи обмежувалися в основному на вдосконаленні ціноутворення, введення в дію тарифів на послуги з транспортування газу, територіальної диференціації цін і зниженні перехресного субсидування, поглибленні правової регламентації договірних стосунків на ринку газу, створенні міжвідомчої комісії з розгляду питань доступу до газо-транспортної системи «Нафтогазу». Ці заходи продовжилися до 2002 р., в якому стала проявлятися і інша тенденція у сфері управління газовим комплексом країни;

в) послаблення централізації внутрішньогосподарського управління (1999-2002 рр.).

На етапі структурної реформи в період з 1999 по 2002 рр. окреслювалося відособлення усередині «Нафтогазу» структурних підрозділів зі транспортування газу від організацій з видобутку газу. Проте багато заходів структурної реформи так і не було реалізовано в силу причин як внутрішнього, так і зовнішнього порядку. Певною мірою це пов'язано з наслідками серпневої фінансово-економічної кризи 1999 р. Свою роль зіграла і складність проведення реорганізації «Нафтогазу», її дочірніх структур [67, с.203].

Це викликано тим, що потенціал розвитку газового ринку далеко не вичерпаний. Механізм же забезпечення економічного зростання газового комплексу країни практично себе вичерпав. Він не адекватний умовам, що змінилися, і не здатний ефективно адаптуватися до них. Його важко удосконалити, не здійснюючи кардинальних змін, що відповідають сучасному етапу ринкових перетворень. Діяльність газової галузі на ринку по ряду напрямів консервативна. У ній використовуються недостатньо ефективні технології управління. Це відноситься до таких напрямів, як внутрішньогосподарське управління, нормативно-правове регулювання, а також система стосунків суб'єктів господарювання на міжгалузевому і корпоративному рівнях.

Крім того, якісно погіршала сировинна база добувних структур. Великий знос основних фондів. Загострився дефіцит інвестиційних ресурсів. Технологічний потенціал газового комплексу по ряду напрямів відстає від світового науково-технічного рівня. Зберігалось високе навантаження на довкілля від діяльності підприємств газового комплексу.

У проблемах газового ринку, як у фокусі, відбиваються накопичені негативні тенденції в розвитку національної економіки :

- цінова диспропорція на зовнішньому і внутрішньому газових ринках;
- старіння і знос магістральних газопроводів і газопроводів низького тиску;
- обмежені експортні можливості [230, с.79].

Слід також відмітити, що розвиток газового ринку доки не привезло до повного забезпечення внутрішнього попиту. При цьому у багатьох напрямках діяльності газового комплексу, що стосуються, передусім, здобичі і переробки газу, простежується екстенсивний шлях розвитку. До певної міри цьому сприяє низька ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів в галузях національної економіки, відсутність необхідних умов для перекладу економіки країни на енергозбережений шлях розвитку.

Енергоємність нашої економіки висока. Вона в 3-4 рази вище, ніж в економічно розвинених країнах. В той же час доки відсутня економічна зацікавленість реального сектора економіки і усієї системи енергоспоживання у збереженні ресурсів, яка серйозним чином може вплинути на позитивні зміни і зростання ефективності функціонування газового комплексу країни.

Недостатня екологічна безпека здійснюваних робіт з здобичі і переробки газу. У собівартості газу витрати на екологічні заходи високі, проте в реальній дійсності їх ефективність украй низька, що свідчить або про нецільове використання засобів, що списуються на екологію, або про недостатньою технологічну і організаційну складову у вирішенні цієї проблеми. В той же час екологія і усі стосунки з природою, що виникають в ході здобичі і переробки

газу, а також економічні рішення, процеси функціонування газового комплексу країни, що забезпечують, докорінно впливають на збереження і відновлення природного базису виживання і відтворення народу. Аналізуючи практику природоохоронної діяльності підприємств-природокористувачів, українські і зарубіжні спеціалісти звертають увагу на необхідність зміни принципіальних підходів до її організації і проведення на базі розвитку екологічного менеджменту [233].

У системі газового комплексу країни використовується недосконала цінова і структурна політика, попри те, що до проблеми тарифів упродовж тривалого часу прикована увага усієї країни, включаючи громадськість. В той же час поступово складається тенденція розкручування спіралі інфляції за рахунок випереджаючого зростання тарифів паливно-енергетичного комплексу. В той же час економічна політика доки не забезпечує умови для фінансування галузей топливно-енергетичного комплексу і досягнення раціональних потреб ресурсів за допомогою виходу на оптимальне співвідношення цін на альтернативні види енергоносіїв. З цим пов'язана, власне, і раціоналізація структури паливно-енергетичного балансу країни.

Важливою функцією держави залишається регулювання діяльності природних монополій, проте для її ефективної реалізації прийняті недостатньо заходів, які б знижували монопольне положення НАК «Нафтогазу» та «Газ України» і давали можливості для зміцнення незалежних виробників газу. Причому найважливішою проблемою при цьому залишається досягнення балансу інтересів між ними, державними органами управління і населенням країни. Відмовившись від використовуваних раніше переважно адміністративно-директивних методів впливу на економіку, держава пішла з економіки, зробивши украй негативний вплив на внутрішню економічну рівновагу в галузях національної економіки, включаючи газовий і паливно-енергетичний комплекси країни.

У результаті не вдалося досягти розумного поєднання між державним управлінням газовим комплексом країни і саморегулюючими ринковими

процесами його розвитку, які на кожному з етапів реформи мають свою специфіку, а також використовувані технології і інструменти. Виражаючись образно, відкриваючи ринкові шлюзи, держава не забезпечила правильного напрямку потоків в заданому руслі, не прийнявши дієвої економічної доктрини і виробленою на її основі чіткої економічної політики [227].

Не вирішеним завданням залишається закріплення за Україною гідного місця на світових енергетичних ринках в якості не лише постачальника дешевої сировини для зростаючих економік, але і країни, здатної за допомогою енергетичної складової вирішувати політичні проблеми в інтересах гармонійного розвитку світової спільноти на основі багатопольярного принципу співіснування народів.

Таким чином, процесу формування інституціональних основ розвитку газового ринку властиві наступні тенденції:

- незбалансованість галузевих інституціональних перетворень з міжгалузевими (у рамках паливно-енергетичного комплексу країни) і державними інституціональними перетвореннями, знижуюча ефективність впливу влади на економіку цієї сфери і реалізацію інтересів населення через збалансовану нормативно-правову, податкову, кредитну, фінансову, тарифну політику;
- економічна орієнтація перетворень інституціональних основ на збереження монопольного положення газової галузі і затримання процесів демонополізації, що гальмують зростання здобичі і транспортування газу незалежними виробниками, і зберігаючих ключові права «Нафтогазу» на ринку;
- орієнтація інституціональних перетворень на збереження пріоритетів експортної орієнтації газового ринку і компраторських стосунків власності, що ущемляють економічні інтереси населення [212, с.98].

Висновки до першого розділу

В результаті проведеного в першому розділі дослідження теорії і методології розвитку організаційно-правового механізму державного управління підприємствами газової промисловості в умовах інноваційної економіки отримані наступні результати.

1. Більшість українських промислових підприємств, як в передкризовий період, так і нині, функціонують в умовах дуже складного конкурентного оточення, високого рівня ризиків, невизначеності і динамічності соціально-економічного середовища. Інтенсивний розвиток ринкових стосунків вимагає формування нових методів управління ними з метою забезпечення їх конкурентоспроможності, рівень якої у більшості випадків абсолютно недостатній. Однією з причин цього є висока (порівняно з відповідними показниками більшості країн з розвинутою ринковою економікою) енергоємність виробництва і неефективне використання енергоносіїв. Таке положення є найважливішою проблемою вітчизняної промисловості, що перешкоджає їх успішному розвитку і рішенню вартими перед ними комерційних і соціальних завдань.

2. Найважливішим енергоносієм, споживаним вітчизняними підприємствами, є природний газ, що поставляється газовою промисловістю - найважливішою галуззю паливно-енергетичного комплексу. Нині в Україні створена найбільша у світі система газопостачання, яка включає родовища вуглеводневої сировини, газотранспортні системи, що переробляють компанії. Тому саме вдосконалення використання в промисловості природного газу є одним з найважливіших шляхів зниження енергоємності національного продукту в цілому і промислового виробництва, зокрема. Взаємодія цієї системи з соціально-економічними системами інших галузей і регіонів є умовою вдосконалення енергопостачання і забезпечення енергозбереження в промисловості.

3. В промисловості не розв'язана проблема створення стрункої системи економічного управління створенням і використанням енергоефективних технологій і устаткування. Відсутність такої системи обумовлює слабкість стимулів до виконання інноваційних проєктів, спрямованих на забезпечення енергоефективності промислового виробництва, а недолік інвестиційних ресурсів у підприємств і бізнес-груп промисловості призводить до того, що вони не можуть належним чином фінансувати виконання інноваційних проєктів, спрямованих на забезпечення енергоефективності їх виробничих систем. Інтеграції і кооперації підприємств в цьому напрямі перешкоджає жорсткість конкуренції між ними і низький рівень міжкорпоративної довіри.

4. Найважливішим чинником, що обумовлює високі витрати промислових підприємств на енергоносії, є завищені тарифи на них, обумовлені, зокрема, високою долею витрат пов'язаних з транспортуванням енергоносіїв (природного газу). Рівень виробничих витрат обумовлюється в першу чергу характером взаємовідносин господарюючих суб'єктів, що входять в ГСС, а економічна оптимізація цих взаємовідносин є ефективним засобом зниження витрат на енергоносії і зростання конкурентоспроможності підприємств - споживачами енергоресурсів і країни в цілому. Для цього потрібний ефективний механізм прогнозування витрат газопостачальних систем, який може бути виконаний з використанням методу розмноження оцінок, який є оптимальним для аналізу динаміки економічних показників газопостачальних систем, що дозволяє будувати точні короткострокові прогнози їх функціонування. Це дозволить вирішити проблеми моделювання виробничих витрат і поповнити інструментарій моделей внутрішніх витрат в цих системах. Ці моделі застосовні для виробничого комплексу ВАТ «Нафтогаз», але після адаптаційного коригування можуть бути використані на споріднених підприємствах і виробничих комплексах інших галузей.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

2.1. Оцінка розвитку економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості

Найважливішим завданням державного управління ринку газу в Україні є створення таких умов функціонування газової галузі, які забезпечували б її стійкий розвиток в режимі довгосрокового, надійного і економічно ефективного газопостачання споживачів країни.

Іншим пріоритетним завданням є активне зміцнення позицій України на світових енергетичних ринках як одного з виробників і експортерів енергетичних ресурсів і як повноцінного партнера розвинених країн-споживачів енергоресурсів.

Сьогодні Україна активно співпрацюючи з Міжнародним енергетичним агентством, приймає участь в роботі Міжнародного енергетичного форуму. Вона виступає авторитетним учасником світового глобального діалогу споживачів і виробників енергоресурсів, сприяє поліпшенню і стабілізації цінової кон'юнктури на світових енергетичних ринках. Форми такої взаємодії, безумовно, повинні розширюватися [40, с. 89].

Основними механізмами, використовуваними для державного управління розвитком економічних стосунків суб'єктів газового ринку в період проведення реформ, були:

- ціни, включаючи субсидування населення за рахунок цін на газ;
- податки, включаючи акцизи;
- економічний механізм державного управління у вигляді лімітів, квот, тарифів, включаючи внутрішнє регулювання трансфертних цін на газ і тарифів на його транспортування, за якими проводяться розрахунки між

підприємствами системи;

- регулювання тарифів на транспортування газу для незалежних виробників, здійснюване державними органами виконавчої влади;
- регульована плата за збутові послуги;
- роздільний фінансовий облік діяльності по здобичі, транспортування, зберіганню і реалізації газу [45].

До специфічних регуляторів можна віднести такі заходи адміністративного контролю, як видача дозволів на використання газу в якості палива; нагляд за раціональним і ефективним використанням газу, що передбачає адміністративні покарання за перевищення нормативів його витрачання, встановлених державними органами.

Система господарських стосунків держави і Нафтогазу, що склалася, стала головною причиною негативних процесів в галузі. Держава неефективно використало важелі, що являються його виключною прерогативою - управління монополії, податки, ціни та ін. В країні так і не створені умови конкуренції на газовому і інших енергетичних ринках. Незалежні виробники, незважаючи на законодавчі акти про звільнення їх від сплати акцизу і реалізацію газу за вільними цінами, так і не змогли створити конкуренцію навіть в регіонах із-за своєї слабкості, непорівнянності масштабів їх діяльності з розмахом монополії. В результаті компанії входили в підпорядковані стосунки з Нафтогазом.

Нерозвиненість ринку газу обумовлена і практикою доступу незалежних виробників, що склалася, до газотранспортних систем, а також правилами постачання газу. Фактично були вирішені питання про доступ виробників тільки до вільних потужностей. При цьому не визначено порядок обліку вільних потужностей газотранспортної системи, не розроблена пріоритетність доступу виробників[57].

Специфічними податками для учасників газового ринку є акциз на газ і податок на видобуток корисних копалин. Проте слідус відмітити, що економічний сенс стягування акцизу на газ, що реалізовується українським споживачам, нині повністю втрачений. Акциз сплачують де-факто в основному

виробники газу за єдиною ставкою, що фактично прирівнює його природу до природи податку на здобич корисних копалин, хоча об'єктом оподаткування формально визнається не здобутий газ, а його реалізація.

Нині, на відміну від інших видів підакцизних товарів, ставка акцизу на газ встановлена не у вигляді конкретної зафіксованої законом суми коштів, що стягуються з певної кількості товару, який реалізується, а у відсотках від вартості реалізованого газу (15% на внутрішньому ринку), і не залежить від фінансових результатів діяльності компаній, що поставляють газ. Це фактично дозволяє прирівняти акциз до специфічного «оборотного» податку для виробників і поставщиків газу.

Існуюча система стягування акциз, не прив'язана до фінансового результату діяльності зі здобичі і реалізації здобутого газу, значно погіршує параметри інвестиційних проектів в області розвитку його здобичі. Існує складна і неоднозначно трактує система звільнень від сплати акцизу (не підлягають обкладенню акцизом операції по закачуванню газу в пласт для підтримки тиску пласта, закачування газу в сховища, напрям газу на підготовку теплоносіїв для нагнітання в нафтові пласти і інші методи підвищення нафтоздобичі, газліфтний видобуток нафти, використання газу на власні технологічні потреби, реалізація сухого і нафтового (попутного) газу, реалізація газу населенню, житлово-будівельним кооперативам, кондомініумам, а також для виробництва стислого газу) [168].

Прогресуюча різниця у вартості видобутку газу на різних родовищах, вичерпання запасів сеноманського газу і ускладнення умов його здобичі на нових родовищах, а також додаткові витрати незалежних виробників газу, що не мають на відміну від НАК «Нафтогазу» можливості повною мірою використати ефект концентрації виробництва, капіталу і експлуатації виробничих фондів, потребують модернізації системи оподаткування в цілях забезпечення рівних умов конкуренції в постачаннях газу споживачам України.

Вирішити це завдання можна на основі впровадження елементів рентних стосунків в оподаткуванні газодобування одночасно з відміною акцизу на газ. В

сукупності з вірогідним зростанням цін це не приведе до збільшення рівня податкових вилучень, проте дозволить вирівняти економічні умови розробки родовищ газу.

Можна виділити основні негативні наслідки практики регулювання цін, що склалася, на газ [174, с.88].

По-перше, практика індексації цін без прив'язки до економічних показників діяльності НАК «Нафтогазу» (витратам і потребам в прибутку) знижує передбачуваність планування господарської діяльності цього акціонерного товариства і його фінансово-економічних показників. Очевидно, що відсутність чіткого прогнозу ціни, компенсує економічно обґрунтовані витрати і приносить розумний прибуток (що забезпечує ринковий рівень доходності на капітал, що використовується в основній діяльності), серйозно стримує інтерес інвесторів до компанії і не гарантує покриття частини обґрунтованих збитків і прибутку, пов'язаних з газопостачанням внутрішнього ринку.

По-друге, з урахуванням реальних споживчих властивостей газу (цінніших в порівнянні з іншими первинними енергоносіями) і в порівнянні з вугіллям (у перерахунку на питоме теплотворення) існуючий рівень цін стимулює надмірно високий внутрішній попит на газ і продовження його зростання, що посилює вірогідність виникнення в майбутньому ресурсних обмежень на газовому ринку і посилює проблему енергоемності національної економіки. Можливості для міжпаливної конкуренції в таких умовах відсутні, оскільки попит на усі інші енергоносії носить залишковий характер.

По-третє, висока частка регульованого ринку чинить тиск на вільні ціни газу, що поставляється незалежними виробниками. Попит на «ринковий» газ формується за залишковим принципом - користувачі вважають за краще домагатися купівлі дешевшого газу у рамках лімітів його постачань, внаслідок чого переваги реалізації проектів розвитку видобутку газу незалежними виробниками ефемерні: їм дозволено торгувати за вільними цінами, але стабільного попиту на їх газ немає.

Де-факто лібералізація цін на газ незалежних виробників, послабивши регуляторні ризики, майже нічого не дала для розвитку конкуренції на ринку газу. Регульовані ціни на газ, починаючи з 1997 р., стали встановлюватися не єдиними, а територіально диференційними, в цілях ліквідації міжрегіонального перехресного субсидування і наближення цін для споживачів газу до рівня, який відповідає реальним транспортним витратам з доставки газу в регіони, в різному ступені віддалених від місць його здобичі.

Система державного управління розвитком газової галузі досить складна і пов'язана зі значною кількістю специфічних адміністративних бар'єрів для усіх суб'єктів газового ринку. Суб'єктам галузі потрібно отримання не менше 9 спеціальних ліцензій, 8 з яких багато в чому дублюють один одного, будучи елементами єдиної системи технічного регулювання :

- транспортування газу і продуктів його переробки у магістральних трубопроводах;
- експлуатація магістрального трубопровідного транспорту;
- діяльність з експлуатації газових мереж;
- зберігання газу і продуктів його переробки;
- переробка газу і продуктів його переробки;
- експлуатація нафтогазовидобувних виробництв;
- експлуатація хімічно небезпечних виробничих об'єктів;
- експлуатація пожежонебезпечних виробничих об'єктів. Видачу цих ліцензій здійснюють різні органи на основі різних нормативних документів, що, безумовно, ускладнює присутність на газовому ринку. На практиці можна об'єднати усі ці види діяльності у рамках однієї ліцензії.

Ще один вид діяльності, що ліцензується, носить виключно комерційний характер (реалізація нафти, газу і продуктів їх переробки), і його ліцензування з технічним регулюванням ніяк не пов'язано, являючись, по суті, контролем підприємницької діяльності [178].

До специфічних заходів адміністративного контролю, що виходять за рамки технічного регулювання і ускладнюють підприємницьку діяльність в

газовій галузі, відносяться:

- видача адміністративних дозволів на використання газу в якості палива (бар'єр входу на ринок для споживачів газу);
- нагляд за раціональним і ефективним використанням газу, який вводить адміністративні покарання за перевищення встановлених державними органами нормативів витрати газу. Характерними особливостями заходів адміністративного регулювання і контролю є: слабка регламентація правил і процедур регулювання, а також широке застосування відомчої нормотворчості. Усе це створює ряд специфічних ризиків для суб'єктів ринку газу в Україні[187].

Таким чином, проведений аналіз дозволив виявити тенденції зниження ефективності діючих механізмів державного управління розвитку газового ринку і результативності менеджменту природних монополій НАК «Нафтогазу» та «Газ України» в порівнянні з управлінням в компаніях. В основному це обумовлено тим, що використання механізмів державного управління не забезпечує умов для стійкого функціонування галузі в режимі довгострокового, надійного, економічно ефективного газопостачання внутрішніх і зовнішніх споживачів. Менеджмент в приватних компаніях сильніший, завдяки конкурентним умовам, в які вони поставлені, що підтверджується необхідність розумної демонополізації природної газової монополії і використання конкуренції в якості джерела ефективності.

Для того, щоб більш повно і об'єктивно розкрити орієнтацію процесу лібералізації газового ринку на економічні інтереси суспільства, розкриємо смислове значення категорії «інтерес», розглянувши її з усіх точок зору, в розвитку і взаємозв'язку з іншими явищами, що обумовлює достатню повноту уявлення про неї.

Слово «інтерес» походить від латинського «*interest*», що означає «мати значення». На рівні буденної свідомості в це поняття вкладаються наступні значення: особлива увага до чого-небудь; бажання вникнути в суть, дізнатися, зрозуміти; цікавість, значність; потреби, потреби; вигода. Проте таке широке

його розуміння в наукових дослідженнях не можна визнати правомірним. Заперечення викликає ототожнення інтересу з потребою, нуждою, вигодою.

Категорія «інтерес» є предметом дослідження багатьох наук: економічній теорії, філософії, психології, соціології, що свідчить про її багатогранність. У економічних науках інтереси розглядаються більшістю авторів як категорія громадського буття. У філософії під інтересом розуміється щось об'єктивне значиме, необхідне для індивіда, колективу, населення, суспільства, держави. Психологія розкриває інтерес як явище людської свідомості, т. є явище суб'єктивного характеру, пов'язане з громадським буттям людини. З точки зору вітчизняної соціологічної науки інтерес - це об'єктивне відношення соціальних суб'єктів (індивіда, населення, суспільства) до явищ і предметів навколишньої дійсності, обумовлених положенням цих суб'єктів і що включає їх об'єктивні соціальні потреби, шляхи і засоби їх задоволення [209].

Тим самим термін «інтерес» вживається для позначення двох різних, хоча і взаємозв'язаних явищ : інтересу як явища суспільного буття людей - «об'єктивний інтерес» і інтересу як явища їх свідомості - «суб'єктивний інтерес».

Інтерес як об'єктивна категорія виражає те, що об'єктивно сприяє зміцненню і позитивній зміні соціального положення суб'єкта громадських стосунків. Іншими словами, об'єктивний інтерес завжди відповідає певним потребам. Але якщо потреба виражає об'єктивну необхідність тих або інших дій, направлених на забезпечення існування суб'єкта, то об'єктивний інтерес фіксує ті заходи, здійснення яких веде до задоволення потреб і тим самим до реалізації цієї необхідності.

Поняття «інтерес» для позначення об'єктивних явищ використовується в законодавстві. Це відбувається в тих випадках, коли закон признає інтерес об'єктом правової охорони і критерієм правомірності дій суб'єктів. Так, відповідно до Конституції України права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені державним законом тільки в тій мірі, в якій це необхідно в цілях захисту прав і законних інтересів інших осіб.

Таким чином, охорона інтересів населення, суспільства, держави не може бути поставлена в залежність тільки від правильності і міри їх усвідомлення або носієм інтересу, або суб'єктом, що зачіпає інтереси. Для цього необхідно удосконалювати правові норми, що надають істотне значення усвідомленості або неусвідомленості того, що дії одного суб'єкта суперечать інтересам іншого суб'єкта.

Суб'єктивні інтереси також грають виключно важливу роль у формуванні волі і, відповідно, волевиявлення суб'єкта. Інтерес як явище свідомості виражається у вибірковості і вольовій направленості на соціальне самоствердження, т. е. на забезпечення умов збереження, розвитку і зміцнення соціального положення суб'єкта. Вибірковість в цьому випадку означає вибір доцільних з точки зору суб'єкта шляхів і способів його свідомого самоствердження, а вольова спрямованість - прагнення і рішучість суб'єкта реалізувати, використати їх [201, с.78].

Інтерес у свідомості відбиває з більшою або меншою адекватністю існуючі громадські стосунки - об'єктивно ці інтереси. Перш ніж існувати у свідомості, інтерес існує в соціальній дійсності. Відповідність інтересу у свідомості інтересу в дійсності залежить від рівня усвідомлення останнього і може від нього відрізняються (наприклад неправдиві інтереси). При цьому інтереси, що виникають у свідомості, мають відносну самостійність, що проявляється, зокрема, в їх активності, спрямованій, кінець кінцем, на реалізацію об'єктивно цих інтересів. Скорочено позначення цих інтересів умовно можна використати термін «суб'єктивні інтереси», не забуваючи про те, що вони зумовлені об'єктивними інтересами.

Формування суб'єктивних інтересів є складним процесом, в якому на усвідомлення об'єктивно цих інтересів певний вплив роблять політика, право, мораль, рівень культури, звичаї і інші чинники.

Проте зв'язок між об'єктивними і суб'єктивними інтересами не означає, що вони зливаються в єдине ціле. Об'єктивні інтереси існують незалежно від їх усвідомлення і їх можна виявити лише в області громадського буття людей.

Суб'єктивні інтереси існують в другій сфері - у сфері свідомості. Характеризуючи суб'єктивний інтерес, можна відмітити його об'єктивність лише в тому сенсі, що він виникає в свідомості як відображення об'єктивно цих інтересів.

Що стосується організацій, що функціонують на газовому ринку, або побічно пов'язаних з ним умов їх діяльності, потреб і, відповідно, інтересів що відбувається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Саме у цьому сенсі можна говорити про інтереси таких організацій як об'єктивно-суб'єктивну категорію.

Вказані обставини представляються важливими у зв'язку з тим, що деякі автори, особливо в роботах з економіки, вважають інтерес категорією об'єктивно-суб'єктивною. Позначення одним терміном об'єктивного явища свідомості, що відповідає йому, в принципі, допустимо, хоча в цьому випадку виникає постійна необхідність в уточненні, що мається на увазі : інтерес як об'єктивна або як суб'єктивна категорія.

Таким чином, термін "інтерес" може вживатися для означення двох різних, хоча і взаємозв'язаних явищ : інтересу як явища громадського буття людей ("об'єктивного інтересу") і інтересу як явища їх свідомості ("суб'єктивного інтересу"), формування якого відбувається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. При цьому об'єктивний інтерес фіксує заходи, сприяючі зміцненню і позитивній зміні соціального положення суб'єкта громадських стосунків, а суб'єктивний інтерес є відношенням цього суб'єкта до шляхів і способів досягнення цієї мети.

Лібералізація газового ринку має бути орієнтована на відображення цих інтересів в українському суспільстві. Вона також повинна відображати інтереси і зарубіжних партнерів, не створюючи при цьому конфлікти інтересів з українським суспільством [205].

Інтереси тісно пов'язані з потребами. Як вже відзначалося, виникнення об'єктивних інтересів, а через них і суб'єктивних обумовлено певними потребами. Вони визначаються не стільки життєдіяльністю людини у

фізіологічному плані, скільки його діяльністю як члена суспільства. Наприклад, фізичні потреби в їжі, одязі, взутті і т. д. кінець кінцем виступають як чинник розвитку виробництва.

Тим самим можна стверджувати, що вказані інтереси породжуються потребами, що мають соціальне значення. Зміст цих потреб залежить від цілого ряду умов: рівня розвитку виробничих сил, виробничих стосунків, що склалися, стану науки, техніки, культури. У свою чергу розвиток виробництва породжує усі нові і нові потреби. Багато учених вважають, що при цьому діє закон підвищення потреб. Враховуючи, що кожен суб'єкт є носієм безлічі потреб, інтереси, по суті, виступають результатом взаємодії різних потреб.

Деякі автори відмінності між потребами і інтересами вбачають в тому, що категорія потреби застосована до усього живого, а категорія інтересу - тільки до громадського життя. У зв'язку з цим інтерес розглядається теж як потреба, але "особливого виду соціальна потреба або потреба, обумовлена соціальними умовами життя".

Проте, на наш погляд, поняття "потреба" і "інтерес" ототожнювати не слід. Суть відмінностей між ними, як вже відзначалося, зводиться до того, що потреба відбиває потреби суб'єкта, а інтерес — заходи, способи їх задоволення, наприклад, шляхом придбання собі певного блага [206].

Потреби, а через них і інтереси дуже різноманітні і можуть бути класифіковані за різними підставами.

За змістом потреби і інтереси ділять, передусім, на матеріальні, політичні і духовні. Політичні потреби і інтереси лежать у сфері державної влади, а духовні пов'язані з духовним життям людей, відображенням навколишнього світу в їх серці і свідомості.

За суб'єктами потреби і інтереси можна розділити на індивідуальні або особисті, властиві конкретним особам, групові або колективні, властиві соціальним групам і виражаючи загальні потреби осіб, їх складові, і громадські, такі, що є посередком індивідуальних і групових інтересів, властивих цьому суспільству, що набуває якісно нового стану і не зводиться до простої

сукупності інтересів.

Велике значення має розмежування потреб і інтересів на *корінні* і *поточні*. Корінні потреби і інтереси суб'єкта стосуються основних умов його існування і самоствердження в суспільстві. Поточні потреби і інтереси виражають окремі сторони його соціального самоствердження. Найчастіше в поточних потребах і інтересах виражаються окремі етапи, шляхи і засоби реалізації корінних потреб і інтересів.

Таким чином, відмінність в потребах суб'єктів громадських стосунків зумовлює і відмінність їх інтересів. Інтереси кожного з суб'єктів займають своє певне місце в загальній системі інтересів. Між ними можуть існувати відмінності і протиріччя.

Інтереси суспільства в цілому формуються виключно суспільно-економічними умовами і потребам, що відповідають їм. Інтереси організацій формуються під дією не лише цих об'єктивних, але і суб'єктивних чинників : воля законодавця і діяльність державних органів в економічній області. Для формування об'єктивних і суб'єктивних інтересів організацій істотне значення мають ті матеріальні умови, в які їх ставить держава в цілях реалізації громадських інтересів. Зрозуміло, що при цьому необхідно враховувати, що у будь-якій державі діють об'єктивні економічні закони, проте держава своєю діяльністю може сприяти або перешкоджати їх прояву[207].

Може також практикуватися правовий захист інтересів населення. Видаючи норму права, держава завжди має на увазі охорону інтересів. Відповідно інтерес, відбитий в праві, набуває характеру об'єкту правової охорони з боку держави.

На наш погляд, переформування НАК «Нафтогазу» та створення НАК «Газ України», багато хто зв'язує з лібералізацією галузі, недоцільне з точки зору економічних інтересів українського суспільства. Перспективнішим є визначення їх державними органами управління загальних «правил гри» і функцій, під які вони самі збудують свої організаційні структури.

Необхідно публікувати тарифи і інформацію про вільні потужності за усіма

напрямами прокачування газу, зробити публічним доступ до газотранспортної системи для незалежних виробників.

Можна також зобов'язати НАК «Нафтогаз» через механізм біржі проводити усі продані об'єми газу, здійснюючи при цьому попереднє узгодження цих операцій.

Реформування НАК «Нафтогазу» з дотриманням економічних інтересів суспільства - це довгострокова перспектива. По-перше, економіка України занадто сильно залежить від дешевого газу. Підвищення цін на нього може зробити багато галузей української промисловості просто неконкурентоздатними на світовому ринку.

По-друге, підвищення цін на газ - це політично складне питання. Навіть занижені ціни на газ, які потім перетворяться в електроенергію або опалювання квартир, вже субсидуються населенню з бюджету або за рахунок перехресного субсидування. Тобто підприємства платять за більш високим тарифом і тим самим компенсуються збитки від продажу газу населенню. Тому підвищення ставок плати за газ сприймається населенням дуже болюче і не адекватно його інтересам.

По-третє, зараз в Україні проводиться реформа електроенергетики. Паралельне проведення реформ газової галузі і енергетики - дуже ризиковане. Тому що обидва проекти дуже складні, і щонайменший збій в ході тієї або іншої реформи може залишити людей без тепла і електроенергії, що може привести до надзвичайної ситуації [214].

Тому, щоб дотриматися хоч би основних інтересів різних шарів суспільства, необхідно реалізувати дві дуже важливі складові реформування газового ринку : по-перше, доступ незалежних виробників до труби. Буде вона виділена або ні — це вже повторно. Головне, щоб був доступ. І, по-друге, можливість лібералізації цін, спочатку хоч би на невеликий, але визначений об'єм газу, щоб він продавався за цінами, які встановлюватиме ринок. Ось ці два моменти є засадничими з точки зору гармонізації економічних інтересів суспільства при державному управлінні проведення реформування газового

ринку.

Ряд учених і практиків робить цікаві прогнози відносно зміни цін на газ в регульованому і нерегульованому секторах газового ринку, які заслуговують на увагу. Виходячи з їх оцінок ясно, що ціна на регульованому секторі не може бути вище ринкових і як тільки вони порівнюються, тарифний, регульований ринок вже не матиме сенсу.

Інтереси суспільства і його очікування відносно зниження цін на газ мають бути задоволені, інакше лібералізація втрачає свій економічний сенс для споживачів газу. У цьому сенсі можливі негативні наслідки лібералізації можуть бути значно пом'якшені, якщо вони буде тісно пов'язані з енергозбережними технологіями, які допомагають у результаті зниженню витрат і цін. Економіка України набагато енергоємніша в порівнянні з іншими країнами. І довгострокова конкурентоспроможність залежатиме від того, наскільки країна зможе впровадити енергозбережні технології.

Але чи впроваджуватимуться ці технології або ні, залежить не лише від цін на газ. Це лише зовнішній стимул. Не в меншій мірі це залежить і від фінансових можливостей споживачів газу. На жаль, неможливо точно передбачати, як поводитимуться споживачі при підвищенні цін на газ: чи інвестувати в енергозбереження; чи оголосять себе банкрутами або просто перестануть платити за газ. Швидше за все, вірогідні усі з перерахованих варіантів в тій чи іншій мірі.

Підхід, що відрізняється продуманістю функцій демонополізації, шляхом м'якого їх перерозподілу серед інших учасників ринку, що не руйнує до основи систему стосунків, що склалася в галузі і за її межами і не лише змінює і упорядковує діяльність організацій газового комплексу країни, адаптуючи їх до змін внутрішнього і зовнішнього господарського середовища, більше відповідає економічним інтересам суспільства, чим масштабна і швидка демонополізація, що обіцяє суспільству серйозні економічні і політичні витрати [222].

Важливо також мати на увазі, що з часом проблема розширення

газотранспортних потужностей може втратити свою гостроту. Може статися так, що зростання внутрішнього споживання у зв'язку з впровадженням газозберігаючих технологій буде нижче зростання промислового виробництва. Буде зрозуміла *структура попиту* - де, скільки споживачів, скільки вони купують газу, означає, де потрібно розширювати потужності, а де, навпаки, не потрібно. Буде зрозуміла *структура видобутку* газу що рентабельно засвоювати при такому попиті, а що нерентабельно. І означає, до тих родовищ, які освоюватимуться, необхідно будувати трубопроводи, а до тих, чия черга ще не прийшла, розвивати газотранспортну систему не потрібно буде.

Особливість сучасної української економіки полягає в тому, що вона має не просто сировинну орієнтацію, а серйозну залежність від благополуччя паливно-енергетичного комплексу, його нафтової і газової складових як основи прибуткової частини бюджету. Тому вибір критеріїв і моделі лібералізації газового ринку є відповідальним завданням. Зайві risks при цьому дуже небажані, а переваги мають бути спрямовані виключно на дотримання інтересів суспільства і держави [225].

Серед учених і практиків, як в Україні, так і за кордоном склалася думка про те, що для ринкової моделі розвитку суспільства найбільш відповідним напрямом реформування газового ринку є його лібералізація. Такої думки дотримуються навіть менеджери НАК «Нафтогазу» - відомства, монопольне положення якого, здавалося б, найвигідніше для них, ніж демонополізація, що супроводжується глобальними змінами в галузі, зростанням конкуренції і втратою ряду звичних традиційних методів роботи, що склалися впродовж багатьох років. Вони вважають, що лібералізація газового ринку України необхідна.

Існує немало концепцій або моделей лібералізації газового ринку. Аналіз показує, що кожна з них відстоює інтереси тих партій, органів влади, відомств, організацій або компаній, які були їх розробниками. Усі вони у більшій або меншій мірі мають право на життя. Проте загальної концепції лібералізації ринку газу, що відповідає економічним інтересам суспільства і держави, досі не

вироблено, так само, як і немає в природі універсальної моделі його лібералізації для умов України. І справа тут не в тому, що хтось не хоче лібералізації і реформування і гальмує їх, а в тому, що газова галузь - це одна з основ нашої економіки, і підходити до її лібералізації треба надзвичайно обережно і зважено.

Крім того, лібералізація газового ринку повинна дозріти. Адже ринок - це і споживачі, і виробники, і сервісна інфраструктура, і держава. Можна припустити, що незалежні виробники газу навряд чи б це зробили.

Але спочатку необхідно визначитися, як, за якими правилами організувати газовий ринок в Україні, здійснити його лібералізацію, а вже потім акціонери вирішать, як їм реформувати свою компанію, щоб вона максимально ефективно працювала в нових умовах. Тому не зовсім вірним є підхід, при якому НАК «Нафтогазу» пропонують заходи з реорганізації компанії, які знаходяться виключно в компетенції його акціонерів [155].

Крім того, від НАК «Нафтогазу» чекають концепції лібералізації ринку. Проте це навряд чи правильно, коли сама монопольна структура, що фактично є галуззю, пропонує концепцію своєї демонополізації і лібералізації газового ринку, на якому їй належать усі ключові позиції. Швидше за все, усі зацікавлені сторони повинні запропонувати своє бачення реформування, а вибір кінцевого варіанту концепції повинен залишитися за державою.

Лібералізація ринку газу повинна проводитися в інтересах не тільки газового комплексу, але і споживачів. Наприклад, раніше у Франції був традиційний постачальник газу, який розподіляв його кінцевим споживачам (*Gaz de France*). Тепер тут в процесі здійснюваної лібералізації з'явиться декілька таких продавців. І якщо вони запропонують нижчу ціну, то споживач купуватиме газ по більше вигідним для нього цінам.

Механізми державного управління лібералізацією ринку газу повинні зачіпати усі його основні складові, включаючи акції і інші цінні папери. Початок цієї роботи вже покладено. Можуть бути і інші підходи до допуску незалежних компаній до трубопроводної системи монополії. Перший варіант

може бути орієнтований на створення конкурентного ринку газу, а другий - це закріплення за Нафтогазом права скуповувати у незалежних виробників газ за фіксованими цінами і реалізовувати його самостійно. Вибір того або іншого варіанту пов'язаний з пошуком оптимального балансу інтересів держави, НАК «Нафтогазу» і незалежних виробників. Це питання повинне вирішуватися на рівні держави, оскільки саме воно покликане визначати стратегічні перспективи розвитку нафтогазової галузі. При цьому, виходячи з державних позицій, перший варіант більше переважний і має бути реалізований незалежно від позиції монополіста. Кінець кінцем, незалежні виробники мають бути допущені до газотранспортної труби, як на внутрішньому, так і експортному ринку[84].

Лібералізація ринку газу - це хворобливий процес, він насилу проходить і в Європі. Але, проте, він йде, і ми із запізненням, але будемо в нього залучені. Це неминуче. Тому незалежних виробників до газової труби треба пустити якнайскоріше. Те, що ціни на газ і електроенергію штучно занижені, а на нафтопродукти - завищені, сильно заважає економічному розвитку країни. Просто відпустити ціни на газ і електроенергію не можна, тому що це занадто сильно вдарить по споживачам газу, спровокує зростання інфляції. Але це підвищення, в принципі, можна компенсувати зниженням цін на нафтопродукти. Такий компроміс інтересів можливий і він значно пом'якшить негативні наслідки від підвищення цін на енергоносії. В цьому випадку нафтові компанії компенсують збитки на ринку нафтопродуктів прибуток від експорту газу.

Крім того, це дозволить раціональніше розробляти природні ресурси, оскільки зникне необхідність спалювання попутного газу, що добувається. Потреби внутрішнього ринку і зростаючий попит на газ буде задоволені. Це розумніший шлях лібералізації розвитку нафтогазової галузі.

Європейська Енергетична хартія є одним з сучасних інструментів лібералізації газового ринку. Проте вона вимагає серйозною апробації на практиці, з точки зору встановлення можливої вигоди учасників в результаті використання що надається їм права безпосередньо працювати із споживачами

газу (так відбувається в усіх розвинених європейських країнах згідно з Угодою до Енергетичної хартії) [93].

Як відомо, інфраструктура газового ринку віддалена від споживача і затратна, тому для розвитку газової галузі потребують велике фінансування. Усі великі проекти повинні будуватися на принципах проектного фінансування, т. є. повинні покриватися грошовими потоками, які генеруватимуть самі ці проекти.

Зрозуміло, що ратифікація Договору - одна з умов вступу у світову організацію торгівлі. Але чи варто поспішати з цим, оскільки, по суті, хартія спрямована проти газової промисловості. Питання атомної енергетики з хартії виключені; у електроенергетиці України немає доки достатніх ресурсів, які можна було б експортувати. Очевидно, що розробники хартії і ті, хто її підписав (країни, що не мають своїх енергоресурсів, а також ті, хто зацікавлений в прокачуванні газу через Україну за низьким тарифом), переслідують свої інтереси. Відмітимо тут, що не США, ні Норвегія, ні Алжир хартію не ратифікували [161].

До проблеми паливно-енергетичного комплексу України, що є частиною цієї стратегії, можна виділити чотири аспекти: соціальної, стратегічної, економічної і національної безпеки. Соціальний аспект пов'язаний з актуальною сьогодні проблемою зменшення населення. Стратегічний показує, якими ресурсами забезпечуватиметься подальший розвиток країни. Економічний аспект стосується тарифної політики і впливу такої базової галузі, як енергетика на економіку країни в цілому. Це працює на рішення задачі сбалансованості інтересів монополій і економіки України. Що стосується національної безпеки, то потрібно враховувати, що процес дефіциту енергоресурсів, що почався у світі, прискорюватиметься.

Договір до Енергетичної хартії слід розглядати в тісному взаємозв'язку з енергетичною стратегією України і, природно, реструктуризацією природних монополій. При цьому до проблеми реструктуризації необхідно підходити комплексно. Виробляючи енергетичну стратегію, слід закладати в неї і схему

реформування галузей. Передусім, потрібно визначити принципи реформування, виходячи із задач нової енергетичної стратегії.

Сьогодні, коли почалася реалізація нової стратегії, складається ситуація, при якій механізми її втілення в життя розробляють представники держави. А тим часом держава з енергетичного сектора практично пішла: воно не управляє процесами ні в газовій, ні в електроенергетичній, ні в нафтовій галузях [153, с.110].

Тут напрошується висновок про те, що потрібно відновити державне управління енергетичним комплексом країни, оскільки без цього неможливий розвиток не лише енергетики, але і національної економіки в цілому. При цьому держава повинна позначити цінову політику, т. є. необхідно реально посилити функції держави в управлінні енергетичними компаніями країни. Механізмів для цього досить. У основних енергетичних компаніях видатним утримувачем акцій являється держава. Як головний власник, може визначати політику їх функціонування, орієнтуючи її на інтереси суспільства. Угода до Енергетичної хартії це, передусім, проблема держави, яка, використовуючи усі інститути влади і управління, що належать йому, повинна виробити умови, відповідні для національної економіки і суспільства, і досягти компромісу інтересів з європейськими партнерами з нормативно-правового їх закріплення і використання в реальній дійсності. Але на цьому етапі важливо хоча б забезпечити приріст нових енергетичних потужностей не за рахунок збільшення долі газу. Нові електроенергетичні потужності, наприклад, потрібно забезпечувати за рахунок розвитку атомної, відродження вугільної галузі, гідро-енергетики..

2.2. Світовий досвід державного управління реформуванням газового ринку

Істотні структурні перетворення газового ринку і газової галузі впродовж останніх десятиліть мали місце в значному числі держав світу, в першу чергу в

розвинених країнах. Оцінка світового досвіду перетворень (передусім, найбільших національних газових ринків США, Канади, Великобританії і країн Європейського Союзу) повинна займати важливе місце в ланцюзі ухвалення рішень про реформування газового ринку в Україні. В той же час умови функціонування газової галузі в Україні і державах, що пройшли і досі здійснюють перетворення, дуже різні [6, с.10].

Це не дозволяє говорити про застосовність якої-небудь міжнародної моделі реформування для українських умов в якості єдиного цілісного організму. Більше того, у багатьох країнах (в першу чергу в США і країнах Європейського Союзу) досвід перетворення газової галузі і газового ринку суперечливий, реформи тут ще не завершені, в значному числі випадків вони або не принесли бажаного результату, або, вирішивши частину проблем, створили ряд негативних побічних ефектів, які вимагають нових хворобливих перетворень.

Проте ряд базових принципів державної політики реформування, витікаючих з міжнародного досвіду, слід вважати складові ефективною програми модернізації газового ринку і газової галузі у будь-якій країні.

Необхідність пом'якшення державного управління і лібералізації цін як невід'ємної умови створення привабливого режиму для інвестицій в газовий сектор. У ряді країн, що проводили і здійснюють реформи (США, де в 1978 р. з метою рішення проблем, пов'язаних з відтоком інвестицій з газової галузі в результаті жорсткого регулювання цін був прийнятий Natural Gas Policy Act, що визначив терміни і умови дерегулювання цін, а також Канада), лібералізація цін і відмова від ряду інших непропорційних заходів державного управління (видача дозволів на здійснення видів діяльності в секторі газопостачання) стали основним інструментом економічної мотивації капіталовкладень у видобуток газу. Слід зазначити, що надмірне державне управління, в першу чергу цін, стримує розвиток усіх суб'єктів газового ринку і в Україні [14].

Більше того, введення тотального державного управління на ринку цін по усьому ланцюжку демонструє очевидний негативний ефект для розвитку ринку

(наприклад, досвід США, де тривалий час регулювалися ціни навіть видобутку газу на свердловині, Канади), оскільки за мірою ефективності державне управління не може підмінити собою ринкові механізми (там, де застосування цих механізмів економічно доцільне).

При цьому лібералізація цін на газ, як показує досвід в першу чергу ЄС, не веде сама по собі до зниження або збільшення цін на газ: вона вивільняє економічний механізм державного управління при формуванні ціни і збільшує можливість управління попитом. У ряді країн ЄС в протязі 1998-2001 рр. можна було спостерігати падіння цін на газ для великих споживачів і гуртових цін, проте випереджаюче зростання попиту на природний газ в ЄС при відносній прив'язці цін нафти і газу, що зберігається, привів до зростання середньозважених цін на найбільш лібералізованих ринках в середньому до 20% (за період 1999-2002 рр.).

Традиційно монопольна структура газового ринку і непрозорість торгівлі перешкоджають включенню природних ринкових механізмів захисту інтересів споживачів газу, тиску конкуренції на ціни і підвищення якості послуг (надійності постачань газу). Внаслідок надмірного монополізму різко знижується фінансова стійкість газових компаній і надійність газопостачання в результаті відсутності ринкових стимулів до підвищення ефективності (TransCanada Pipelines). Крім того, ціни надмірно завищуються і спостерігаються інші форми зловживання монопольним положенням (British Gas).

Перетворення в усіх країнах включали заходи з розвитку конкуренції у рамках газового ринку, стимулюванню появи як можна більшого числа незалежних один від одного економічних агентів, зацікавлених в завоюванні ринкової долі за допомогою пропозиції покупців послуг кращої якості (надійності) за нижчою (стабільнішою) ціною. При цьому потрібне забезпечення як відкритість торгівлі, так і дотримання учасниками ринку встановлених стандартів розкриття інформації про пропозицію, попит і ціни угод [15, с.10].

Проблема рівноправного доступу усіх учасників до інфраструктури ринку (в першу чергу, до газотранспортної системи) грає ключову роль в забезпеченні стійкого розвитку газових ринків. Конфлікт інтересів, обумовлений традиційним поєднанням вертикально - інтегрованими компаніями-монополістами прав власності на інфраструктуру ринку і участь в комерційному обороті газу в усіх країнах, привів до необхідності:

- розділення фінансових рахунків, а потім і структурного розділення компаній, що займаються транспортом газу, і компаній, що здійснюють його здобич і купівлю-продаж;
- введення відкритого доступу до транспортної інфраструктури третіх сторін при забезпеченні прозорого, передбачуваного і рівноправного державного управління транспортних тарифів;
- розробки прозорих і недискримінаційних правил використання інфраструктурою («мережевого кодексу»).

Зарубіжний досвід показує, що при виділенні і жорсткому використанні діяльності з транспортування газу її ефективність збільшується істотно (кратно знижується кількість персоналу компанії при збереженні або збільшенні об'ємів газотранспортної роботи). Необхідність підвищення ефективності часто є причиною структурних заходів [22, с.112].

Мінімізація соціального навантаження на газовий ринок — необхідний елемент державної політики заохочення учасників цього ринку. У ряді країн соціальні функції успішно локалізовані до спеціалізованих компаній, що здійснюють постачання газу різним категоріям споживачів, у тому числі за регульованими цінами, так звані «постачальники останньої надії», або «гарантуючі поставки» (наприклад, компанія *Céntrica* у Великобританії або газорозподільчі компанії в Канаді, здійснюючі постачання газу муніципалітетам на основі 15-30-річних угод за схемою «франчайзингу»).

Хеджування ризиків вільного ринку багато в чому успішно досягається за рахунок розвитку довгострокових стосунків (наприклад, в США, де довгострокові контракти між виробниками газу і газотранспортними

компаніями, а також між газотранспортними компаніями і великими споживачами зіграли провідну роль в інтеграції сильно сегментованого газового ринку і об'єктивізації цін), систем резервування газу і балансування системи за допомогою ідентифікації технологічного оператора ринку, відповідального за його балансування, відділення діяльності зі зберігання газу в самостійний бізнес і її комерціалізації (наприклад, як у випадку з британськими компаніями BG Transco і BG Storage), створення системи комерційного балансування ринку (як це передбачено в директиві ЄС з газу)[31, с. 78].

Проблема методології встановлення тарифів на транспортування газу має дуже велике значення для забезпечення не лише недискримінаційних умов користування інфраструктурою ринку, але і фізичної можливості функціонування цього ринку (особливо в умовах з об'єктивно більш високою вартістю транспортування газу зважаючи на значні відстані).

Нині в міжнародних моделях немає консенсусу у виборі однієї з трьох базових моделей транспортного тарифу :

- лінійний тариф, що встановлюється залежно від лінійної відстані транспортування газу (система тарифів, що сильно ускладнює здобич і збут газу в українських умовах зважаючи на непропорційне дорожчання газу в місцях, надмірно віддалених від його здобичі);

- «поштовий» тариф, що встановлюється в межах однієї територіальної зони в якості єдиного тарифу, не залежного від відстані транспортування газу;

- тариф типу «вхід-вихід», що передбачає фіксацію території «точок входу в систему» і «точок виходу» і окреме встановлення тарифів на закачування газу в систему для кожної «точки входу» і на відбір газу з системи для кожної «точки виходу» (система тарифів, рекомендована Європейською Комісією для застосування в країнах ЄС).

Оцінка оптимальної для українських умов системи встановлення транспортних тарифів (з урахуванням міжнародного досвіду їх застосування) повинна стати важливої складової програми розвитку газового ринку.

Розвиток ринку негайних поставок газу (спотового ринку) являється об'єктивним наслідком еволюції торгових стосунків на закордонних газових ринках і посилює рівень конкуренції. Розвиток спотової торгівлі вимагає спеціальної інфраструктури, системи її взаємодії з технологічними операторами ринку і підвищення маневреності ринкової інфраструктури в порівнянні з сьогоdnішніми умовами, у зв'язку з чим розвиток спотового ринку - швидше віддалена перспектива.

Одним з основних аргументів проти реформування галузі з боку компаній- монополістів являється попередження про загрозу надійності газопостачання у разі проведення реформ. У світі жодного разу подібні загрози не стали перешкодою для їх проведення і жодного разу не виправдалися. Насправді, в малому масштабі часу (2-5 років) загрозу надійному газопостачанню можуть представляти в основному технічні проблеми, рішення яких носить інженерний характер і детально прописане в різних технічних нормах і інструкціях [37].

Що ж до можливих довгострокових негативних наслідків при реформуванні галузі (падіння об'ємів здобичі і дефіцитність ринку газу, нестача газотранспортних потужностей, не обґрунтоване зростання цін), то зарубіжний досвід свідчить про можливість їх попереджування і в умовах галузі, що лібералізувалася.

Характерним напрямом розвитку ринків газу є їх інтеграція в першу чергу з точки зору забезпечення взаємної відкритості торгівлі (reciprocity). З урахуванням інтенсивного графіку відкриття газових ринків країн ЄС (основних споживачів газу що експортується) і перспектив входження в уніфікований міжнародний правовий простір, в першу чергу приєднання до Всесвітньої торгової організації, слід уважніше оцінювати перспективи взаємної відкритості торгівлі газом і функціонування ринків на схожих принципах.

Таким чином, ефективне використання світового досвіду стримується чинниками, властивими сучасному етапу розвитку газового ринку :

- Можливі ресурсні обмеження на внутрішньому ринку в результаті тривалої дії неринкових стимулів зростання попиту, що є наслідком політики цінового регулювання. Консервації енергоємності економіки у разі збереження існуючого характеру попиту [51, с.32].

Надмірна зарегульованість ринку, надмірне адміністративне втручання в діяльність його учасників, високі ризики, стримуючі інвестиції в розвиток видобутку газу і ринкової інфраструктури.

Нерівність господарських умов діяльності в області газодобуду, обумовлене прогресуючою різницею у вартості добування газу на різних родовищах і ускладненням його здобичі на нових родовищах. Відсутність економічного інтересу до розробки родовищ з дорожчою вартістю видобутку газу. Висока міра монополізації ринку і тенденція до посилення ринкової концентрації в ланцюзі постачань газу. Правила поведінки суб'єктів, відповідальних за управління технологічної інфраструктури ринку, недостатньо регламентовані. Відсутність на ринку інституту довгострокових стосунків, які спричиняють збиток передбачуваності ведення бізнесу і інвестиційному плануванню - одна з основних загроз інвестиційним інтересам як виробників, так і споживачів газу.

Закритість торгівлі, що обумовлює ускладнення у виявленні реального співвідношення попиту і пропозиції, формування об'єктивних цін.

Відсутність публічного характеру в стосунках щодо доступу до магістральної газотранспортної інфраструктури, юридично закріплена можливість відмови в доступі («дозвільний» характер доступу). Відсутність у НАК «Нафтогазу» (власника інфраструктури) стимулів розвивати її і підвищувати маневреність газотранспортної системи в інтересах незалежних виробників газу і розвитку конкуренції на внутрішньому ринку. Слабка прогнозованість і високі ризики інвестиційних проектів незалежних виробників газу в результаті відсутності передбачуваності вирішення «проблеми доступу» стосовно конкретних проектів [67, с.76].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити загальний висновок: як єдине

ціле, жодна модель реформування газової галузі і газового ринку непридатна до українських умов. В той же час загальні принципи реформування і окремі інструменти цілком прийнятні для нас. Важливий комплексний підхід, етапність, послідовність і вибудовування гнучкої системи державного управління ризиками. При цьому самі по собі ринкові реформи в газовій галузі не представляють загрозу надійності газопостачання.

Український газ займає певний сегмент на європейському ринку (близько 26% в середньому по різних країнах) і об'єми його поставок поступово зростатимуть, що припускає укладення у рамках Енергетичної хартії нових контрактів на додаток до наявних, у тому числі міжурядовим угодам. Україна розраховує, як мінімум, на 30-річну стійку співпрацю з європейськими партнерами.

Проте, як показує аналіз досвіду американської компанії «Enron», реальний виграш незалежних постачальників енергоносіїв від лібералізації газового ринку в Європі далекий від очікуваного. Якщо вести мову про компанію НАК «Нафтогаз», то в цих умовах вона втрачає економічні стимули відкривати доступ до експортування газу.

Відповідно до Договору Енергетичної хартії країни Європейського Союзу повинні були повністю відкрити свої внутрішні ринки для незалежних постачальників енергоресурсів. У газовій сфері міняються правила гри, і вони закріплені в Європейській директиві з газу. У ній сказано, що Європа будуватиме ліберальний ринок, де не буде монополізму окремих компаній, правила гри на ньому будуть побудовані на принципах справедливої конкуренції. Ці правила закріплені у багатосторонньому міждержавному Договорі до Енергетичної хартії, сторонами якого є 52 держави, включаючи Україну, що підписала, але доки не ратифікувала цей Договір. Договір встановлює тільки ті правила, які дадуть можливість затвердити справедливу конкуренцію на ринку, т. є. виражає або закріплює в юридично обов'язкових нормах поведінки тенденцію розвитку ринку[70].

Тому так потрібна лібералізація як мета розвитку європейського газового

ринку. А європейці у свою чергу не пропонують такого роду рішень, які б допомогли знайти усім зацікавленим сторонам новий баланс інтересів в умовах конкурентного ринку.

Якби це сталося, то споживачі газу і електроенергії в європейських країнах опинилися в привілейованому положенні і змогли вибрати найбільш дешевих і надійних постачальників. Але, як з'ясувалося, добитися цього не так просто.

Наприклад, Німеччина ухвалила закони, необхідні для доступу незалежних виробників газу і електрики на внутрішній ринок, проте американська компанія «Enron» так і не змогла домовитися з комунальними службами в Німеччині про постачання їм свого газу. Дуже скромних успіхів ця компанія добилася і з постачанням електроенергії в муніципальні дистриб'юторські компанії[72, с.208].

Причина проблем, з якими стикається «Enron», полягає в тому, що внутрішні постачальники енергоресурсів в Німеччині забирають у власність комунальні служби і за рахунок цього намагаються зберегти статус-кво. Великі постачальники енергоресурсів займаються викупом долі в муніципальних комунальних компаніях, утворюючи вертикальну інтеграцію комунальних служб в Німеччині і, користуючись своїм положенням, по суті, монополізують постачання енергоносіїв в Європу.

Таким чином, замість розвитку вільного ринку з'являються тенденції до його монополістичної експансії. На ринку, як електроенергії, так і газу тон задають внутрішні монополісти. Більше 80% генеруючих потужностей в Німеччині знаходяться в руках чотирьох великих компаній (RWE, EON, EnBW і Vaffenfall). Кількість місцевих муніципальних споживачів наближається до 700. До теперішнього часу компанія RWE, наприклад, вже придбала долі в 60 муніципальних господарствах і не збирається зупинятися на досягнутому. Комунальні служби, що потрапляють в залежність від одного великого постачальника, вибувають з вільного ринку енергоресурсів [77, с. 57].

Ще серйозніше ситуація в газовому секторі. Домінуюче положення

займає компанія Ruhrgas, яка забезпечує як постачання газу у магістральних мережах, так і постачання ним кінцевих споживачів. Діюча газова компанія WinGas, це спільне підприємство, засноване Wintershall (підрозділом BASF). Нині як Ruhrgas, так і WinGas ведуть активне будівництво магістральних трубопроводів для збільшення об'ємів поставки газу, і не збираються віддавати їх для реалізації чужих проектів.

«Enron» була першою негерманською компанією, якій вдалося напряду вийти на безпосередніх споживачів електроенергії і газу в Німеччині. Це сталося ще в 1999 р., задовго до введення в дію Договору до Енергетичної хартії. Відтоді «Enron» уклали угоди на постачання різних об'ємів газу і електрики в 50 комунальних господарствах. Проте останнім часом труднощі зростають, хоча Європейський Союз обіцяв незалежним виробникам розвиток ринкових стосунків.

Відповідно до цього Договору країни зобов'язані надати іноземним постачальникам енергоресурсів такі ж умови для роботи із споживачами, як і домашнім компаніям. Проте проблема якраз і є в тому, що вони цього не роблять. Європейський Союз вже попередив Німеччину, Францію і Люксембург про те, що він накладе штрафні санкції у разі, якщо вони не відкриють свої ринки для зовнішніх постачальників.

Якщо Європі вдасться набагато збільшити постачання українського газу, то тим самим вона зможе чинити тиск на близькосхідних продавців нафті (ціни на нафту і газ безпосередньо пов'язані один з одним), а, крім того, застрахує себе від дефіциту палива. Інтерес Європи до газу зрозумілий. У зв'язку з цим Енергетичну хартію слід пов'язувати не лише з інтересами газового ринку, але і з глобальними інтересами українського суспільства. При її використанні як інструмент регулювання газового ринку необхідно враховувати роль газової галузі в економіці України.

У США питання отримання, розподілу і використання природної ренти передані переважно на рівень окремих штатів. Це дозволяє реалізовувати принципи бюджетного федералізму. Наприклад, Аляска, як один з добувних

штатів, виробила свою систему вилучення і застосування природної ренти. Формування двох фондів (використання і розвитку) забезпечує зростання її економіки. Фонд розвитку служить джерелом інвестицій, резервом на випадок надзвичайних ситуацій і виснаження природних ресурсів.

Окрема розмова про такі нафтогазовидобувні країни, як Норвегія, Великобританія, Венесуела, Мексика. Основні надрокористувачі там - державні компанії-монополісти, що мають майже необмежений доступ до розробки родовищ. Іноземний капітал допущений і активно притягується до деяких великих проектів, виконання яких йде у рамках угоди про розділ продукції. Головним же інвестором розробки запасів і здобичі вуглеводнів являється сама держава, або державна компанія, що використовує свої засоби або зовнішнє фінансування. Вилучення природної ренти державою йде податковими методами.

Слід сказати, що для усіх нафтовидобувних країн характерний спеціальний галузевий податковий режим, який окрім угоди про розділ продукції включає особливі податки на доходи і діяльність нафтогазових компаній (екологічні податки, податки на відтворення мінеральної бази, на прибуток). За допомогою цих фіскальних заходів держава не лише забезпечує доходи бюджету, але і регулює рівень рентабельності нафтових компаній. На перший погляд представляється, що таке додаткове навантаження повинне викликати зниження інвестиційної привабливості галузі. Проте конкурентоспроможність нафтяної промисловості, виражена через податкове навантаження і рівень доходів на інвестиції, наприклад, в Норвегії або Великобританії, знаходяться на високому рівні [82, с.69].

Економічне благополуччя країни засноване доки головним чином на двох чинниках - сприятливій світовій кон'юктурі (високі ціни на сировинні ресурси) і низькій внутрішній (регульованою) ціні на газ.

Якщо за останні 10 років ціни майже на усі сировинні ресурси, які споживають підприємства, стали порівнянні зі світовими, то ціни на газ продовжують бути на порядок нижче, ніж в Західній Європі. Це дозволяє

підприємствам бути поза конкуренцією в порівнянні з будь-якою іншою фірмою з точки зору енергетичних витрат виробництва [154].

Усі ці економічні наслідки можуть привести до гострої політичної кризи. Вакханалія цін неминує зруйнує будь-який самий збалансований бюджет. А без нормально виконуваного бюджету не може бути політичної стабільності. Можуть з'явитися нові тенденції в регіонах, які знизять роль України в міжнародній політиці.

Помітимо також, що укладення занадто великого числа коротко-термінових контрактів може завдати збитку здійсненню великих проектів в області газу. Прогнози показують, що в найближчі 20 років попит на природний газ в країнах Європи буде зростати в середньому приблизно на 3% на рік. Для його задоволення вимагається поставляти газ можливо, також з Ірану. Освоєння нових родовищ у видалених і важко-доступних районах, а також створення необхідної інфраструктури, що потребує величезних інвестицій. Нині 95% усіх угод на постачання газу в Європу є довгостроковими (з термінами від 10 до 20 років). Проте це може швидко змінитися у зв'язку із здійсненням лібералізації європейського газового ринку [160].

Така лібералізація, як вже відзначалося, йде в Європі не так вже гладко. У ряді держав ЄС відмічені перші практичні симптоми новацій : окремі споживачі раптом відмовляються від традиційних постачальників, вчорашні партнери потайки один від одного перекупувають клієнтів, активізуються разові, іноді спекулятивні угоди. Така специфіка стосунків, що формуються на новому газовому ринку в Європі.

Безумовно, потрібна рада професіоналів в тому, які потім може мати той або інший аспект реформи. І професіонали дадуть кваліфіковані консультації. Вони мають бути в усіх створених комісіях з лібералізації ринку газу, консультувати усіх, хто працює над цією проблемою, робити висновки.

Принципово важливо також, щоб до початку лібералізації газового ринку були вислухані усі точки зору, проаналізовані усі аспекти, пропрацювало декілька варіантів реформи і змодельовані довгострокові наслідки кожного з

них.

Суспільство повинне ясно уявляти, що воно виграє в результаті зміни правил гри, лібералізації і реформування. І усі важливі учасники реформування газового ринку повинні з цим погодитися. Тут доречно привести вираження про те, що не «можна пробувати перестрибнути в два стрибки або повернутися, відштовхнувшись, щоб почати усе спочатку». Показовим прикладом цього може слугувати реформування інших сфер нашої економіки, де в результаті перетворень суспільство має не поліпшення, а падіння обсягів виробництва, капіталізації, припинення інвестування і інші проблеми.

Якщо в таке ж положення потрапить газова галузь, то наслідки можуть бути катастрофічні і для бюджету, і для усієї економіки, а також населення країни, яке являється споживачем газу і користувачем доходами галузі. Крім того, на карту буде поставлено і соціально-економічне положення в Європі [162].

Тому дуже важливий, на наш погляд, вибір критеріїв лібералізації, що відповідають інтересам суспільства і держави. Наявність таких критеріїв дозволить вибрати з наявних концепцій або моделей ті заходи і механізми, які створюють прийнятні для держави шляхи реформування галузі. Ці критерії є маяками, орієнтуючись на які, повинна проводитися і при необхідності коригуватися лібералізація газового ринку. Їх необхідно вибрати заздалегідь. На їх основі можна здійснювати лібералізацію впродовж такого часу, який виявиться достатнім для вирішення даної проблеми на практиці.

На нашу думку, такими критеріями можуть бути: зростання ефективності функціонування газового комплексу; збереження екологічної рівноваги довкілля, що піддається негативному впливу з боку газового комплексу; дотримання фінансових, економічних зобов'язань газового комплексу перед населенням і державою, інтересів суспільства, що відображають реалізацію; зміцнення політичної стабільності в суспільстві на основі розумної демонополізації і відношення власності, інтересів народу, що забезпечують дотримання, а не окремих олігархів або представників західної правлячої еліти.

При цьому не слід особливо тягнути з вибором критеріїв лібералізації газового ринку. Україна не ізольована від навколишнього світу, який робить на неї істотний вплив. Так, повним ходом здійснюється лібералізація газового ринку в Європі, не на основі довгострокових контрактів з фіксованими цінами, як це прийнято і широко поширено зараз [174, с. 235].

Дослідження показує, що якщо у незалежних газових компаній і нафтовиків, що добувають газ, з'явиться можливість продавати газ за ринковими цінами. Проте при цьому повинне здійснюватися таке державне управління, яке через відомі правовий та економічний механізми дозволяє враховувати інтереси населення і усього суспільства, а не тільки учасників газового ринку, що здійснюють його здобич, транспортування і реалізацію.

У зв'язку з цим першим елементом лібералізації має бути створення умов для нормальної конкуренції. У такому разі немає особливих підстав серйозно протестувати проти незалежних компаній, вимушених перший час співпрацювати з НАК «Нафтогазом», в якому представлені інтереси держави, і який повинен проводити їх в життя, як у своїй безпосередній діяльності, так і при співпраці.

Зараз європейський ринок енергетики на порозі значних змін. До 2015 р. ми спостерігали процес об'єднання газової галузі і електроенергетики в єдину європейську енергетичну систему. Так вважають експерти. Для успішної діяльності на такому ринку компаніям знадобляться нові підходи до інвестицій, торгівлі електро - енергією і, звичайно, менеджменту.

Згідно з директивою з газу Європейського Союзу, усі країни-учасниці повинні досягти певного рівня відкритості ринку. Вперше захищені монополії зіткнуться з прямою конкуренцією. Тому багато європейських країн, таких, як Німеччина, Іспанія і Нідерланди, вимушені будувати плани з лібералізації. Питання лібералізації також широко обговорюється у ряді країн Центральної і Східної Європи, включаючи Чехію, Угорщину, Польщу, Хорватію [161].

Темпи лібералізації можуть бути різними. У тому випадку, якщо вона стає домінуючою національною стратегією, не виключено, що зміни стануться

набагато швидше, ніж того вимагає директива Європейського Союзу. У іншому варіанті національні пріоритети зможуть диктувати форму і темпи змін.

Сумніви з приводу стабільності Європейського Союзу можуть привести до вимог захистити ринки і інтереси національних компаній. Для такого сценарію характерні напружені стосунки між великими споживачами і постачальниками. Втім, досвід американської газової промисловості показує, що високодинамічний ринок не обов'язково стане наслідком відміни державного управління при реформуванні. Газові галузі різних європейських країн істотно відрізняються один від одного. Наприклад, тільки в трьох країнах (Великобританії, Норвегії і Голландії) пропозиція відповідає внутрішньому попиту на газ. Декілька країн (Франція, Італія, Бельгія, Іспанія і Німеччина) мають високий рівень споживання газу і при цьому дуже низький рівень власного виробництва [173, с.50].

Росія домінує в європейському виробництві газу, забезпечуючи 25% усього палива, споживаного Європою. При цьому країна володіє 40% сумарних запасів природного газу.

Щоб виробити чіткіше уявлення про майбутнє європейського газу, необхідно зрозуміти, чому саме національні пріоритети диктують форму і темп змін, що відбуваються. Чому, наприклад, Великобританія приступила до виконання програми створення повністю конкурентного ринку, тоді як інші країни (Франція) продовжують підтримувати модель інтегрованої націоналізованої монополії електроенергії. Ринки торгівлі енергією, вже існуючі у Великобританії, Скандинавії, Іспанії і Голландії, знижують важливість державних меж і сприяють перетворенню електроенергії на звичайний товар, який може служити предметом торгових стосунків. Але існуючі сьогодні протиріччя в стратегіях можна пояснити двома чинниками: по-перше, залежністю від імпорту і, по-друге, ступенем розвитку ринку, яка визначається споживанням газу на душу населення. Те, як ці чинники взаємодіють у рамках національних меж, і визначає швидкість і форму лібералізації ринку Європи [186].

Країни з розвиненим ринком, такі, як Великобританія, прагнуть підвищити ефективність діючої мережі, заохочуючи конкуренцію. Країни з нерозвиненими ринками, такі, як Греція, приділяють більше уваги розвитку інфраструктури. Країни, залежні від експорту, такі, як Франція, прагнуть захистити національного споживача, щоб забезпечити гарантоване газопостачання і створити збалансований портфель постачань.

В той же час країни з високим рівнем виробництва природного газу (Нідерланди) підтримують відкриту конкуренцію у рамках Європі, оскільки це дозволить національним виробникам вийти на нові ринки і підвищить їх доходи. За яким би сценарієм не розвивався газовий ринок Європи, і якими б шляхами не прийшли на нього ті або інші країни, лібералізація, що відбувається, зажадає зниження витрат.

Інтегровані державні або захищені державою компанії будуть вимушені досягати успіху без реструктуризації або розділення. Вільніші і, значить, менш захищені гравці на ринках з високою мірою лібералізації зіткнуться з проблемами виживання. Для них почнуться роки суворої конкуренції і низького прибутку. Результати залежатимуть від таких чинників, як пріоритети внутрішнього регулювання, гнучкість і маневреність учасників, якість управління активами [192, с.117].

На наш погляд, Європа продовжить свій розвиток шляхом лібералізації. Проте це не означає, що повністю динамічний ринок сформується протягом 10 років. На розвиток газової галузі можуть вплинути будь-які незаплановані події. Учасники ринку повинні заздалегідь продумати, що їм робити у разі непередбачених ситуацій. Наприклад, падіння однієї з валют може викликати масові коригування обмінних курсів і цін на імпорт. Важко передбачити негативні наслідки політичних розбіжностей або припинення співпраці між країнами. Виграють, швидше за все, ті, хто створить власний простір, визначить свій власний ринок. Це може зажадати розвитку мережових організацій у вигляді альянсів, злиття, що забезпечує гнучкість у виборі і використанні нових можливостей. Не виключено, що комусь припаде доповнити бізнес новими

напрямами. Проте усі учасники повинні будуть розвинути в собі певні здібності і знання для управління ризиками, загрозливими їх основному бізнесу.

2.3. Методика застосування організаційно-правового механізму державного управління підприємствами газової промисловості

Перешкодою для глобальної лібералізації енергетичних ринків може стати політика уряду деяких європейських країн, спрямована на захист вітчизняних вугільних і нафтових галузей. Врешті-решт, керівники країн-членів ЄС будуть вимушені привести національні інтереси своїх країн у відповідність із загальним рішенням Європейського Союзу про створення єдиного і відкритого енергетичного ринку. Коли споживачі побачать, що в сусідніх країнах з'являться нижчі ціни на енергію, уряди переконуються в тому, що політика протекціонізму шкодить їх же національним інтересам. Лібералізація створить споживчий попит на дешеву енергію, і тим же змусить переглянути свої позиції навіть переконаних прибічників протекціонізму.

Зараз в Європі склалися чіткі тенденції збільшення споживання природного газу, як в абсолютному вираженні, так і в процентному (по відношенню до інших енергоносіїв). Очевидно, що в перспективі Європа імпортуватиме більше алжирського і норвезького газу. Газ можуть поставляти Іран і Катар, транспортуючи його в зрідженому виді [162].

Проте не це головне. Газовий ринок має свої особливості і в товарному, географічному і геостратегічному відношенні. Зневага своєрідністю газового бізнесу, а тим більше спроби крутої ломки крихкого балансу, паритету інтересів виробників і споживачів багаті серйозними негативними наслідками для енергетичної безпеки Європейського континенту.

Для покриття сезонних коливань в Україні доведеться створювати мережу підземних сховищ і влітку накопичувати в них п'яту частину річного

споживання газу. А витрати на створення сховищ, їх функціонування, на покриття касового розриву між часом витрат на здобич і отриманням доходів від продажу доки не враховує жодного тарифу [11, с.59].

Зараз десятки незалежних від компаній підприємств добувають газ і продають його за вільними цінами. Проте необхідно вирішити, або варто дробити цю компанію, в той час, коли весь світ йде шляхом зміцнення вертикально-інтегрованих структур. Варто серйозно подумати про те, або ефективно для українського суспільства і держави послабляти найбільшу газову компанію держави. Розвивати незалежні газові компанії можна і без цього, треба тільки економічно і технічно прораховувати, як освоювати нові родовища, в якій послідовності, в які терміни, як розвивати транспортну мережу [196].

У зв'язку з цим напрошується важливий висновок про те, що лібералізація газового ринку і розширення стосунків у рамках Енергетичної хартії неможливо без системного підходу до державного реформування газового ринку, в якому ця проблема є лише частиною, але серйозно пов'язаною із загальним стратегічним завданням. Технічне рішення цієї задачі вимагає розробки генеральної схеми розвитку усієї газової галузі.

На її базі можна вести упевнений і активний діалог з учасниками європейського газового ринку по виникаючих проблемах, знаходячи баланс інтересів серед виробників і споживачів газу. Очевидно, що економічне зростання у більшості європейських держав об'єктивно можливе тільки при істотному збільшенні імпорту енергоносіїв і, передусім, природного газу. Ніхто не може поставити під сумнів і той факт, що НАК «Нафтогаз» десятиліттями зарекомендував себе як бездоганно надійний постачальник. Ця надійність, стабільність забезпечується наявністю найбільшої ресурсної бази і унікальної єдиної системи газопостачання [198].

Фундамент безперебійних постачань газу в Європу та створена спільно з солідними західними корпораціями інфраструктура для транспорту і зберігання газу і комплекс довгострокових контрактів. Тому довгострокові контракти

повинні залишитися базовою формою стосунків на європейському газовому ринку. Вони в найбільшій мірі відповідають справедливому розподілу величезних фінансових ризиків, багатомільярдним інвестиціям, вже вкладеним в надійність і безпеку газотранспортних систем, і наміченим для необхідного зростання газоспоживання і диверсифікації маршрутів експорту. Руйнування цієї вивіреної схеми негайно викликати збої в механізмі інвестування, приведе до скорочення здобичі і відповідного зростання цін. При відомій інерційності газової галузі відновлення колишнього рівня здобичі і постачань зажадає десятка років. Навряд чи постачальники і серйозні споживачі зацікавлені в подібному сценарії.

Експертні розрахунки показують, що для того, щоб усунути можливу загрозу необхідним інвестиціям, доля короткострокових контрактів в їх загальній кількості не повинна перевищувати 20%. Це буде досить, щоб створити рухливий ринок[207].

Енергетична хартія повинна нівелювати проблеми, що виникають у її учасників відносно довгострокового постачання газу у зв'язку з лібералізацією ринку в Європі. Постачальник російського газу ВАТ «Газпром» також відчуває негативні наслідки лібералізації європейського газового ринку, що виражаються зокрема в тому, що західні інвестори зайняли вичікувальну позицію відносно освоєння нових газових родовищ.

Ускладнюються проблеми розвитку нових технологій, вони витісняються прямими, короткостроковими інтересами, орієнтуючими учасників тільки на отримання прибутків від торгівлі газом за короткостроковими умовами. Їх мало тривожать інтереси партнерів і стратегія корпоративних, господарських стосунків. Так, у Великобританії, де ринок газу вже повністю лібералізовано, самі фірми більше не виділяють засобів на НДР, які тепер повинні фінансуватися за рахунок бюджету [212, с.223].

Таким чином, політика Європейського Союзу з лібералізації газового ринку може привести до зростання економічних ризиків для користувачів і постачальників газу і дестабілізації ринку. Підкреслимо ще раз: довгострокові

контракти повинні залишатися базою газового ринку. Короткострокові угоди також повинні зрости, але вони мають бути надбудовою на цій базі. Це дозволить прогнозувати майбутні доходи і інвестиції, поліпшити умови забезпечення економічного зростання, збереження робочих місць в галузі, зниження ризиків виконання соціальних зобов'язань перед суспільством.

В цьому відношенні не слід йти на поводу у Європейського Союзу, який не вважає довгострокові контракти ринковим інструментом і що вимагає від своїх членів якнайскоріше переходити до короткострокових угод, які дозволяють посилити конкуренцію, і, як наслідок, знизити ціну на газ.

Для України, яка знаходиться в інших соціально-економічних умовах, при яких газова галузь є основним платником податків до бюджету держави і одним з економічних систем, така пропозиція є своєчасною зниження ціни на газ.

Слід виділити дві ключові умови угоди, при яких довгострокові контракти стають ефективним інструментом управління. Перша умова — «бери або плати» — зобов'язує покупців імпортувати обумовлені об'єми газу або платити штрафи, якщо об'єми закупівель нижчі обумовлених. Друга умова «обмовка постачання» — забороняє можливість реекспорту газу.

Такий підхід захищає інтереси великих постачальників газу і дає можливість використати сучасні методи управління. Щоб їх забезпечити, необхідно притягнути довгострокові інвестиції у багатомільярдних масштабах, завдяки яким компанія отримає фінансові можливості для розвитку нових проектів. Ніхто не дасть нових кредитів під короткострокові контракти. Цінова політика як система регулюючих заходів держави, що формує цілі, умови і засоби формування ціни на газовому ринку, тісно пов'язані із стратегією його розвитку, процесом лібералізації, а також інтересами учасників (виробників і споживачів газу), є найважливішим інструментом формування ефективного газового ринку.

Інтереси незалежних виробників, по реалізації яких багато політиків і економісти судять про те, як просуваються ринкові перетворення на газовому

ринку, також безпосередньо пов'язані з ціновою політикою. Багато хто з них не хоче інвестувати в здобич газу, тому що не мають гарантованого доступу до газових магістралей для транспортування і подальшої реалізації газу усередині країни і за кордоном за ринковою ціною[231].

Зберігаються і проблеми ціноутворення, обумовлені перехресним субсидуванням виробників газу. Це повинно бути поетапний плавний процес, з добре прорахованими наслідками для споживачів і суміжників, в цілому на макроекономічному рівні. В результаті ціни повинні формуватися на основі суспільно необхідних витрат для виробництва газу.

Необхідно визначити рівноважну ціну, яка влаштувала б і споживачів, і виробників газу. По-перше вона повинна дозволяти динамічно розвиватися, а по-друге - забезпечувати розширене відтворення. Це завдання не таке просте, як здається на перший погляд. Річ у тому, що споживачі газу різні: від звичайної домогосподарки, доходи якої нерідко нижче прожиткового мінімуму, до високодохідних підприємств, орієнтованих на експорт.

В цьому випадку, на нашу думку, повинна проводитися дифференційна цінова політика, заснована на критерії доходності споживачів. За цим критерієм розділимо споживачів на чотири групи.

Перша група - це комунально-побутовий сектор і бюджетні організації. Ціни тут повинні залишатися як можна довше регульованими і зростати як можна повільніше. Що стосується населення, то необхідно мати окрему програму підвищення цін для нього. А з часом слід переходити на адресне субсидування що вимагає соціальної підтримки.

Друга група - це промисловість в цілому, яку слід було б розділити на дві підгрупи: орієнтовану на внутрішній ринок, з нижчими доходами від реалізації газу, і орієнтовану на зовнішній ринок, де доходи набагато вищі. Зараз таке розділення не дотримується. Експортери (нафтовики, виробники продукції кольорової і чорної металургії, мінеральних добрив) отримують зараз газ за внутрішніми цінами, т. є. практично безкоштовно, а продають свою продукцію за світовими цінами.

Третя група - це електроенергетика. При дешевому газі вона відмовляється від вугілля і мазуту, гальмується також розвиток атомної енергетики.

Четверта група — сектор вільних цін.

На наш погляд, треба налагодити механізми взаємодії цих чотирьох груп так, щоб останній сектор почав поступово поглинати спочатку електроенергетику, а потім і промисловість. А через 10-20 років поглинув би і комунально-побутовий сектор.

Рівноважна ціна повинна враховувати клімат і великі витрати на будівництво утеплених цивільних і промислових об'єктів, які вимагають дотримання будівельних норм і правил при спорудженні стін, систем опалювання і освітлення. Необхідно також враховувати технологічну відсталість промисловості і зношеність устаткування.

Як вже відзначалося, в Європі ціна на газ у кінцевого споживача доходить до 500 дол. США, а в Росії - 20 дол., т. є. у 25 разів нижче. Зменшення витрат на опалювання і освітлення могло б істотно понизити рівноважну ціну порівняно з європейською. У цьому були б дуже зацікавлені усі споживачі. Виробники газу пропонують для цього підняти ціну на газ. Проте ми вважаємо, що зростання цін на газ автоматично не розв'яже проблему енергозбереження, як це зараз декларується[162].

Економія вимагає попередніх і масштабних для країни вкладень, які можливі у багатому суспільстві на основі державної програми енергозбереження, яке фінансується з бюджету. Вона повинна поширюватися на об'єкти не лише цивільного призначення, що обслуговуються системою житлово-комунального господарства, але і на промислові, де ці втрати значно вищі. Наша промисловість сильно відстає від європейської. Тому вона не витримає зростання цін на газ до європейського рівня. Немає таких засобів і у більшості населення України. В той же час в Європі частина ціни на газ пов'язана з витратами на його транспортування. Дослідження показує, що при пошуку підходів до лібералізації газового ринку цінове питання є одним з

визначальних. Саме держава повинна займатися стратегією цінової політики, використовуючи для цього систему регулюючих заходів, визначаючи основні умови формування ціни на газовому ринку, тісно пов'язані із стратегією його розвитку. Від цього безпосередньо залежать ресурсна база, стан Єдиної системи газопостачання, поведінка незалежних виробників. При адекватних цінах на внутрішньому ринку буде менш привабливе прагнути на зовнішній ринок, в Європу. В результаті соціально-економічні інтереси суспільства задовольнятимуться більше своєчасно і повно.

Попутний газ, який мають в розпорядженні нафтовики, теж дуже дорогий. До того ж через отримання газотранспортної системи також вимагає великих інвестиційних витрат, які відіб'ються на зростанні ціни за газ. Так що збільшення ціни на газ неминуче і якщо не буде лібералізації газового ринку, то збільшення цін відбуватиметься в адміністративному режимі і може бути важчий у наслідках, ніж при ринковій системі. Тому зростання цін і поява конкуренції повинні стати взаємно стримуючими чинниками[174, с. 237].

Весь світ здійснює лібералізацію ринків для зниження цін. Об'єктивно їх слід привести у відповідність з суспільно необхідними витратами на виробництво і реалізацію газу. Таким чином, ціни на газ треба піднімати, а це не популярна міра і для влади. Потрібні тонкі механізми вирішення цієї проблеми, не пов'язані з лібералізацією. Інакше зростанням цін на газ можна підірвати імідж влади.

На наш погляд, можна підняти ціни директивним шляхом, не створюючи вільної торгівлі газом. І за рік, два, п'ять років вивести їх на рівноважний стан. І тільки після цього відпустити ціни, які, можливо, після цього впадуть. Інший передбачуваний механізм - довести регульовану ціну до розумного рівня, а потім створити сектор вільної торгівлі, через який поступово поглинати регульовані групи.

Можна прийняти п'ятирічну програму підвищення цін, щоб вони були більш менш передбачувані для бізнесу і, щоб був деякий адаптаційний період. Підвищення може бути плавним (по 15-20% в рік). Почати потрібно з тих, хто

може і хоче платити, оскільки вже зараз майже 10% споживачів (ті, хто купує газ в незалежних виробників) платить більше. Експерименти з електронним біржовим майданчиком свідчать, що охочі купувати газ в 1,5-2 рази дорожче [175, с.345].

При визначенні ціни не слід ігнорувати розвиток ринку зрідженого природного газу. Світовий попит на такий газ росте лавиноподібно, і стійка тенденція до зниження його собівартості сприяє цьому зростанню. При відповідній стратегії розвитку ринку зрідженого природного газу споживачі досить скоро зможуть вибирати між отриманням газу по трубопроводах і в зрідженому виді - морським шляхом. Лібералізація ринків і прагнення до диверсифікації постачальників також підвищують шанси його розвитку і до певної міри підривають економічну основу будівництва величезних трубопровідних систем.

З точки зору економічної логіки для влади прийнятніше був би варіант «шокової терапії» — одно-моментної лібералізації. Варіант єдиної лібералізації цін на газ був би чистіший для економіки, він не дав би спотворень, але він найхворобливіший. Проте уряд не може дозволити собі шокową терапію. Тому держава все більше схиляється до вибору поетапної лібералізації цін.

Як показав зроблений аналіз, у газовій галузі реформи протікають досить тяжко через сильний дисбаланс у паливному балансі. У будь-якій економіці ціна на товар - хороший сигнал для споживача. Але в Україні ціни на газ не дають правильних сигналів споживачам і не примушують їх скорочувати споживання газу. У цій ситуації дуже важко прогнозувати попит в країні при формуванні цін в майбутньому[176].

Тому питання ціни на газ - це системне питання, рішення якого повинне здійснюватися комплексно, з урахуванням стратегічних перспектив розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх енергетичних ринків, включаючи альтернативні джерела енергії, здатні вплинути на кон'юнктуру ринку природного газу. Важливим, якщо не визначальним є політичний чинник і платоспроможні можливості населення.

Одним з елементів інфраструктури газового ринку має бути газова біржа. Біржова торгівля покликана стати індикатором цін, через неї може продаватися як мінімум половина природного газу. Важливим є створення ефективного механізму функціонування некомерційного партнерства.

Ефективність лібералізації газового ринку багато в чому залежить від того, як в Україні передбачається здійснювати прийняту енергетичну стратегію. Треба запуснути ринковий механізм ціноутворення — реалізовувати через біржову торгівлю хоч би чверть газу, споживаного на внутрішньому ринку. Треба прийняти 5-7-річну програму поступового підвищення цін на газ, щоб споживачі почали активно займатися енергозбереженням, зміною своїх технологій, переглядом інвестиційних стратегій. Вони повинні знати щорічну ціну на газ упродовж 5— 7-літньої програми поступового підвищення цін. Наявність реальних ринкових перетворень робить початок реформування газової галузі передбачуваним і менш ризикованим.

Біржова торгівля газом - це тільки один з першочергових інструментів ринкових стосунків на газовому ринку. На зарубіжних же ринках можуть обертатися не більше 20% акцій компанії у вигляді ADR (ADR - сертифікати, США, які випускаються депозитарним банком, і представляючи акції іноземних емітентів, утримувачем яких є банк). Зроблено це було тільки для того, щоб не допустити іноземних інвесторів до активів компанії [13].

В результаті вартість акцій, які обертаються на внутрішніх ринках, і тих, які звертаються на зовнішніх ринках ADR, зближуватиметься. Число акцій у вигляді ADR збільшуватиметься, а ціни зменшуватимуться. Це приведе до того, що в цілому вартість акцій, які обертаються на внутрішньому ринку, збільшуватиметься. Це корисно не лише для ринкової капіталізації, але і для акціонерів, які володіють акціями. Зростання капіталізації означає, що, з одного боку, сам Нафтогаз зможе продавати себе за дорожчою ціною, залучаючи кошти на розвиток. Врешті-решт, використовуючи акції, він зможе притягувати кредити на вигідніших для себе умовах. З іншого боку, компанія при відновленні довіри в Україні (при зміні ситуації на світових фондових ринках)

може серйозно замислитися над тим, щоб притягнути додатковий капітал, використовуючи свої акції. Досягнувши вищого рівня капіталізації, компанія може випустити нову емісію акцій і отримати необхідні йому гроші для розвитку [14].

Рішення цих проблем дуже важливе, оскільки останні декілька років НАК «Нафтогаз» не може профінансувати свої програми розвитку, внаслідок чого видобуток газу знижується. Інакше кажучи, без реформи структури акцій, менеджменту або самого ринку газу зростання ринкової капіталізації НАК «Нафтогаз» дуже ускладнений. Витягування природної ренти є найважливішим завданням для кожної країни, яка має в розпорядженні не лише газові, але і інші природні ресурси. В принципі будь-яка економіка має рентний характер. Питання полягає лише в тому, яке місце займає рентна складова в сукупному доході країни, і як вона служить задоволенню економічних інтересів суспільства.

Що стосується України, то в ній дві третини нерозподіленого совокупного доходу формується за рахунок ренти, а не за рахунок праці і капіталу - первинних доходостворюючих чинників. Тому проблема рентних стосунків між державою, бізнесом і суспільством має найважливіше значення. Значною мірою це пов'язана з тим, що Україна - природно-ресурсна країна..

Проте рентні гроші в Україні у більшій своїй частині не проходять через діючу податкову систему. Дві третини доходу власників нафтогазовидобувних компаній приносять не праця і капітал, а рента. У податковій же системі усе навпаки - 70% усіх надходжень від податків прямо або побічно обумовлені фондом оплати праці [21].

Таким чином, рентні гроші газового комплексу у більшій своїй частині не потрапляють до бюджету і, отже, не використовуються в інтересах суспільства. Ринок країн ЄС дуже перспективний, і стосунки, що складаються на ній, носять довгостроковий характер. Тому вкладення тут досить вигідні. Проблеми, з якими найближчим часом зіткнуться партнери, не пов'язані з якимись явними протиріччями між ними, вони носять робочий характер. Європу цікавлять

надійні, довгострокові постачання газу за прийнятною ціною. Висока рентабельність активів і у нафтовидобувної галузі, яка, як відомо, робить попутний газ. Істотний доход, в який включена природна рента, виходить і при експорті нафти.

Накопичення рентних фінансових коштів від реалізації газу, як спеціалізованими газодобувними компаніями, так і нафтовими компаніями, які одержують попутний газ, і їх зосередження в руках олігархів, дуже небезпечно для українського суспільства. Як свідчать останні тенденції, олігархи здійснюють великі вкладення на заході. Їх прагнення вивести гроші з економічного обороту має серйозні негативні наслідки для нашого суспільства. По суті воно втрачає оборотний капітал, необхідний для забезпечення як розширеного відтворення в реальному секторі економіки, так і благополуччі українців. Тому питання про рентні платежі має для нас важливе соціально-економічне значення.

Проте перш ніж розглядати приватні (хоча і важливі) аспекти цієї проблеми, розкриємо економічну суть двох ключових понять, з якими нам доведеться стикатися в процесі вивчення цієї проблеми відносно газового ринку. Це «природна рента» і «рентні платежі».

Природна рента- це значна частина додаткової вартості, яка виходить власником ресурсів, який не вимагає від нього підприємницької діяльності. Інакше кажучи, рента - це і частина доходу, яка створюється незалежно від діяльності підприємства. Як би підприємство не працювало, є природний чинник, який окремим підприємствам дає переваги. І за рахунок цих переваг утворюється надприбуток, не пов'язаний з їх роботою. Ось це в чистому вигляді і є природна рента.

Вона спочатку закладена в самих ресурсах, і має серйозне значення для української держави, його реальної економічної політики і майбутнього розвитку. Чим нижче собівартість сировини і вище світу ціни, тим більше доля природної ренти в надприбутку, який утворюється з чисто природних чинників (наша держава як у минулому, так і в сьогоденні живе, передусім, за рахунок

експорту газу і інших добувних галузей національної економіки). Держава як представник економічних інтересів усього суспільства повинна мати свою частину в цьому доході.

Нині в Україні природна рента вилучається у формі експортного мита (у тій частині, в якій сировина експортується). Усередині країни введений податок на видобуток корисних копалин, який багатьма економістами розглядається в якості квазірентного податку. Але насправді (за технологією його стягування) він є надбавкою до ціни. Це фактично акциз, який налічується на собівартість продукції, яка добувається, і виплачується споживачами. Газове місце народження може бути вигідним, не дуже вигідним і навіть збитковим, а усі вимушені платити цей податок [40, с.69].

Важливість рентного підходу полягає в тому, що капітальні витрати на розвиток родовищ повинні відніматися з цього надприбутку з тим, щоб компанії могли розвиватися. І в залежності тому, яка динаміка інвестицій у галузі і конкретним газовим компаніям, розмір ренти може мінятися.

За чинним законодавством надра знаходяться в руках держави. *Рента - це плата за право користування надрами, які знаходяться в руках держави.* Головне питання полягає в тому, наскільки уміло воно управляє своїми надрами, як впливає на орендаря, якому надало їх в тимчасове користування.

За різними оцінками, український бюджет від 50 до 80% формується за рахунок паливно-енергетичного комплексу країни, використання природних ресурсів, який функціонує на базі, являється, як і раніше, основним джерелом накопичень. В той же час за обсягом валового внутрішнього продукту наша країна займає одне з останніх місць у світі, оскільки механізми використання природного багатства продовжують залишатися неефективними.

Рентні платежі - це форма виключення в доход держави частини прибутку підприємств, які експлуатують надра, не залежною від їх діяльності. Проте рентні платежі в нашій країні в силу їх незначних розмірів не дозволяють реалізувати економічні інтереси суспільства. За деякими оцінками, уряд залишає 80% рентних надприбутків власникам і менеджерам добувних галузей.

Безперечно, за цими діями коштують визначені стратегічні міркування. Річ у тому, що питання про природна рента в сьогоdnішній Україні має декілька складових: ідеологічну, політичну, економічну і технологічну. Зараз природній ренті належить півтора десяткам приватних осіб і справа тут не лише в упущених вигодах від експлуатації природних ресурсів. Якби Україна зуміла акумулювати усі доходи рентного характеру, то вона мала б як мінімум подвоєний державний бюджет і могла б повніше реалізовувати соціальні і економічні інтереси суспільства. Проте така політика не може влаштовувати ресурсовидобутні компанії, оскільки вона позбавляє їх значної частини доходів [43].

Слід зазначити, що раніше держава ренту централізувала і направляла на реалізацію соціально-економічних інтересів суспільства. Є певний досвід нарахування ренти, який використовувався в Держплані. Через ренту здійснювалося стовідсоткове фінансування капітальних вкладень в економіку господарства, у тому числі в глибоке буріння нафтових і газових свердловин. Частина ренти в ті часи йшла через бюджет на фінансування фундаментальної науки, освіти і рішення інших стратегічних завдань, хоча робилося це не завжди ефективно.

Природа виникнення і виключення ренти не залежать від форми власності. Вона вилучається через платежі в податковій системі, які розповсюджуються на усі форми власності. Величина ж ренти багато в чому залежить від якості управління підприємством і воно може або знижувати витрати, підвищуючи ренту, або збільшувати їх, зменшуючи її величину.

З самого початку реформування нашої економіки в податковій системі навіть не намагалися враховувати можливість ренти, окрім вивізних митних зборів. Проте мита беруться від цінової ренти, тоді як велика частина природної ренти залежить не від ціни, а від характеристик конкретного об'єкту і має бути персоніфікованим. Рентний платіж повинен фіксуватися в ліцензійній угоді на право експлуатації родовища, в якому слід встановлювати нормативи прибутку в межах 15-20%, і нормативи витрат, завищення, що виключають їх [55, с.12].

З усією очевидністю стає зрозуміло, що потрібний закон про ренту. Він повинен ґрунтуватися на положенні про те, що рента не може обчислюватися у вигляді єдиної ставки у відсотках, оскільки вона не підкоряється принципам оподаткування, використовуваним в Податковому кодексі. Рента — це договір держави-власника надр з надрокористувачем. У договорі повинна встановлюватися ціна користування природним ресурсом у вигляді ренти, яка відбиває незароблений дохід або, інакше надприбуток господарюючого суб'єкта. У Канаді, наприклад, держава має в кожній добувній нафтовій організації свою долю — не менше чверті статутного капіталу. А якщо це організації з іноземним капіталом, то держава має не менше половини пакету акцій. Відповідно воно отримує доходи, рівні акціонерному капіталу [61, с.227].

Економічна політика України, починаючи з 1992 р., не була спрямована на виключення ренти, тому ні в одній податковій системі механізмів, спрямованих на її виключення, не передбачалося. В той же час половина діючих зараз газових родовищ знаходяться в найзрілішій стадії життєвого циклу, в тій стадії, яка забезпечує витягування найбільшої ренти. Тому створення механізмів виключення ренти в інтересах суспільства є своєчасним і надзвичайно актуальним завданням.

Через реалізацію економічних інтересів суспільства зміцнюється держава. Якщо ними не займатися, то значна частина фінансових потоків проходитиме повз бюджет, послабляючи державу. Проте збір грошей - це тільки частина завдання. Інша ж полягає в ефективному їх використанні. Тому проблема виключення рентних доходів у власників природних ресурсів буде безглузда до тих пір, поки уряд не зрозуміє, куди ефективно вкладати гроші.

Слід також зрозуміти, куди зараз йдуть рентні засоби, яка частина з них спрямовується на реалізацію економічних інтересів суспільства, а яка привласнюється власниками, які експлуатують природні багатства.

Матеріальною реалізацією прав суспільства на територіально-природні ресурси повинне стати перетворення ренти від усіх використовуваних ресурсів в громадські доходи, які акумулюються в системі державних фінансів. Ця сума

рентних доходів складе чистий дохід суспільства, в якому усі його члени мають рівну частку і, отже, цей дохід може використовуватися державою в інтересах усього населення.

Отже, проблема привласнення ренти усіма членами суспільства з чисто господарської, обумовленої стосунками власності, перетворюється на проблему соціально-економічну, рішення якої може послужити важливим чинником консолідації народу усередині багатонаціональної держави [66, с.305].

З теоретичної точки зору вичислити ренту, як це робилося раніше, навряд чи можливо в умовах, коли ціни визначаються світовим ринком і немає перетікання капіталів, яке веде до утворення середньої норми прибутку. Очевидно, надійніше виключення ренти за допомогою введення додаткових податків на надприбуток експортерів, ставка яких може бути прив'язана до світових цін.

Існує маса способів виключення природної ренти. Перше відкриття в цьому напрямі було здійснене американцем Едвіном Дрейком ще в 1859 р. З того часу людство накопило немало досвіду використання для цього фіскальних і правових технологій.

Коли ми говоримо про газові компанії, то в них відбувається зміщення різних видів доходів. У газових компаніях відбувається щось подібне. Якщо держава не вилучає у них ренту, то, відповідно, їх рентабельність зростає. Існують різні газові родовища, у тому числі більш менш прибуткові. Власник надр повинен отримувати більший дохід там, де ділянки надр кращі. Крім усього іншого, акуратне виключення ренти — це не лише спосіб поповнення державної казни. Це і необхідна умова для створення здорової конкуренції на ринку. Якщо держава залишає частину ренти компаніям-користувачам надр, виходить так, що їм не потрібно добре працювати, не потрібні ефективно розробляти родовища.

Слід також пам'ятати, що рента - це не податки. Податок повинен мати фіксовану ставку, конкретного платника податків і тому подібне. Якщо не можна встановити ставку податку, то це вже не податок. Якщо у вас сотні

різних родовищ, то єдині фіскальні умови - не далеко найефективніший спосіб витягування ренти.

У світі існують апробовані способи виключення ренти, які використовуються багатьма країнами і що довели свою ефективність. Їх слід застосовувати і в нашій країні.

Міжнародний досвід показує наявність різних фіскальних систем у світовому надрокористуванні. В якості класичного прикладу зазвичай приводять Норвегію, арабські країни, де давно діють механізми виключення надприбутку від експлуатації родовищ корисних викопного в доход бюджету. У ряді країн діють інші механізми. Скажімо, в тих же Арабських еміратах кожному знову народженому громадянину за рахунок природної ренти відразу відкривається особовий рахунок з великою сумою в доларовому численні, яка потім дозволяє оплачувати освіту і так далі. Тобто необов'язково природну ренту забирати до бюджету.

Є системи, які спираються на конкурси. Так, в Індії запрошують інвесторів без сплати попереднього бонусу і беруть податки у міру зростання прибутку. У США використовується аукціонна система на основі бонусу: із самого початку, як би авансом, надрокористувач віддає державі значну частину коштів, компенсуючи потім свої витрати в процесі розробки родовища.

Використовуване ж в Україні включення рентних платежів в якості податків до Податкового кодексу перекреслює можливості нормального вилучення ренти на користь економічних інтересів суспільства. Воно також ускладнює створення прогнозованого, що забезпечує довгострокову стабільність, фіскального режиму, при якому компанії знають, скільки вони будуть платити в майбутньому і можуть вибудовувати свою інвестиційну політику.

Практика показує, що у зв'язку з введенням єдиного податку на здобуток, величезна кількість слабких, недостатньо рентабельних родовищ не розроблятиметься, лишаючи замовлення постачальникам, підрядникам нафтогазових компаній. Це до питання про те, чому не йдуть інвестиції в

економіку, не відбувається зростання і модернізація металургійних, машинобудівних, нафтохімічних, переробних заводів. Ця проблема багато в чому обумовлена діючою податковою системою [76].

В принципі вилучити усю ренту на практиці не вдається. Існують механізми, які згладжують гострі кути, : коли ціни падають, держава амортизує, знижує податковий вантаж, а коли ціни зростають, вона привласнює додаткові доходи. Зазвичай лише за 20-30 років реалізації проекту можна забезпечити розумне виключення ренти. В Україні ж з кожним роком переважають фіскальні інтереси, і щорічно компанії торгуються з державою. Це вносить елементи нестабільності і непередбачуваності у зборі податків, внаслідок чого підприємці не можуть спрогнозувати, скільки грошей можна вкладати в проекти, виконуючи при цьому правила ігри, встановлені, по суті, самою державою.

Як видно, вироблення і реалізація політики виключення ренти в інтересах суспільства — найважливіше завдання держави. Але не менш важливим і складним є вирішення іншої проблеми — перерозподіл добавленої вартості в економічних інтересах суспільства. Треба створити відповідні умови, для того, щоб цей ресурс, який генерується в сировинних, експортно-орієнтованих галузях, перетікав в інші сектори економіки, сприяючи там процесам розширеного відтворення і стабільність самодостатнього розвитку.

Одним з важливих напрямів при цьому є, на наш погляд, стимулювання державою газових компаній, що так чи інакше беруть участь в здобичі, транспортуванні і переробці газу, для розвитку їх бізнесу в суміжних галузях національної економіки.

Практика показує тенденції, відповідно до яких великий бізнес почав диверсифікацію своєї діяльності після того, як отримав контроль над переробною промисловістю, машинобудівними підприємствами. Позначилося підвищення інвестиційної активності з ширшого кола галузей. Це природний процес, обумовлений тим, що держава не вилучала нафтогазову ренту на 100%. Проте він доки повністю регулюється ринком, що не дозволяє в достатній мірі

враховувати економічні інтереси суспільства[82, с.217].

Світовий досвід показує, що великий бізнес повинен діяти в тіснішому контакті з державою, владою, дотримуючись взаємних інтересів. При цьому не обійтися без державного управління процесами виключення і перерозподілу ренти, поєднуючи їх з позитивними ринковими тенденціями інвестиційної активності, регульованої ринком.

Якщо ми вилучаємо природну ренту, то не вводимо нових податків. Ми просто беремо ту частину надприбутку, який утворюється в силу об'єктивних причин і яка сьогодні знаходиться в користуванні приватних осіб.

З самого початку розробки нафтогазових ресурсів питання про отримання доходів з тих, хто користується цим даром природи, був пов'язаний з власністю і системою платежів. Ці питання особливо загострилися на початку ХХ ст., коли масштаби здобичі і переробки ресурсів стали значними. Людство зробило різні моделі рентних стосунків, спрямованих на задоволення інтересів держави, бізнесу і суспільства [156].

Як правило, причини існування різних моделей пояснюються значними етнокультурними відмінностями і своєрідністю економічних традицій тих або інших країн. Близький Схід, що наприклад, тяжіє до авторитарного духу управління і традиційній побудови економічних і соціальних стосунків, створив систему використання рентних доходів для поточних потреб. Венесуела, Норвегія і інші держави, які наслідують соціал-демократичні ідеї у сфері громадських стосунків, ефективно поєднують участь держави і приватного сектора, виключення рентних доходів і забезпечення високої рентабельності інвестицій, витрачання на потреби держави і довгострокові цілі. США, вірні ліберальному постулату вільної конкуренції, законсервували свої нафтогазові ресурси, зберігши тим же основу для стійкого розвитку в майбутньому і економічну незалежність.

Україна в рішенні проблем, пов'язаних з природною рентою, повинна знайти свій баланс між економічними інтересами приватного бізнесу, державного апарату і суспільства. У нашій країні є можливість створити

систему, при якій держава лише визначатиме правила економічної діяльності, формуватиме механізми використання природної ренти приватним сектором для розвитку суспільства [169].

Слід зазначити, що спочатку при формуванні тієї або іншої моделі розвитку проблема отримання суспільством рентних платежів для більшості «нафтогазових» держав носила теоретичний характер. Це явище осмислювалося, робилися дефініції, які стали згодом загальновизнаними, використовуваними в ділових стосунках між державними органами управління і суб'єктами господарювання. Проте з посиленням міжнародного розподілу праці, зростанням енергоспоживання, збільшенням розриву між розвиненими країнами і державами третього світу ця проблема набула практичного, життєво важливого значення.

Разом з питаннями власності на природні ресурси і системи платежів за їх експлуатацію головним стало питання використання і розподілу рентних доходів.

Друга половина XX ст. ознаменувалася у світі істотними змінами у сфері застосування вуглеводневих ресурсів. Трансформація нафтового комплексу йшла під впливом найрізноманітніших тенденцій: в одних випадках відбувалася націоналізація промисловості, в інших - приватизація певної долі власності. Порізному будувалися стосунки з іноземним капіталом. Ці процеси торкнулися і Україну. У результаті під впливом комбінації різних чинників в країнах, склався досвід використання трьох основних моделей природної ренти [172, с.155].

Розглянемо спочатку модель, використовувану близькосхідними країнами. Спочатку нафтова промисловість знаходилася тут у власності зарубіжних інвесторів — транснаціональних корпорацій. У 1950-70-і роки на хвилі зміцнення державної незалежності вона була націоналізована, були створені державні нафтові холдингові компанії, які займалися розвідкою, розробкою родовищ, транспортуванням, переробкою і збутом нафти.

Незабаром арабські держави зіткнулися з необхідністю залучення

іноземного капіталу і менеджменту, оскільки потребували сучасних технологій, кадрів, інвестицій. Активний розвиток отримала система угод про розділ продукції, у рамках якої на Близькому Сході працюють усі найбільші нафтові компанії світу. Але принцип виключення доходів залишився той же : державні компанії, які знаходяться у власності і управлінні царюючих династій, платять податки і перераховують доходи власникові - монархії. За рахунок цих доходів держава забезпечує високий рівень життя населення, отримання ним освіти усередині країни і за кордоном, розвиток інфраструктури.

Майже усі близькосхідні країни йдуть шляхом використання природної ренти на покриття поточних потреб і створення фінансових резервів, але прагнуть при цьому диверсифікувати економіку і знизити її залежність від ресурсів. У цій ситуації особливої уваги заслуговує *Бахрейн*. Невелика країна Персидської затоки швидко вичерпала свої природні запаси, але ще в 1970-і роки приступила до розвитку інших галузей економіки. Завдяки доходам від природної ренти, Бахрейн перетворився на фінансовий центр Персидської затоки, зберіг ресурсопереробні потужності, забезпечив високий рівень життя населення.

Інша система взаємовідносин у сфері використання надр практикується в *США*: власниками надр тут є і держава, і приватні компанії. Такої системи не існує ні в одній з країн, що мають значні запаси нафтогазових ресурсів. В результаті реформ, які почалися при президентові Кенеді і 1970-х років, які закінчилися в період енергетичної кризи, США заморозили велику частину родовищ і створили стратегічний резерв, перетворившись з великого виробника і потенційного експортера нафти в найбільшого імпортера. Рентні платежі не стали грати ключову роль для економіки і суспільства [179, с.180].

Це стратегічне рішення може служити хорошим прикладом для України, у якої значно більше підстав і можливостей для аналогічного шляху розвитку. Річ у тому, що Україна — це країна, що зберігає високу долю інтелектуального потенціалу планети — стратегічний ресурс її майбутнього розвитку. Незважаючи на важкий збиток, який понесла українська наука і система освіти

за роки реформ, оцінка інтелектуальної компоненти національного багатства країни порівнянна з відповідною оцінкою для провідних країн світу, у тому числі і США. Вся річ у тому, як ми зуміємо розпорядитися своїм інтелектуальним потенціалом. Давно настав час направити його на пріоритетний розвиток інтелектуальноємних галузей національної економіки, поступово відмовившись від сировинної орієнтації держави, спираючись при цьому на фундаментальні духовні підстави нашого розвитку.

Особливим чином в цих країнах використовується і природна рента. У Норвегії вона служить джерелом не лише державних безповоротних витрат (маються на увазі соціальна сфера, держапарат, державні функції), але і розвитку економіки. Засоби, які поступають понад передбачених бюджетом країною витрат, спрямовуються на інвестиції в економіку і цінні папери. Останні є не лише інструментом інвестицій в країну, але і сприяють зниженню ризику перегрівання економіки і ринку заощаджень, оскільки виходять цінні папери [185].

Україна зберегла природні ресурси у своїй власності, але контроль за надровикористанням, зокрема за дотриманням умов видачі ліцензій, не здійснюється. Виключення природної ренти носить несистематизований характер. Більше того, держава постійно міняє правила гри, намагається вилучити максимум доходу, що необхідно з точки зору потреб бюджету. Але відбувається зміщення понять «Природна рента» і «підприємницький дохід». Політики, представники влади, вчені від імені держави нерідко наполягають на повному вилученні доходів нафтових компаній.

На самій же справі існує дуже чітка межа, підтверджена світовою практикою,: право на природну ренту не тотожно праву на дохід від інвестицій, підприємницької діяльності, коливань ринку. Націоналізація здобутої нафти є неефективним шляхом, оскільки жодна приватна компанія не піде на високі ризики діяльності в Україні, якщо не матиме можливості самостійно визначати свої економічно обґрунтовані витрати і норму рентабельності [196].

При виключенні природної ренти в Україні упор робиться на непряме оподаткування, тоді як світовий досвід показує переваги прямого оподаткування у випадку і державній монополії, і в тих ситуаціях, коли в галузі велика доля приватної і змішаної власності. Перехід на пряме оподаткування галузі, створення декількох податкових режимів, диференціація податкового навантаження залежно від геологічних умов, перерозподіл непрямого податкового навантаження між галузями нафтогазового комплексу дозволять не лише підвищити інвестиційну привабливість галузі, але і побудувати систему інвестування в газову промисловість, сформувавши принципи і механізми використання природної ренти.

Держава може сформувати резерви для розвитку економіки, переорієнтовувати її з сировинною на високотехнологічну і наукомістку продукцію. Такий шлях свого часу пройшли США. Основне джерело для цього - сировинні галузі. Проте найбільш ефективним буде не усупільнення доходів і їх концентрація в руках держави, а використання доходів самим приватним сектором для розвитку економіки [198].

Очевидні рішення - перехід на пряме оподаткування, формування резервного фонду, який акумулює доходи від природної ренти і направляє їх для розвитку інших галузей, залучення іншого капіталу і експансія вітчизняних нафтогазових компаній в суміжні галузі в державі і за кордоном. Ці завдання слід розглядати саме у рамках системи природної ренти, яка визначає порядок надровикористання, оподаткування і розпорядження доходами.

Переклад нафтогазового комплексу переважно на пряме оподаткування повинен супроводжуватися перенаправленням інвестиційних ресурсів в інші галузі і відшкодуванням цих ресурсів з інших джерел, у тому числі за рахунок залучення засобів населення.

Нафтогазовий комплекс високорентабельний і стійкий, тому держава, створивши систему інвестування засобів населення (безпосередньо - через Ощадбанк, побічно - через Пенсійний фонд, недержавні фонди), забезпечить і потреби галузі в тривалих вкладеннях, і захищеність засобів населення.

Одночасно з цим держава покликана зробити усе, щоб стимулювати пряме інвестування засобів приватних нафтогазових компаній в інші галузі, такі, як автомобільна, авіаційна, фармацевтична промисловість, радіoeлектроніка, біотехнологія і медицина.

Держава повинна активізувати і експорт, а точніше диверсифікацію капіталу між нафтогазовими компаніями. Легалізація інвестиційного вивезення капіталу підвищить привабливість українських підприємств, зарубіжні інвестори більше вкладатимуть засобів в компанії, які являються вже по суті транснаціональними, менш залежними від інвестиційного клімату України. Придбання промислових підприємств за кордоном дозволить включити українські компанії в технологічний ланцюжок світової економіки, виведе деякі галузі на світовий ринок, підвищить їх конкурентоспроможність. Це завдання також повинне вирішуватися з використанням системи природної ренти, оскільки в ній закладені механізми стимулювання цієї діяльності [207].

Оскільки усі вказані ресурси знаходяться в державній власності, рентні платежі, будучи юридично різновидом податків, економічно аналогічні платі за використання державних ресурсів. Тому на відміну від податків на результати економічної діяльності, рентні податки можуть вилучати до 100% рентного доходу, тобто потенційно досяжному надприбутку природокористувачів, що виникає як результат використання обмеженого ресурсу.

При цьому об'єктом оподаткування виступає потенційний, а не фактично витягуваний дохід, який примушує природокористувачів забезпечувати максимально ефективне застосування природних ресурсів, які перебувають у його розпорядженні, належать усьому суспільству. Ця перевага вигідно відрізняє рентні платежі від оподаткування фактично отримуваних доходів, яке стимулює приховання останніх і марнотратство господарюючих суб'єктів [208].

Для української економіки, в якій велику частину національного доходу складає природна рента, використання останньої в якості найважливішого джерела доходів державного бюджету представляється повністю доцільним. Згідно з експертними оцінками, об'ємом природної ренти, що генерує в

українській економіці, досить для збільшення доходів державного бюджету в 1,5-2 рази без збитку для економічного зростання. Це у свою чергу створює можливості кардинального зниження податків на обсяг виробництва, оплати праці, добавлену вартість, повного звільнення від оподаткування інвестиційну частини прибутку і оплати праці в межах прожиткового мінімуму, що відкриває додаткові можливості для економічного зростання, розширення внутрішнього попиту на сировині і, відповідно, збільшення, як об'єму природної ренти, так і податкової бази.

Перспективним є і оподаткування потенційного надприбутку від використання, зокрема газових родовищ, а не фактичних, частенько занижених доходів газових компаній. В цілому ж в Україні необхідно використати ренту для вирішення двох найбільш пекучих проблем - здоров'я і освіти. Вкладення в людину в розвинених країнах - пріоритет номер один.

Державі необхідно створити в газовому секторі таку систему взаємовідносин, при якій його потреби були б найбільшою мірою погоджені з інтересами бізнесу і суспільства. В цьому випадку разові компанії розроблятимуть потрібні родовища в найбільш прийнятні терміни. У свою чергу суспільство отримуватиме пряму віддачу від експлуатації надр: створення нових робочих місць, виробництво бензину для автомобілів, рекультивація земель після завершення розробок. Нарешті, державу отримає від ресурсодобувних компаній стільки податків, скільки треба для наповнення бюджету [213].

Ще одна важлива функція ренти - вирівнювання доходності для вкладення капіталу. Якщо рента власником не вилучається (не важливо, або являється цей власник державою або приватною особою), то це завдає удару по ринковому механізму, який деформує, спотворює те, що економісти називають розміщенням ресурсів. В результаті створюється потужне політ тяжіння капіталу в тих галузях, де він дає велику віддачу, зокрема паливно-сировинних. В той же час обмеженість цього ресурсу не дозволяє усім вкладати туди капітал. У подібних умовах капітал природним чином попрямує в нові

розробки.

Імпульс подальшому розвитку можуть надати тільки побудовані фахівцями оптимальні форми взаємовідносин держави і бізнесу, засновані на партнерстві, сервісних контрактах. Найкращим варіантом реалізації таких взаємовідносин може стати концесія, з допомогою якої багато країн добилося серйозних успіхів в використанні своїх природних багатств. Зараз на таких умовах у світі добувається 40% нафті. По суті, концесія - це договір про передачу, що відшкодовує і терміновій, кому-небудь права добувати і розпоряджатися природним ресурсом з конкретного родовища. Це гнучкіший інструмент на відміну від нинішньої ліцензійної системи. Ліцензування є своєрідним адміністративним ресурсом, за допомогою якого держава встановлює правила гри і вибирає гравців. Розуміючи це, бізнес намагається вплинути на оптимізацію умов ліцензії, у тому числі і корупційними методами.

Висновки до другого розділу

Таким чином, проведений у другому розділі дисертаційного дослідження, зумовило формування наступних висновків.

Необхідною передумовою формування конкурентного середовища на внутрішньому газовому ринку, активізації на цьому ринку незалежних виробників газу є скорочення розриву між експортними і внутрішніми цінами на природний газ. Негативні економічні і соціальні ефекти лібералізації внутрішнього газового ринку можуть бути значно ослаблені за рахунок етапозації перетворень і виділення нерегульованого і регульованого секторів цього ринку.

Збереження державою в перспективі своєї позиції контролюючого акціонера полегшує проведення диференційованої цінової політики в окремих секторах газового ринку, протидія можливим зловживанням різницею цін між

цими секторами.

Природна рента, що нині нерідко викликає взаємні претензії держави і бізнесу, здатна послужити точкою опори для узгодження їх інтересів, для підвищення керованості ПЕК з боку держави. Цим цілям відповідає реінвестування державою частини природної ренти в самій ренто-утворюючій галузі. Виправдані масштаби реінвестування, розподіл ефекту від таких інвестицій між бізнесом і державою - предмет для вироблення взаємовигідних домовленостей між ними. Та обставина, що фінансовий ефект не завжди є головним для держави, тільки полегшує зближення позицій цих сторін.

У кризовий і посткризовий періоди розвитку вітчизняної економіки цінове регулювання діяльності підприємств газового комплексу, було націлено на гальмування інфляційних процесів і підтримку конкурентоспроможності суміжних виробництв. Політика стримування внутрішніх газових цін мала безперечні макроекономічні плюси — зокрема, давала можливість стримувати зростання витрат в економіці, цін на електроенергію, що є значимою статтею у витратах усіх секторів економіки. Зокрема, за експертними оцінками, кожен відсоток підвищення рівня цін покупців на газ супроводжувався зростанням витрат на проміжне споживання на 0,09% і загальмовував реальне зростання ВВП на 0,058%. В той же час результати проведеного дослідження показують, що політика стримування газових цін, що проводилася, супроводжувалася розвитком і негативних процесів, купірування яких вимагає її трансформації.

Цінова політика, що проводилася, не забезпечувала "справедливої норми прибутку на вкладений капітал" від продажів газу на внутрішньому ринку, що багато в чому послужило причиною низького рівня інвестування в модернізацію і розвиток виробничо-технічної бази галузі. У багатьох країнах за наявності високого природно-сировинного потенціалу газового комплексу об'єктивним обмеженням динаміки постачань газу є слабкість його виробничо-технічної бази і, в першу чергу, інфраструктурних об'єктів.

Важливу роль в рішенні інвестиційних проблем газового комплексу і пов'язаних з ними системних макроекономічних проблем грають державні

рішення в області стратегії розвитку газового комплексу. З ними ж пов'язана масштабність суміжних макроекономічних ефектів, що впливають на динаміку соціально-економічного розвитку регіонів і економічне зростання. Враховуючи, що сировинна база для розвитку газового комплексу зрушуватиметься в східному напрямі, державі необхідно прикласти максимум зусиль для отримання національної вигоди від диверсифікації експорту газу.

Грамотна державна політика з реалізації високого потенціалу східного сегменту газового комплексу, як переконливо показано в матеріалах роботи, цілком дозволяє добитися в цьому напрямі вражаючих успіхів і забезпечити прискорення економічного зростання. Приплив фінансових ресурсів країн АТР, розвиток торгової співпраці в суміжних виробництвах - далеко не повний перелік можливостей, що відкриваються.

Важливим чинником, що визначає продуктивність державних стратегічних рішень в питаннях інвестиційної політики, являється вибір найкращого, з позиції макроекономічної ефективності, варіанту з альтернативних інвестиційних проєктів, що конкретно пропонуються, з розвитку газового комплексу. Для вирішення цього завдання пропонується скористатися механізмом ухвалення рішення. Зокрема, методикою за оцінкою економічної ефективності проєктів, що дозволяє на комплексній і системній основі врахувати прямі і непрямі макроекономічні ефекти, що ініціюються реалізацією проєкту, і оцінити його вплив на економічне зростання у рамках довгострокової перспективи.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

3.1. Сучасні механізми державного управління підприємствами газової галузі

Як було відмічено раніше, газова промисловість України є важливим сектор вітчизняної економіки і грає величезну роль в енергозабезпеченості країни. Значні запаси (48 трлн. м - понад 33 % запаси газу) і ресурсів (260 трлн. - більше 40 % початкових сумарних ресурсів у світі) природного газу забезпечують рівновагу на міжнародному ринку енергетичної сировини. В зв'язку з цим, ефективний розвиток і функціонування газової промисловості в цілому забезпечує: стійкий розвиток української держави; розвиток ряду промислових галузей, транспорту, енергетики; забезпечує рішення важливих геополітичних і зовнішньоекономічних завдань. Координатор ринку газу повинен прискорити реформу українського економічного ринку, здійснивши перехід до вільної торгівлі, при якій ціна на газ встановлюється не державою, а ринковими стосунками. Зараз газовий ринок об'єднує дві складові - конкурентну і звичайну монополію. Перша регулюється ринковими стосунками, а друга - державою. Нині назріла необхідність реформування газової галузі України. В першу чергу це пов'язано з падінням здобичі і відсутністю інвестиційних засобів на розвиток галузі[72, с.90].

Переваги і недоліки галузі, виявлені в процесі дослідження, представлені в таблиці [82, с.57].

Управління підприємствами газової промисловості

Таблиця 3 .

Переваги галузі	Недоліки галузі
- в умовах жорстко регульованих державою цін на газпромівський газ цей вид палива привабливий для споживачів не лише відносною екологічною чистотою і зручністю використання, але і ціновими перевагами перед альтернативними паливними ресурсами; - незважаючи на труднощі з входженням в Єдину газотранспортну систему і відсутність перспектив виходу на зовнішні ринки, «незалежний» сегмент газової галузі розвивається досить активно.	- на відміну від нафтовидобутку, газова галузь за уся пострадянську історію так і не показала істотного зростання; - високі дотації при внутрішньому споживанні енергоносіїв, низька ефективність їх використання і недостатність інвестицій; - виснаження старих родовищ, відставання приросту розвіданих і підготовлених до експлуатації нових родовищ природного газу, безперервне зміщення найбільш перспективних по запасам родовищ далеко на північ і в шельфову зону; - старіння основних фондів газової галузі. На сьогодні знос оцінюється в 57 %; - галузь знаходиться у високій залежності від кон'юнктури світового енергетичного ринку.

Характерною рисою газової промисловості являється високий рівень державного управління.

На основі робіт численних дослідників, що виділяють наступні пріоритетні напрями розвитку газової галузі, можливо, сформувати комплекс інструментально - методичного забезпечення в організаційно - правовому механізмі управління підприємствами досліджуваної галузі :

- розвиток і підтримка видобутку газу і конденсату в традиційних районах, включаючи утилізацію;

- створення великих центрів видобутку газу;
- збільшення об'ємів геолого-розвідних робіт (ГРР) з метою відтворення і розширення мінеральної і сировинної бази (МСБ);
- скорочення витрат на всіх стадіях виробничо - технологічного циклу;
- переробка сировини;
- модернізація газотранспортних систем і будівництво нових об'єктів;
- газифікація промисловості, транспорту, міст і населених пунктів;
- диверсифікація поставок експорту (в т.ч. вихід на нові ринки, і доступ до систем газопостачання споживачів українського газу в країнах- імпортерах).

Комплекс інструментально-методичного забезпечення в організаційно-правовому механізмі державного управління підприємствами газової промисловості заснований на синтезі теорії стратегічного управління і теорії управління міжгалузевими комплексами, а також глибокому дослідженні різних підходів і концепцій (концепція стійкого і збалансованого розвитку, концепція ризик -менеджменту, концепція контролінгу, концепція енергетичної безпеки і так далі).

Для формування стійких позицій на ринку в умовах глобалізації економіки автор вважає за доцільне включення в структуру організаційно-правового механізму державного управління підприємствами газової промисловості інструментів, класифікованих за наступними ознаками [84] :

- системно-процесні (внутрішній аудит, управлінський облік, сценарне планування, стратегічне планування, бюджетування, контролінг, управління стосунками з клієнтами (CRM) та ін.);
- аналітичні (збалансована система показників, SWOT - аналіз, фінансовий леверидж та ін.);
- предметні (управлінська команда, інтелектуальний капітал, корпоративна культура, інформаційні технології, ділова етика, та ін.).

Доведено, що віднесення інструментів в певну групу дозволить забезпечити:

- використання можливих джерел і резервів в ефективному управлінні газовим комплексом;
- захист інтересів в системі «поставник – виробник - посередник-користувач»;
- вибір напрямів модернізації газового господарства;
- вдосконалення методичних підходів в розвитку організаційно-правового механізму державного управління.

Особливості функціонування газової промисловості і існуючі специфічні механізми управління дозволяють зробити висновок про те, що розподіл як найважливіша функція управління цією галуззю вимагає дослідження інструментів, пов'язаних з реалізацією, збутом і розподілом природного газу. Очевидно, що нині *маркетинговий інструментарій в газовій галузі* носить квазіринковий характер, а ефективність його застосування в реалізаційній діяльності газових підприємств дуже занижена [163].

Аналітичні дані про процеси здобичі, переробки і розподіли природного газу дозволяють зробити висновок про те, що існує об'єктивна необхідність у використанні інструментарію маркетингу від отримання ліцензії на право користування ділянкою надр до реалізації газу і продуктів його переробки. Поверхневе застосування цього інструменту в механізмі державного управління підприємствами газової промисловості пояснюється особливостями їх монопольного положення на ринку і посилюючій ролі держави, внаслідок цього резерви вдосконалення застосування маркетингового інструментарію незначні.

Проте, застосування інструментів маркетингу в діяльності ВАТ «Нафтогаз» принципово потрібні. В зв'язку з цим потрібне лібералізувати внутрішній газовий ринок України. Вирішення цієї проблеми можливе на основі створення необхідних умов :

- розділення процесу видобутку газу від транспортування і розподілу;

- формування нових інститутів (газова біржа, ринок ф'ючерсних газових контрактів, газовий резерв та ін.);
- прозорість розрахунків з транспортування газу і продуктів його переробки;
- єдині тарифи при реалізації природного газу на внутрішній або зовнішній ринки;
- зональна диференціація цін на природний газ;
- диференційоване оподаткування, що враховує особливості видобутку газу на різних родовищах різними компаніями.

Отже, виникає необхідність формування і закріплення правил ведення бізнесу для різних суб'єктів газової промисловості з урахуванням зарубіжного досвіду, оскільки ці процеси негативно позначаються на розвитку галузі в цілому, не дозволяють забезпечити вітчизняним підприємствам необхідний рівень конкурентоспроможності на світовому газовому ринку.

Ефективна реалізація вищеперелічених заходів дозволить використати потенціал та інструментарій маркетингу в організаційно-правовому механізмі державного управління підприємствами газової галузі, підвищить ефективність реалізаційної діяльності в умовах глобалізації української економіки.

Україна зможе реалізувати наступні стратегії розвитку газової промисловості в цілому: стратегію експансії природного газу на внутрішній і зовнішній ринки при існуючому реалізаційному механізмі; стратегію оптимізації реалізаційної (збутовою) діяльності на основі ефективного використання інструментарію маркетингу, що забезпечує конкурентну позицію галузі.

Безумовно, реалізація наведених вище стратегій розвитку газової промисловості вимагає модифікації існуючих підходів до управління підприємствами газової галузі, адаптованих під умови бізнес-середовища. Особливо актуальні питання оновлення і модернізації інструментарію координації управлінських процесів. Облік галузевих особливостей газової промисловості до рівня надійності контролю і обліку настільки високі, що

з'являється необхідність в створенні єдиного інформаційного простору і їх інтеграція у функції управління [65].

Безумовно, одним з найважливіших напрямів в розвитку організаційно-правового механізму державного управління підприємством є концепція контролінгу, реалізація якої в газовій галузі дозволяє забезпечити координацію управлінської дії, а також оперативно надавати якісну і необхідну інформацію на різні рівні управління. На рівні регіону в діяльності підприємств газової промисловості доцільно створювати службу контролінгу, що включає: начальника служби контролінгу, контролера з управлінського обліку і контролера з інформаційних технологій і систем.

При побудові інструментальної бази контролінгу запропоновано застосування наступних принципів.

1. Інструменти контролінгу повинні відповідати виду завдання і її вимогам.
2. Інструменти контролінгу повинні швидко показувати відхилення.
3. Інструменти контролінгу повинні діяти з орієнтацією в майбутнє.
4. Інструменти контролінгу повинні показувати критичні відхилення, некритичними відхиленнями нехтують.
5. Інструменти контролінгу мають бути об'єктивними.
6. Інструменти контролінгу мають бути гнучкими і відповідати ситуації, що міняється.
7. Інструменти контролінгу повинні відповідати організації.
8. Інструменти контролінгу мають бути економічними.
9. Інструменти контролінгу мають бути зрозумілими.
10. Інструменти контролінгу повинні показувати, які заходи, що коригують, повинні робитися (альтернативи рішень).

Таблиця 4

Розподіл функцій при створенні служби контролінгу на підприємствах газової промисловості

№, з/п	Посада	Функціональні обов'язки
1	Начальник служби контролінгу	- повинен знати бухгалтерський облік - розбиратися в технологічних питаннях роботи свого підприємства - несе відповідальність за документи, що виходять, аналітичні розрахунки і прогнози перед своїм безпосередніми начальниками
2	Контролер з управлінського обліку	- здатний до аналітичного мислення, володіє теорією і інструментами контролінгу, має високий рівень ерудиції - робота з бухгалтерією в плані отримання аналітичних даних з облікових регістрів - теоретичне і практичне знання бухгалтерського обліку на підприємстві, знання особливостей і недоліків обліку на цьому конкретному підприємстві - розробка процедур передачі даних з бухгалтерії в службу контролінгу; контроль за збором і аналізом фактичної облікової інформації в службі контролінгу; розробка пропозицій по оптимізації облікового процесу у бухгалтерії з позиції аналітичної служби; економічна експертиза управлінських рішень
3	Контролер з інформаційних технологій і систем	- кваліфікований фахівець з відділу автоматизації, що детально знає документообіг на підприємстві і здатний поставити завдання автоматизації контролінгової роботи, - оцінка доцільності автоматизації контролінгової роботи на окремих етапах, - оцінка варіантів і пропозицій відділу автоматизації з автоматизації контролінгової роботи, розрахунок і обґрунтування витрат на автоматизацію контролінгової роботи, - розробка форм для автоматизованого збору інформації.

Відмітимо, що нині виникла необхідність в ціле-орієнтованому управлінні підприємством газової промисловості, спрямованому на досягнення бажаних результатів. Ці процеси зумовлюють потребу в забезпеченні ціле-орієнтованому керівництві через координацію системи управління. У

стабільних умовах система обліку повинна сприяти тому, щоб застосовувався певний набір дій, спрямованих на підвищення ефективності управління.

У рамках використання аналітичних інструментів доцільно зупинитися на *концепції стратегічного управління*, яка є фундаментальним елементом системи менеджменту газових компаній. У основу розробки системи корпоративного (стратегічного) управління підприємством газової галузі на основі системи збалансованих показників запропонований наступний алгоритм, що враховує сукупність основних узагальнювальних і приватних показників.

Отже, застосовуючи модель ССП до підприємств газової промисловості, необхідно враховувати особливості ведення бізнесу в цій галузі (великі масштаби виробничої діяльності, тривалий виробничо-технологічний цикл, галузева специфікація, недосконалість корпоративної культури, неузгодженість бізнес-процесів, нерозвиненість системи управлінського обліку, не забезпечення запасів природного газу і так далі) [73, с.97].

Застосування інструменту ССП дозволить забезпечити узгодженість ключових напрямів діяльності підприємства газової галузі, виявляючи існуючі проблеми за усіма аспектами функціонування, а також розвивати інструментарій в механізмі управління.

Недоліки в системі управління виробництвом підприємств газової промисловості пов'язані, передусім, з фінансовими кризовими проявами в країні, а також з тривалими процесами реструктуризації вітчизняних підприємств.

Ефективність управління виробничою діяльністю полягає в забезпеченні взаємодії її ключових елементів, у встановленні зв'язків і узгодженні дій контрагентів цього процесу, в створенні організаційних умов для реалізації функцій управління покладених на кожного учасника процесу виробництва.

Останнім часом на особливу увагу на підприємствах газової промисловості заслуговують: вдосконалення і перетворення організаційних структур апарату управління; перерозподіл функціональних обов'язків між відділами і підрозділами. Проте, не повною мірою зачіпаються питання

вдосконалення організації промисловим виробництвом, структури виробництва, що призводить до істотного зниження об'єму переробки, якості продукції, що випускається, і зниженню ефективності функціонування переробних підприємств газового господарства в цілому.

В умовах реструктуризації ряду відомих методологічних прийомів і рекомендацій в області вдосконалення системи управління виробництвом не знайшла свого повного застосування практична діяльність, що обумовлено відсутністю систематизованих, деталізованих і комплексних методик. У світлі цього, доречно приділити особливу увагу методичним розробкам в організації і управлінні виробництвом, а також можливостям їх застосування виробничої діяльності.

Серед принципів побудови організації і управління виробничою діяльністю важливе місце займає поєднання принципу безперервності, спеціалізації, паралельності пропорціональності, ритмічності, прямоточності, безпеки. Організації, що широко застосовуються на промислових підприємствах системи, і управління виробництвом базуються виключно на комплексній дії підходів на процес управління. Традиційні механізми організації і управління виробництвом не пристосовані до вирішення виробничих завдань підприємств, що знаходяться у стадії реструктуризації, оскільки не враховують досягнення кінцевої мети - ефективності виробництва продукції, що випускається, під впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища бізнес-функціонування.

Розроблені раніше і фактично існуючі механізми в управлінні виробництвом зіграли значну роль в розвитку газової промисловості України. Очевидно, що в міру зростання темпів науково - технічного прогресу, інформатизації і з переходом до нових умов економіки виникла необхідність в створенні прогресивних організаційно-економічних механізмів державного управління виробничою діяльністю. Необхідність в технічному переозброєнні, реконструкції, розширенні і модернізації виробництва, підвищенні інноваційного потенціалу, безпеці функціонування господарських суб'єктів

поставило перед керівництвом нові завдання з забезпечення ефективного управління підприємством газової галузі, які включають:

- розробку і перегляд існуючої стратегії підвищення виробничого потенціалу;
- розробку системи організації і управління виробничою діяльністю, сприяючою реалізацією стратегії;
- оптимізацію моделі вдосконалення системи організації і управління виробничою діяльністю за допомогою розробки системи показників, що забезпечують координацію і контроль процесу вдосконалення виробництва.

Відмітимо, що паливно-енергетичний комплекс, зокрема газовий комплекс, будучи стратегічною ланкою вітчизняної економіки, пов'язаний з енергетичною безпекою. Як було відмічено раніше, газова промисловість є єдиним багаторівневим комплексом. Діяльність газової промисловості спрямована на рішення великого кола проблем, зокрема, ГРР на суші і морському шельфі; буріння експлуатаційних і розвідувальних свердловин; видобуток і переробка природного газу, нафти і газового конденсату; транспортування і розподіл природного газу і конденсату; зберігання газу; використання природного газу як палива; виробництво промислово-побутової апаратури; ремонт, сервіс газопроводів і устаткування; НДР і проектні роботи, машинобудівні і монтажні-будівельні роботи [78].

Цілями розвитку газової промисловості відповідно до існуючої стратегії Уряду України є (на період до 2020 року) :

- задоволення зовнішнього і внутрішнього попиту на природний газ;
- розвиток і розширення ЕСГ, інтеграція суб'єктів країни;
- вдосконалення організаційної структури газової промисловості з метою підвищення економічних результатів, формування вільного ринку природного газу;
- забезпечення надходжень в прибуткову частину бюджету і підвищення попиту на продукцію суміжних галузей (машинобудування, металургія);
- забезпечення геополітичних інтересів України в Європі .

Реалізація поставлених цілей Стратегією розвитку на період до 2020 роки передбачає рішення наступних завдань :

-раціональне використання запасів природного газу, відтворення сировинної бази газової галузі;

- зниження витратної складової і скорочення втрат на стадіях технологічного процесу при здобичі і транспортуванні газу;

- витяг, використання цінних компонентів природного і попутного газу;

- розвиток нових газодобувних об'єктів;

- розвиток гелієвої і газопереробної промисловості;

- розвиток інфраструктури газотранспорту, диверсифікація експорту поставок природного газу.

В процесі реалізації Стратегії «Україна - 2020» необхідно відмітити важливість енергетичної безпеки в контексті використання інструментарію ризик-менеджменту в механізмі управління газовою промисловістю. Зміст енергетичної безпеки криється в забезпеченні внутрішніх потреб в паливно-енергетичних ресурсах (ПЕР) відповідної якості при паралельному виконанні експортних операцій підприємства газової промисловості [157].

Аналіз ситуації в енергозабезпеченні України дозволив нам виявити основні стратегічні загрози (рис.). Думка ряду дослідників в цій області, зокрема, Бушуєва В. В., Воропай Н.И., Мастепанова А.М., показало, що ці загрози приводять до стримування економічного зростання країни, стагнації, погіршення соціально-економічного положення підприємств газової галузі.

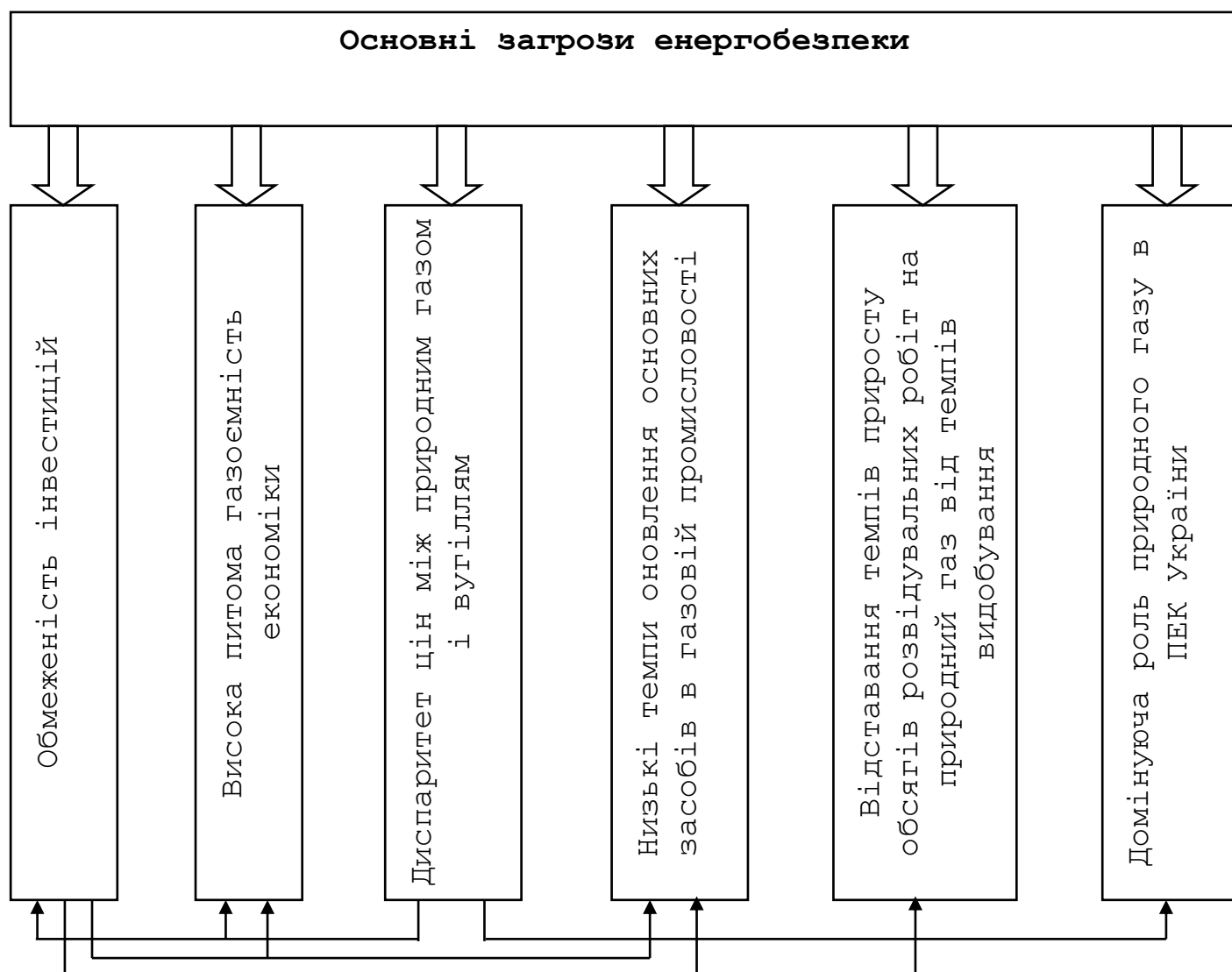

Рис. 4. Загрози енергобезпеки України в газовій промисловості

Для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням енергобезпеки в газовій промисловості, пропонуються наступні напрями:

- підтримка на досить обґрунтованому рівні об'єму постачань природного газу на зовнішній і внутрішній ринки;
- інтеграція зв'язків України;
- посилення правил і вимог до еколого-виробничої безпеки і так далі.

Таким чином, енергетична безпека є складною системою економічних, соціальних і екологічних чинників, що роблять істотний вплив на розвиток механізму управління підприємствами газової промисловості.

У сучасних умовах проблема управління ризиками в діяльності підприємств газової промисловості набувають самостійного теоретичного і прикладного значення. Проте вирішення цієї проблеми стосовно українських реалій вимагає додаткового системно-цільового осмислення не лише світового, але і українського досвіду. Це пов'язано з тим, що в нашій країні проблема управління ризиками знаходиться в дещо іншій площині, чим в країнах Заходу.

Разом з цим, головною перешкодою науково - обґрунтованого управління ризиками є відсутність методичних стандартів і культури ризик-менеджменту, орієнтованих на газовий сектор економіки України. Встановлення компромісу, що забезпечує досягнення балансу між перевагою від зниження ризику і необхідними витратами, а також ухвалення раціонального управлінського рішення в діяльності підприємств газової промисловості можливо за допомогою реалізації механізму ризик-менеджменту.

Управління ризиками підприємств газової промисловості - це управлінська діяльність, спрямована на класифікацію ризиків, ідентифікацію, аналіз і оцінку, розробку шляхів захисту від ризику, відповідно ризик-менеджмент можна розглядати як процес вироблення і здійснення рішень, які мінімізують, локалізують або ліквідовують широкий спектр впливу випадкових або зловмисних подій.

Газова промисловість як система характеризується рядом специфічних особливостей, що відрізняють її від інших галузей матеріального виробництва. Головною особливістю є те, що ці дві великі промисловості функціонують в тісному взаємозв'язку, приміром, нафтовикам цікавий газовий ринок, тому що більшість родовищ влаштована так, що без зростання видобутку газу збільшити зростання видобутку нафти неможливо. Серед сировинних активів підприємств попадаються і такі, де запаси газу навіть перевищують запаси нафти.

Аналіз ефективності інвестиційних проектів і оцінки ризику підприємств газової промисловості дозволив виявити найбільш суттєву залежність основних показників і критеріїв ефективності витрат :

- форс-мажору (природні умови);
- динамічного характеру природних чинників (мінливість в часі);
- імовірнісного характеру техніко-економічних показників розробки газових родовищ;
- змін відтворювальної структури капітальних вкладень в галузі в цілях збільшення долі, що направляється на компенсацію зниження здобичі на розвіданих родовищах;
- тривалість реалізації газових проектів;
- високій капіталоемності газодобування;
- необхідності здійснення масштабних інвестицій;
- тривалість періоду відшкодування первинного капіталу [171].

Представлені особливості функціонування газової промисловості роблять істотний вплив на формування системи проектних ризиків. Тому інвестиційним проектам в газовій галузі властиво усі види ризиків. До числа специфічних ризиків газової промисловості можна віднести:

- ризик невідкриття газового родовища;
- ризик неточного визначення геолого-промислових параметрів об'єкту (об'єм геологічних запасів, динаміка здобичі вуглеводнів);
- ризик, пов'язаний зі швидким завершенням проекту;
- ризик, пов'язаний з умовами збуту природного газу;
- ризик, пов'язаний з якістю роботи учасників;
- форс-мажор.

До загальних рис галузі відносять - політичний, соціальний, виробничий, комерційний, фінансовий, екологічний, передопераційний, операційний, функціональний, грошовий, інфляційний, ризик ліквідності, ризик припинення діяльності, варіаційний ризик [180].

Головним методологічним принципом управління ризиками є забезпечення порівнянності оцінки корисності і міри ризику за рахунок виміру обох цих показників в загальних одиницях виміру (у грошовому еквіваленті або в натуральному вираженні) [193, с. 67].

У зв'язку з цим, до головних причин виникнення ризиків при реалізації газових проектів, відносять:

- розподіл в часі віддачі від реалізації проекту;
- розкид значень кожного показника, що впливає на величині критеріїв ефективності;
- значні витрати, пов'язані з аналізом, збором і переробкою необхідної інформації.

Безумовно, усі учасники газового проекту зацікавлені в зниженні вірогідності ухвалення неефективного рішення, а також в підвищенні рівня прибутку при мінімальних витратах. У цих цілях учасники проекту повинні враховувати усі наслідки на основі розробки альтернативних варіантів розвитку події.

Отже, аналіз ризикового профілю підприємств газової промисловості дозволить забезпечити потенційних партнерів необхідною інформацією для прийняття ефективного рішення і передбачити заходи зі зниження фінансових і інших втрат. Класифікація ризиків проектних рішень в нафтогазовій промисловості за ознаками наступна (див. таблицю).

Для зниження вірогідності ухвалення неефективного рішення необхідно для проведення аналізу ризику визначити класифікаційні ознаки проектних рішень; оцінити до якої сфери економіки відноситься рішення (позитивної або нормативної); уміти вирішувати проблему поетапно (готувати і приймати рішення).

Таким чином, вибір конкретних методів оцінки і аналізу ризику підприємств газової промисловості залежить від наявності інформаційної бази, вимог до кінцевих результатів і до рівня надійності планування інвестицій.

Таблиця 5.

Класифікація ризиків газової промисловості _____

Ознака	Види ризиків
Загальні	
Сфера прояву	Політичний, соціальний, виробничий, комерційний, фінансовий, екологічний і так далі
Стадія прояву	Передопераційний, операційний
Причини виникнення	Функціональний, грошовий, інфляційний, ризик ліквідності і так далі
Наслідки прояву	Ризик припинення діяльності, варіаційний ризик і так далі
Специфічні	
Стадія пошуків	Ризик невідкриття родовища Ризик відкриття нерентабельного родовища
Стадія розвитку	Ризик відхилення від оптимальної стратегії розвідки
Стадія розробки	Ризик втрат, що викликаються неточним визначенням об'єму запасів і коефіцієнтів газодобування. Ризик будівництва об'єктів (свердловин) з низькими якісними характеристиками. Ризик, що викликається змінами умов ринку збуту газу, продуктів переробки. Ризик виникнення форс - мажорних ситуацій.

Наприклад, для невеликих проектів аналітики можуть обмежитися аналізом чутливості і коригуванням дисконту, для великих проектів - провести імітаційне моделювання і побудувати криві розподіли вірогідності, а у разі залежності результатів проекту від настання певних подій або ухвалення певних рішень побудувати також дерево рішень. Методи аналізу ризиків часто застосовують комплексно, використовуючи найбільш прості з них на стадії попередньої оцінки, а складні і вимагаючи додаткової інформації - при остаточному обґрунтуванні інвестицій. Результати застосування різних методів до одного і тому ж проекту доповнюють один одного, як і результати різних методів оцінки ефективності.

У роботах численних дослідників [170, 180] виділяють наступні пріоритетні напрями розвитку газової галузі, що дозволяють сформувати комплекс інструментального- методичного забезпечення в організаційно-

правовому механізмі державного управління підприємствами досліджуваної галузі :

- підтримка і розвиток видобутку газу і конденсату в традиційних районах, включаючи утилізацію низьконапірного газу;
- створення нових великих центрів газодобування, східних районах країни, на шельфах морів;
- збільшення об'ємів геолого-розвідних робіт (ГРР) з метою відтворення і розширення мінерально-сировинної бази (МСБ);
- скорочення витрат на всіх стадіях виробничого процесу;
- глибока переробка сировини;
- модернізація існуючих і будівництво нових газотранспортних систем;
- подальша газифікація промисловості, транспорту, міст і населених пунктів країни;
- диверсифікація експортних поставок, включаючи вихід на нові ринки і доступ до систем газопостачання кінцевих споживачів в країнах- імпортерах газу.

При цьому головними пріоритетами є формування нових центрів газової, газопереробної, нафтохімічної, газохімічної, гелієвої промисловості, розширення Єдиної системи газопостачання (ЕСГ) на схід, організація комерційно ефективних поставок газу і продуктів його глибокої переробки на Тихоокеанський ринок - в країни Азіатського- Тихоокеанського регіону (АТР) і на Тихоокеанське узбережжя США.

Найважливіший чинник розвитку газового комплексу - наявність значних ресурсів і запасів газу: початкові сумарні ресурси газу. Інтенсифікація на суші і шельфі ГРР дозволить різко збільшити об'єм запасів газу високо достовірних категорій.

Нині вже створені локальні системи газо-забезпечення в промисловому вузлу , які носять комплексний характер - містять як нафту, так і газ, а на нафтохімічних підприємствах використовується природний і попутний нафтовий (ПНГ) газ, а також нафта і конденсат - при формуванні нових

центрів газової промисловості в цих регіонах доцільно враховувати і параметри розвитку нафтового комплексу.

При розробці Стратегії розвитку економіки України враховувалися основні чинники, що впливають на стійкість процесів в глобальних системах нафто-газопостачання, прогностичні показники об'ємів ГРП, рівнів здобичі, попиту і споживання, зміни цін на внутрішньому і зовнішньому ринках, умови постачань на зовнішні ринки і розвиток відповідної транспортної інфраструктури, виконані оцінки економічної ефективності і розглянуті основні механізми реалізації Стратегії розвитку української економіки.

Стійкі процеси, які впливатимуть на функціонування і розвиток нафтогазового комплексу (НТК) в найближчі десятиліття, пов'язані з 3 основними чинниками, суть яких зводиться до наступного.

Розвиток і зміни регіональної структури здобичі УВ в Україні і світі :

- поява нових великих центрів нафтової і газової промисловості;
- поява великих нафтогазовидобувних центрів міжнародного значення в Каспійському регіоні, зростання видобутку нафти і газу на Близькому Сході, в Північній і Західній Африці;
- проведення ГРП на нафту і газ в необхідних об'ємах на перспективних ділянках;
- розвиток видобутку нафти і газу;
- зниження здобичі в традиційних нафтогазових районах;

2. *Розвиток і зміни регіональної структури переробки УВ, постачань газу, нафти і нафтопродуктів :*

- підвищення завантаження нафтопереробних заводів (НПЗ), розвиток існуючих і формування нових нафтопереробних і нафтохімічних потужностей;
- модернізація НПЗ і розширення випуску якісних нафтопродуктів для постачань на міжнародні ринки;
- формування інфраструктури виробництва і постачань зрідженого природного газу (СПГ) - заводів зі зріджування, терміналів з відвантаження,

інфраструктури по прийому, зберіганню і регазифікації СПГ; вихід на міжнародні ринки СПГ;

- розширення і зміна структури постачань нафтопродуктів на внутрішній і міжнародні ринки у напрямі збільшення долі високоякісних продуктів кінцевого призначення (дизельного палива, бензину) при зниженні постачань мазуту;

- продовження газифікації промисловості і комунально-побутової сфери, забезпечення витягання усіх цінних компонентів з природного і попутного нафтового газів.

3. Зміни регіональної структури попиту і споживання нафти і газу на світових ринках:

- стабілізація попиту і споживання нафти і помірне зростання споживання газу в країнах Європейського союзу;

- повільне зростання споживання нафти і стабілізація споживання газу в Північній Америці;

- швидке збільшення споживання і імпорту нафти і газу в країнах АТР [172, с.75].

Для обліку цих чинників потрібні модернізація українських систем здобичі, переробки і транспорту нафти і газу, диверсифікація основних напрямів постачань усередині країни і на експорт.

Головним результатом диверсифікації повинні стати підвищення надійності забезпечення газом, нафтою і нафтопродуктами економіки і населення країни, великомасштабний вихід на Азіатсько - Тихоокеанський енергетичний ринок, формування взаємодії на Тихоокеанському і розширення постачань на Атлантичному узбережжі США при підтримці позицій на європейському напрямі.

У зв'язку з необхідністю в найкоротші терміни виконання стратегічного завдання держави де особливу значущість набуває процес розширення і підвищення ефективності, формування нової транспортної інфраструктури. У

цих умовах підвищення рівня наукового забезпечення процесу створення НТК стає стратегічним завданням держави.

Тому для реалізації активної економічної політики в першу чергу необхідно використати наступні інструменти: диференційована система оподаткування; державна підтримка фінансування геологорозвідувальних робіт; регулювання внутрішніх цін на вуглеводні; створення інституціонально-правової основи для сприятливого інвестиційного клімату; ефективні методи залучення інвестиційних ресурсів для освоєння газових родовищ [177].

Потенційно великий зовнішній ринок газу і нафти - Тихоокеанське узбережжя США (у країні вичерпані внутрішні можливості подальшого збільшення і підтримки видобутку газу, а також постачань трубопровідного газу з сусідніх країн).

Слід зазначити, що при формуванні регіонального газового і газопереробного комплексів необхідно в першу чергу враховувати стратегічні інтереси України і пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку країни. В цілях розвитку на сході країни нових великих центрів видобутку нафти і газу міжнародного значення слід розробити єдину для нафти і газу стратегію розвитку.

Необхідність комплексного освоєння нафтових і газових запасів і ресурсів обумовлена:

- територіальним розподілом, якістю і комплексним характером більшості родовищ (особливий склад газів) сировинної бази;
- високою капіталоемністю, соціальною і геополітичною значущістю проектів;
- збільшенням вартості УВ і продуктів їх переробки в структурі відносних цін;
- раціональним розміщенням центрів переробки і споживання, включаючи зовнішні ринки;
- необхідністю створення єдиної транспортної інфраструктури.

Численні дослідження показують, що більшість учених в усіх країнах

світу вважають, що корпорації мають великі можливості підвищення ефективності виробництва, чим звичайні підприємства і такий економічний інструмент, як акція створює додаткові можливості залучення інвестицій для цілей розвитку бізнесу. У цих цілях створена в діяльності «Нафтогаз» дивідендна політика показує її рекордний рівень, так виплата дивідендів на одну акцію.

Порядок розрахунку дивідендів по привілейованих акціях «Нафтогазу» виглядає таким чином:

- 10% чистому прибутку головної компанії спрямовується на виплату дивідендів;
- від 50% до 75% чистого прибутку компанії спрямовуються на інвестиційні цілі: для технічного переозброєння, освоєння новітніх технологій, здійснення НДР, збільшення обігових коштів і так далі;
- не менше 5% чистого прибутку йде на формування резервного фонду;
- частина (за підсумками 2018 р. близько 30%), що залишилася, спрямовується до резервного фонду і на інвестиційні цілі порівну (15% і 15%)[216].

Ефективна фінансово-господарська діяльність корпорації підтверджується ефективністю корпоративного управління. Ці факти, підтверджуються функціонуванням досліджуваних об'єктів нафтогазового сектора економіки, зокрема, «Нафтогазу» (монополіст в здобичі і експорті газу, контролюють 34% світових розвіданих запасів природного газу і забезпечує близько 20% західноєвропейських потреб в сировині).

Отже, газова галузь грає стратегічну роль в економіці України. Галузь забезпечує близько 10% національного ВВП, до 25% доходів державного бюджету країни. Характерною особливістю галузі є серйозне домінування в ній «Нафтогазу»[217].

3.2. Удосконалення розвитку організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості

До числа стратегічних цілей розвитку вітчизняної газової промисловості відповідно до передбаченої Програми Міністерства енергетики РФ відносять:

- стабільність в економічно ефективному задоволенні зовнішнього і внутрішнього попиту на природний газ;

- стратегічний розвиток ЕГС (єдина система газопостачання), розширення, посилення на цій основі інтеграції суб'єктів РФ;

- вдосконалення і розвиток організаційної структури газового господарства для підвищення економічних показників, а також формування ринку природного газу, що лібералізував;

забезпечення стабільності надходжень в прибуткову частину федерального бюджету з урахуванням енергобезпеки при формуванні ВВП і експортної політики.

Аналіз напрямів стратегічного розвитку газової галузі показав необхідність обліку характерних тенденцій :

- виснаження родовищ газу;
- збільшення долі складних запасів в структурі МСБ газової промисловості;
- підвищення долі витрат на здобич і транспортування газу;
- розвиток технологій зрідженого природного газу (СПГ).

Вищезгадані тенденції функціонування і розвитку газової промисловості дозволяють виділити наступні проблеми:

наявність інфраструктурного обмеження в трубопровідному транспортуванні природного газу;

- високий рівень ризику при експорті природного газу в Європу;
- низький рівень розвитку підприємств газохімічної і газопереробної промисловості;

- понижені ціни на природний газ на внутрішньому ринку, недостатня лібералізація ринку природного газу.

Отже, на сучасному етапі пріоритетом політики, що виробляється і реалізовується, Міністерством енергетики України, є ефективне використання природних ресурсів і потенціалу паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) для підвищення якості життя населення країни, стійкого зростання економіки і сприяння зміцненню її зовнішньоекономічних позицій (ЕС-2030). Таким чином, Міненерго України орієнтується на досягнення чотирьох стратегічних цілей [184].

1. Підвищення ефективності використання паливного- енергетичних ресурсів - оптимальне забезпечення паливного- енергетичними ресурсами усіх груп споживачів країни, а також реалізація заходів зі енергозбереження і підвищенню енергетичної і екологічної ефективності ПЕК.

2. Структурна модернізація паливно-енергетичного комплексу України - підвищення надійності функціонування ПЕК, розвиток енергетичної інфраструктури і сфери конкурентних стосунків на внутрішньому і зовнішніх енергетичних ринках в умовах відкритої економіки, і опосередковано соціальної сфери (через створення робочих місць, збільшення доходів працівників, розвиток «людського капіталу» і розширення доступного набору товарів і послуг ПЕК і суміжних з ним галузей).

3. Зміцнення позицій України на світових енергетичних ринках - створення умов для досягнення міцних позицій в глобальній економіці за допомогою розширення присутності компаній ПЕК на світових енергетичних ринках і ефективної участі в процесі управління енергетичним сектором.

4. Вдосконалення системи управління паливного- енергетичним комплексом - забезпечення стабільності функціонування ПЕК шляхом підвищення якості управління ним в умовах ситуації, що швидко міняється, в країні, обумовленій впливом об'єктивних чинників її розвитку.

Реалізація перерахованих цілей і завдань Міненерго України сприяє досягненню наступних цільових орієнтирів в рамках проекту «Вдосконалення

законодавства України у сфері безпеки постачання природного газу» :

- забезпечення високих стандартів добробуту людини;
- досягнення соціального благополуччя і згоди в суспільстві;
- формування економіки лідерства і інновацій, конкурентоздатної на світовому рівні;
- забезпечення збалансованого просторового розвитку;
- зміцнення інститутів економічної свободи і справедливості;
- забезпечення безпеки громадян і суспільства [157].

Слід зазначити, що майже половина доходів державного бюджету, що отримуються за рахунок галузевого податкового навантаження, доводиться на нафтогазову галузь. Особливу значущість галузі забезпечує і те, що вона відповідає один з максимальних інвестиційних мультиплікаторів (тобто інвестиції в галузь безпосередньо створюють найбільший приріст ВВП) - передусім за рахунок того, що більше 94% використовуваного в нафтогазовій галузі устаткування і матеріалів - вітчизняного виробництва.

Попри те, що у зв'язку зі світовою економічною кризою загальний обсяг виробництва первинних паливно-енергетичних ресурсів зменшився на 5,5%, темпи цього падіння практично в півтора рази відставали від темпів ВВП (7,9%).

Найважливіше значення для газового комплексу має випереджаюча підготовка запасів вуглеводневої сировини. В результаті пошукових і розвідувальних робіт на газ впродовж останнього п'ятиріччя, на відміну від попереднього періоду, було забезпечено стійке перевищення приросту запасів над об'ємами здобичі і газу [161].

Однак треба відмітити, що російський "Газпром" різко скоротив експорт газу в Європу, прагнучі привести пропозицію свого газу у відповідність з низьким попитом через теплу погоду взимку 2020 р і високими накопиченими запасами. Основною жертвою став український транзитний маршрут, постачання по якому скоротилися майже в 3 рази. Крім того, більш ніж на 20% знизився транзит газу через Польщу. Запуск "Турецького потоку", що офіційно

відбувся 8 січня 2020 року, не міняє загальної картини: газопровід доки завантажений менш ніж наполовину. Експерти звертають увагу, що зниження ціни на газ в Європі пов'язане з перенасиченням паливом на цьому ринку, а також теплої зими в Європі. «Газпром» в січні скоротив постачання газу в Європу на 25% в порівнянні з січнем минулого року - з 17,6 до 13,3 млрд куб. м. Нижчий показник останній раз відзначався в 2015 році, коли експорт впав до 11 млрд.

По мірі експорту природного газу через Україну, країни можна розділити приблизно на три групи.

Перша група: Франція, Німеччина і Італія (задовольняють потребу від постачань ВАТ «Газпром»), а також з країн Північної Європи, Алжиру (пов'язані єдиними газопроводами). Більшою мірою залежна від ВАТ «Газпром» Німеччина (доля газоспоживання - приблизно 45%). ВАТ «Газпром» здійснює також постачання в представлені вище країни на підставі встановлених довгострокових контрактів [165].

Друга група. Чехія, Польща (купують у ВАТ «Газпром» значну частину природного газу за ринковими цінами). Диверсифікація джерел енергопостачань в перспективі істотно залежить від цінової політики, а також від їх можливостей інвестування засобів в газопровідну інфраструктуру.

Третя група. Україна, Білорусь (споживає газ за цінами, що субсидуються).

Низка країн, зокрема, Румунія і Болгарія розподіляються між другою і третьою групами. Керівництву ВАТ «Газпром» вигідно експортувати природний газ в ці країни, оскільки ціни в них нижчі, ніж в державах Європи, що пов'язано, в першу чергу, з транспортними витратами, а також ВАТ «Газпром» оплачує газом частину вартості транзиту.

За прогнозними планами Міжнародного енергетичного агентства потреби в газі Європи до 2022 р., зростає відповідно, об'єм закупівель необхідно збільшити на 65-105 млрд. м.[64]

У останні десять років європейські країни займаються розробкою

проектів «своїх» газопроводів, але їх реалізація зажадає величезних капіталовкладень.

Росія запропонувала та впроваджує на європейський ринок 2 газопроводи - «Північний потік (Балтійське море) і »Південний потік« (Чорне море - з Новоросійська у Варну). Сукупна потужність понад 86 млрд. м³, що дозволяє задовольнити потреби європейців. Ці проекти забезпечені ресурсами і фінансовими коштами, безпечні, але їх будівництво затримувалося із-за виниклих складнощів в Європі, що змусило Росію здійснити орієнтацію експорту газу на інші ринки і створення заводів по зріджуванню природного газу [157].

Відмітимо, що ключовою умовою експортної газової стратегії є встановлення довгострокових контрактів, і створення єдиного експортного каналу. Для торгових операцій трубопровідні довгострокові контракти можуть дати гарантію окупності капіталовкладень в газові проекти для експортера, а для імпортера стабільне газопостачання.

Аналіз різних джерел і проведених досліджень дозволив нам виявити ряд ключових особливостей процесного управління на основі узагальнення наукових праць з управління великими підприємствами газової промисловості, і визначити напрями розвитку системи державного управління газовими підприємствами. Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Процесний підхід до управління пов'язаний з розвитком ІТ-технологій і необхідністю в перетворенні ключових параметрів.

На нашу думку, застосування процесного підходу полягає в оптимізації системи корпоративного управління, забезпеченні прозорості для керівництва, здатності гнучко і швидко реагувати на прояви бізнес-середовища. До ключових принципів процесного управління можна віднести:

- поєднання методів стратегічного і оперативного управління на основі збалансованої системи показників;
- оперативне використання існуючих методологій і інструментів в моделюванні бізнес-процесів.

- оптимізація бізнес-процесів з перетворенням організаційної структури підприємства;
- еволюційно-циклічний характер перетворень, який включає реінжинірингові технології, перехід від функціональної до матричної структури управління, розвиток мотивації і стимулювання трудової діяльності персоналу і оргкультури;
- впровадження процесного підходу до управління на рівні газової галузі з урахуванням структури, особливостей в управлінні, територіального розміщення підприємств і рівня їх взаємодії [160].

2. Як показав аналіз поточного стану запасів природного газу і економічного стану газової промисловості, чинниками, стримуючими розвиток газової галузі являються: сильний знос газотранспортних систем, величезні втрати при транспортуванні природного газу, проблеми в політичному середовищі, пов'язані з експортною діяльністю, відсутність єдиних тарифів в газорозподілі; відносно занижений тариф внутрішніх цін на газ.

В якості методологічного напрямку підвищення ефективності державного управління підприємствами газової промисловості є застосування інструментарію процесного підходу, які дозволять оптимізувати ресурси і використати їх ефективно при експлуатації ключових бізнес- процесів.

Представлена схема процесного управління підприємствами газової промисловості :

- виявляє процес взаємодії стратегічного і оперативного управління галуззю;
- визначає необхідність в застосуванні процесного підходу в процесі проведення перетворень реструктуризацій;
- об'єднує процесний підхід з розробкою стратегічної карти галузі і збалансованої системи показників.

3. Основним напрямом стратегічного розвитку підприємствами газової промисловості є позиціонування і досягнення особливого положення у світовому енергетичному просторі. Розроблені стратегічні карти газової галузі

дозволять виявити значну питому вагу внутрішніх складових, які обумовлені наявністю різноспрямованих напрямів виробничо-господарської діяльності і ієрархічністю структури управління.

Оскільки газова промисловість являється ключової з системотворних галузей вітчизняної економіки, то до важливого елементу її стратегії відноситься довгострокова державна політика розвитку газової промисловості [163].

Отже, розроблена стратегічна карта дозволить сформувати комплекс необхідних для оцінки стосунків (збалансована система показників), і конкретні заходи з досягнення цілей (стратегічні ініціативи) газової промисловості.

4. Для ефективного державного управління підприємствами газової промисловості, включаючи багаторівневі територіально - розміщені структури і величезна кількість напрямів виробничо-господарської діяльності, потрібна розробка комплексного механізму, що включає такі напрями як : оптимізація бізнес-процесів і розробка ефективної корпоративної системи управління. Метою впровадження комплексного механізму державного управління підприємством газової промисловості є підвищення ефективності системи управління в стратегічному і оперативному аспекті. В зв'язку з цим, доцільно виділити наступні функції комплексному управлінні:

- аналіз і моделювання бізнес-процесів підприємства, реінжиніринг і оптимізація бізнес-процесів;
- впровадження сучасних ІТ-технологій в плануванні, обліку, аналізі і оптимізації ресурсів в процесі оперативного управління бізнес-процесами;
- застосування сучасних методів і інструментарію цілеполягання, стратегічного управління, аналізу, контролю в управлінні бізнес- процесами підприємства.

Слід зазначити, що розвиток організаційно - правового механізму державного управління підприємствами газової промисловості, включає наступні етапи: виявлення необхідності розробки і впровадження системи комплексного управління; побудова концептуального підходу до впровадження

системи комплексного управління (вибір методів і інструментів управління, формування організаційно-інформаційної складової від їх застосування)[173, с. 137]; впровадження елементів комплексного управління; подальший розвиток і вдосконалення організаційно – правового механізму державного управління.

Як було згадано раніше перетворення і зміни в організаційно – правовому механізмі державного управління підприємствами газової промисловості є циклічний процес, що включає наступні дії: ініціація перетворень і змін, моделювання бізнес-процесів, аналіз стратегії, розробка системи показників кінцевих результатів діяльності, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, коригування процесів, зворотний зв'язок.

Розробка і впровадження корпоративної системи управління включає наступні етапи: усвідомлення необхідності впровадження системи, визначення цілей і завдань впровадження системи, розробку організаційної структури впровадження, створення системи комунікацій, розробку стратегії впровадження, обстеження підприємства, розробку концепції і архітектури системи, введення системи в експлуатацію, оцінку ефективності.

Розробка і впровадження корпоративної системи управління є безперервним процесом організаційних змін. На певних етапах життєвого циклу компанії, коли існуюча система державного управління перестає задовольняти вимогам стратегічного розвитку, видається доцільним проведення нового циклу реінжинірингу, який зачіпає як зміну структури бізнес- процесів на підприємстві, так і реконструкцію існуючої корпоративної системи управління.

5. З використанням розроблених методологічних основ побудови системи процесного управління визначений склад і структура бізнес-процесів підприємства газової промисловості. До основних бізнес – процесів можна віднести: транспортування природного газу у магістральних трубопроводах і його реалізацію, а також експлуатацію, будівництво і ремонт газового устаткування.

У рамках реінжинірингу бізнес-процесів на газовому підприємстві

проведено обстеження бізнес-процесів. За результатами аналізу були виявлені недоліки існуючої системи управління і проведений новий етап реінжинірингу, що зачіпає як зміну структури бізнес-процесів на підприємстві, так і реконструкцію існуючої системи управління. Існуюча модель як для підприємства в цілому, так і для окремих бізнес-процесів, в процесі реінжинірингу була оптимізована стосовно процедури матеріально-технічного постачання, експлуатації газотранспортної системи, планування і виконання капітального ремонту, побудована матриця-розподільник бізнес-процесів, яка дозволила однозначно розподілити відповідальність персоналу [193, с.91].

Розроблена і впроваджена корпоративна система управління, адаптована з урахуванням вимог організації бізнес-процесів в державі і призначена для реалізації завдань виробничо - господарської діяльності. Впровадження такої системи дає можливість щоденного оперативного представлення показників, що відбивають фінансовий і виробничий стан підприємства.

Запропоновані напрями розвитку корпоративної системи управління, що дозволяють інтегрувати в єдину систему наявних у державі ресурсів, побудувати наскрізні бізнес-процеси не лише усередині підприємства, але і у взаємодії з іншими учасниками розширеного підприємства, а також інтенсивно використати ефективні механізми взаємодії учасників бізнес-процесів усередині підприємства.

Таким чином, стійкий розвиток промислового підприємства газової галузі, з одного боку, визначає економічний розвиток країни в цілому в тій же мірі, в якій саме підприємство інтегроване до загальної структури галузей її економіки. З іншого боку, воно знаходиться в прямій залежності від стану власного потенціалу і ефективності управління ним. Частенько дії промислових підприємств, спрямовані на досягнення стійкого розвитку, є несистемними і тому не дають очікуваного результату. Світовий досвід і теоретичні дослідження в цій області показують, що для підтримки і управління процесом стійкого розвитку промислових підприємств потрібно створення відповідного механізму державного управління в цілому.

В цілях удосконалення інструментальної бази етапу моніторингу організаційно-правового механізму державного управління стійким розвитком, що відповідає новим вимогам відповідності стратегії і тактики розвитку і управління промислового підприємства, нами пропонується створити програмне забезпечення контролю організаційних сигналів. Автором сформульовані основні етапи розробки програмного забезпечення, яке відбиває інноваційний вклад автора в створення ефективного механізму стійкого розвитку промислового підприємства. При створенні теоретичної основи програмного забезпечення сформульовані і застосовані такі поняття як час, швидкість і необхідність визначення і введення їх еталонних значень.

В якості фінансового інструментарію, сприяючого стійкому розвитку підприємства, нами розглянута і застосована методика формування еталонної динаміки розвитку. Метод передбачає угруповання показників за схожістю економічного сенсу. Перевагою цієї методики є те, що подальше впорядковування цих показників йде через темпові характеристики (темпи зміни показників за часовий проміжок), і подальше приведення груп показників до єдиного агрегованого результату. Комплексність і інформативність цього елементу в системі державного управління підприємством, дозволяє уникнути таких проблем, як необхідність урахування специфіки галузі і розмірів підприємства, непорівнянність різнорідних показників, істотні відмінності в тенденціях окремих характеристик діяльності підприємства і так далі

При використанні даної методики точно визначаються ключові проблеми і причини їх виникнення, що дозволяє оперативно сформувати план першочергових заходів з управління і стійкого розвитку підприємства.

В цілях запобігання дефіциту в паливно-енергетичних ресурсах на макрорівні особливу важливість набувають процеси трансформації газового ринку. У цьому ключі, очевидне формування конкурентного середовища : паралельно з функціонуванням найбільшої компанії-монополістом в газовій галузі - «Нафтогазу» з'являються нові незалежні виробники і сервісні підприємства, також відбуваються істотні зміни в системі управління

природними монополіями на макро- і мікрорівні. Як було відмічено раніше, експорт газу має велике значення у формуванні консолідованого бюджету України, а газова галузь зумовлює відтворення паливного- енергетичного балансу. Оптимізація і моделювання конкурентоспроможності вітчизняних газових підприємств за допомогою системи збалансованих показників в умовах глобалізації економічних процесів сприяє реалізації раціональної зовнішньоторговельної політики з урахуванням розвитку інноваційної політики енергетичної безпеки України.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки низька інноваційна активність реального сектора пояснюється, передусім, відсутністю необхідних інституціональних умов і інструментів ефективної зовнішньоекономічної діяльності, а також використанням застарілих технологій в управлінні [198]. В зв'язку з цим видається доцільним розвиток нових форм стратегічного управління газовою промисловістю України, яка враховуватиме пріоритети вітчизняної економіки у світовому енергетичному просторі. Реалізація поставленого завдання припускає застосування науково- обґрунтованих і принципово нових підходів до оптимізації інтегрованої стратегії газового комплексу України за допомогою обліку інтересів основних суб'єктів вітчизняного і світового газового ринку в контексті запобігання міжнародному дефіциту в паливно - енергетичних ресурсів.

Таким чином, вирішення проблеми в довгостроковому забезпеченні світової економіки цінною енергетичною сировиною сприяє виробленню ефективної цінової політики на енергетичних ринках, забезпечуючи баланс інтересів експортерів природного газу. Так, за прогнозними оцінками Міжнародного енергетичного агентства, світовий енергетичний ринок, в найближчі 25 років неухильно зростатиме: у базовому сценарії розвитку світової енергетики очікується підвищення попиту на первинні енергоносії приблизно на 60%, або на 2,4% на рік, при цьому вітчизняні виробники займатимуть одну з лідируючих позицій за обсягами виробництва природного газу. З позиції реалізації альтернативного сценарію, який припускає

активізацію процесу енергозбереження, попит на енергоресурси до 2030 р. буде тільки на 10% менше, ніж у базовому періоді. Окрім цього, за прогнозними оцінками можливе посилення конкуренції на світовому ринку енергоносіїв, що певною мірою, перешкоджатиме збільшенню експорту, на основі експлуатації екстенсивних чинників зростання вітчизняними підприємствами-виробниками природного газу[192].

Слід зазначити, що в умовах глобалізації вітчизняної економіки пріоритетним напрямом до теоретико - методичного і методологічного осмислення вирішення проблеми розвитку газового ринку виступає дослідження взаємовідносин між учасниками з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів і послуг, а також його апроксимація (моніторинг і контролінг політико - економічних і економічних амбіцій суб'єктів світового газового ринку). Відсутність системи цілісної доктрини стратегічного розвитку газової промисловості України обумовлена в основному незатребуваністю реальним сектором економіки обґрунтування організаційно-правового механізму державного управління підприємствами газового господарства як одного з напрямів формалізації інноваційних підходів в управлінні [176].

Таким чином, нині актуальність розробки концептуальних підходів до розвитку організаційно-правового механізму державного управління підприємствами газової промисловості дозволить виявити ефективні методи і інструменти в управлінні, зокрема в діяльності «Нафтогазу» сформувати стратегію, що дозволяє усунути наслідки пізнього виходу на газовий ринок, забезпечуючи стабільну позицію на світовому рівні. Оптимальне поєднання декількох стратегій у виробничій діяльності, що реалізуються газовими підприємствами на внутрішньому ринку дозволить врахувати динаміку розвитку світового газового ринку, викликану лібералізаційними процесами [170].

Для розширення ринку газу, підвищення його місткості і стійкості, розвитку газової промисловості України на тривалу перспективу є необхідні

передумови:

- організаційна структура управління, що реформується, і економічний механізм державного управління господарюванням, властиві великому промислово-фінансовому комплексу;
- найбагатші ресурси;
- місткі внутрішні і зовнішні ринки;
- величезний економічний і науково-технічний потенціал;
- надійні і довгострокові контракти з партнерами в десятках країн світу.

Це зобов'язує розглядати газовий комплекс України як основу розвитку паливно-енергетичного комплексу країни. Проте в Україні є реальні конкуренти, які можуть впливати на цінову політику в цьому секторі економіки. Як показує зроблений аналіз, у світі існують дві газові держави - Росія і США, які концентрують половину природного газу що добувається у світі [154].

Виходячи з цього концептуального положення, необхідно будувати організаційні, управлінські і фінансово-економічні стосунки як усередині держави, так і за кордоном. Такий підхід можливий лише на основі взаємовигідної співпраці з усіма країнами в рішенні проблем розвитку світового ринку газу і зміцнення ділових контактів з ведучими газовими компаніями в цілях забезпечення енергетичної безпеки усіх країн євразійського регіону.

Управління розвитком газового комплексу країни повинно враховувати як внутрішні українські, так і зовнішні світові тенденції і потреб в розвитку енергетики. У світі на найближчі 20-30 років прогноуються наступні зміни:

- зростання населення;
- погіршення стану довкілля в глобальному масштабі;
- підвищення ефективності використання енергії;
- поява її нових джерел і методів виробництва.

Завдання створення енергетики майбутнього, повинне враховувати ці

різноспрямовані тенденції і відповідати потребам енергетичної, економічної, екологічної ефективності і безпеки. Оскільки основний приріст населення впродовж усієї перспективи доводитиметься на країни, що розвиваються, тому забезпечення їх енергією, скорочення розриву в постачанні енергією між ними і розвиненими державами - найважливіше стратегічне завдання людства.

Послідовне збільшення питомої ваги природного газу у світовому енергетичному балансі - стійка тенденція, що вже склалася. Причому є усі підстави вважати, що в перспективі вона може зберегтися. Лідируюча роль газу в структурі світового виробництва первинних енергоресурсів буде залежати, у тому числі, і від результатів його конкуренції з іншими енергоносіями. В Україні, як і інших країнах, що економічно розвиваються, проходить зміна структури споживання енергоресурсів [61, с.35].

Інтернаціоналізація світових економічних стосунків і подальший розвиток науково-технічних досягнень в частині транспортування газу на наддалекі відстані приведуть, очевидно, до зрощенню ряду регіональних газових ринків, особливо на євро - азіатському континенті, де з часом може сформуватися найбільший у світі ринок мережевого газу.

Євразійське геополітичне положення України дозволяє враховувати подальше формування газових ринків, як країн Європейського Співтовариства, так і азіатських держав.

Ці два ринки, пов'язані з газовим комплексом, знаходяться на різних стадіях розвитку, і характер їх подальшого становлення значно відрізнятиметься один від одного.

Звичайно ж, Україна є теж одним з учасників європейського ринку газу. Інші регіональні ринки знаходяться на значному видаленні від основних добувних центрів головної газової компанії країни. Найважливіше місце в управлінні розвитком повинна займати стратегія, орієнтована на освоєння азіатських газових ринків. Такий підхід обумовлений тим, що з введенням в експлуатацію нових родовищ створюються передумови для постачання зрідженого газу на різні економічні ринки. У результаті це

сприятиме подальшій диверсифікації газового ринку, а також проведенню незалежної і ефективної транзитної політики.

Стратегія збільшення місткості газового ринку повинна враховувати і ту обставину, що в найближчі десятиліття через об'єктивне зростання споживання енергетичних ресурсів у світі об'єми глобальних енергетичних потоків зростатимуть, отже, локальні енергетичні ринки переростатимуть в трансконтинентальні. У зв'язку з цим організаційні структури управління газовим комплексом країни повинні зазнати відповідні зміни, адекватні новим цілям, завданням і функціям управління [63].

Споживання енергоресурсів в Україні свідчить про те, що в перспективі природний газ як і раніше займатиме найбільшу питому вагу в структурі використання енергоресурсів, як в реальному секторі економіки, так і в невиробничій сфері. Але для цього необхідно знайти шляхи рішення не лише чисто економічних, науково - технічних, але і управлінських завдань. Передусім необхідно розглянути структуру управління газовими компаніями і провести коригування основних організаційних і економічних взаємовідносин партнерів, працюючих на цих ринках.

З точки зору державного управління сучасний період розвитку європейського газового ринку характеризується посиленням конкурентної боротьби серед основних експортерів природного газу в умовах лібералізації ринку, на якому простежується чітка тенденція перевищення попиту над існуючим попитом. Судячи з того, що вона носить стійкий характер, можна з достатньою упевненістю припустити, що ця тенденція буде зберігатися і в середньостроковій перспективі. Отже, з урахуванням сучасних реалій, потрібні активні інтеграційні корпоративні процеси серед партнерів, працюючих на внутрішніх і зовнішніх газових ринках. Причому в центрі уваги повинні знаходитися управлінські і економічні підходи, що забезпечують реалізацію принципу пріоритету в досягненні національних інтересів держави [67, с.97].

3.3. Стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників

Характерна ознака багатьох компаній, що швидко розвиваються - відсутність стратегії, сформульованої в явному виді. Між тим компаніям потрібна формалізована і дійсно «працююча» стратегія. Формалізована стратегія забезпечує наступні переваги:

- створюється основа для згоди і взаєморозуміння між акціонерами, а також між акціонерами і топ-менеджерами з питань розвитку компанії;
- визначаються пріоритети для ухвалення інвестиційних рішень;
- скорочуються терміни ухвалення рішень;
- формується база для вдосконалення бізнес-процесів;
- створюються умови для делегування повноважень і відповідальності на середні і нижні рівні управління компанією;
- формується основа для побудови ефективної управлінської структури;
- надається можливість для мотивації співробітників - компанія стає привабливішою для них, росте її конкурентоспроможність на ринку праці;
- підвищується привабливість компанії для партнерів, посилюються її конкурентні позиції в галузі;
- компанія стає привабливою для інвесторів, конкурентоздатною на ринку капіталу[73, с.89].

Наявність «працюючої» стратегії в компанії дає велику конкурентну перевагу - можливість діяти цілеспрямовано.

Управління стратегією, засноване на запропонованій Д. Нортоном і Р. Капланом концепції побудови збалансованої системи показників (ССП), дозволяє:

- донести стратегію до усіх співробітників компанії;
- прив'язати мотивацію до її цілей;

- погоджувати стратегічний і оперативний рівні управління;
- зробити розробку стратегії не мистецтвом, а зрозумілою і регулярною роботою менеджерів [78, с. 123].

Збалансована система показників (ЗСП) - система управління, що дозволяє переводити місію і загальну стратегію компанії в чіткий план оперативної діяльності підрозділів і співробітників, і оцінювати результати їх діяльності з точки зору реалізації стратегії за допомогою ключових показників ефективності. Уперше термін «Збалансована система показників» (Balanced Scorecard) був запропонований на початку 1990-х років американськими фахівцями в області стратегічного менеджменту Робертом Капланом і Девідом Нортоном. Передумовою для цього стало усе більш зростаюче значення нематеріальних активів при оцінці ефективності бізнесу - нині нематеріальні активи створюють більше 75% ринкової вартості середньої фірми і при цьому не враховуються традиційними системами оцінки, що базуються на фінансових показниках. За допомогою збалансованої системи показників компанії можуть кількісно оцінити свої найважливіші нематеріальні активи - людей, інформацію, культуру. Збалансована система показників є надійною концептуальною основою, завдяки якій сучасні компанії зможуть вижити в атмосфері невизначеності, обумовленої інтенсивністю конкуренції і нестабільністю економіки.

Проте Д. Нортон і Р. Каплан не запропонували строгої методології опису і управління стратегією. По суті, вони тільки зібрали і узагальнили кращі практики. Використовуючи їх ідеї і спираючись на проаналізований досвід постановки процесів стратегічного управління в українських компаніях, нами розроблено декілька підходів до розробки сучасної стратегії [172, с. 88].

Передусім, треба відмітити, що розробка стратегії - ітеративний процес. Як правило, неможливо виробити оптимальну стратегію в усіх деталях в певний проміжок часу. Але до оптимальної стратегії можна наближатися, послідовно повторюючи усі етапи від початку до кінця. Кожна така ітерація дає нове розуміння, дозволяє уточнити і скоректувати раніше зроблені припущення

і постулати. З цього виходить, що розробкою стратегії треба займатися на регулярній основі.

Говорити про існування в компанії формалізованої стратегії можна за наявності наступних документів: місії, видіння, системи стратегічних цілей і стратегічного плану..

Стратегія - це намічений шлях руху від поточного стану до бажаного майбутнього. Бажаний стан визначається місією і баченням компанії, а шлях руху - системою цілей і планом дій. Спираючись на розроблений план, можна починати цілеспрямований рух - реалізовувати стратегію.

Місія - це короткий текст, що визначає «призначення» компанії. Вона повинна відповідати на питання: що цінного ми створюємо для суспільства, країни, людства або що ми хочемо змінити у навколишньому світі.

Бачення - це текст, що описує майбутнє компанії на перспективу 5-10 років. Він повинен відбивати усі найбільш суттєві характеристики діяльності компанії : «портрет» клієнта, характеристики продуктів, ключові цінності і так далі.

Стратегічні цілі - це кількісні або якісні орієнтири розвитку компанії. Вони розробляється на основі наявних місії, бачення, результатів стратегічного аналізу галузі, оцінки рівня конкуренції в ній, наявних ресурсів і конкурентних можливостей.

Цілі повинні задовольняти принципу «SMART». Вони мають бути ясними (Specific), вимірними (Measurable), орієнтованими на конкретні дії (Attainable), досяжними (Realistic) і співвідноситися з певними тимчасовими інтервалами (Time - based) [198].

Відмітимо, що функціональні стратегії характерні саме для підприємств паливно-енергетичного комплексу, основу якого складають великі промислові холдинги з диверсифікованою структурою активів. Також розглянуті різні інструменти, використовувані на етапах стратегічного управління : «універсальні» або «базові» стратегії, модель М. Портеру, матриця SWOT - аналіза і ін. Не залежно від підходів/моделей, використовуваних

підприємством для аналізу, формування і контролю за реалізацією своєї стратегії, ефективність функціонування компанії, стійкість і діяльність організації, а також конкурентна перевага компанії забезпечує не стільки наявність на підприємстві системи стратегічного управління, скільки ефективність цієї системи і її відповідність умовам функціонування компанії (галузі) [82].

Balanced Scorecard переводить місію і загальну стратегію компанії в систему чітко поставлених цілей і завдань, а також показників, що визначають міру досягнення цих установок у рамках чотирьох основних проекцій: фінансів, маркетингу, внутрішніх бізнес-процесів, навчання і зростання.

Проекція фінансів є однією з ключових складових збалансованої системи показників ефективності. Фінансові результати є ключовими критеріями оцінки поточної діяльності підприємства.

У рамках *проекції маркетингу* керівники визначають ключові сегменти ринку, на яких компанія має намір зосередити свої зусилля із просування і реалізації своїх продуктів. Це є першим кроком побудови інфраструктури цієї складової системи. Потім визначаються основні двигуни ефективності і показники, що їх, що оцінюють. Як правило, основними драйверами або двигунами ефективності в цій проекції є: задоволеність покупців, утримання клієнтів, придбання нових клієнтів, прибутковість клієнтів, частка ринку в цільових сегментах і т. д. У цю проекцію також обов'язково включаються показники, що визначають ціннісну пропозицію з боку компанії, яка у свою чергу багато в чому визначає лояльність клієнтів по відношенню до постачальника продукції або послуг. Слід зазначити, що виявлення основних критеріїв цінності пропозиції для клієнта або покупця є дуже непростим завданням, що вимагає досконального аналізу потреб. Так, наприклад, цінність для клієнта (по відношенню до цієї проекції системи) може представляти швидка доставка і швидкість реагування на отримане замовлення [85].

Проекція внутрішніх бізнес-процесів ідентифікує основні процеси, що підлягають удосконаленню і розвитку в цілях зміцнення конкурентних переваг.

Ефективність бізнес-процесів визначає цінність пропозиції компанії, від якої залежить кількість притягнених клієнтів і кінцевий фінансовий результат. Показники цієї проекції фокусуються на процесах, що здійснюють основний вклад на шляху досягнення намічених фінансових результатів і задоволення покупців. Після того, як ключові бізнес-процеси були виявлені, визначаються драйвери, що характеризують ці процеси, і розробляються показники ефективності. Слід також відмітити, що вибір ключових процесів повинен здійснюватися не лише з позиції поточної ефективності, але і з точки зору майбутніх можливостей для її підвищення. Саме тому *інноваційні процеси* - двигуни майбутньої ефективності - повинні розглядатися в цій проекції системи.

Проекція навчання і зростання визначає інфраструктуру, яку організація повинна побудувати, для того, щоб забезпечити зростання і розвиток в довгостроковій перспективі. Зростання і розвиток організації є результатом синергії трьох основних чинників : людських ресурсів, систем і організаційних процедур. Для того, щоб забезпечити собі довгострокову присутність на ринку, бізнес повинен інвестувати кошти в підвищення кваліфікації своїх співробітників, інформаційні технології, системи і процедури.

На основі індивідуально розроблених показників ефективності, подальшого зіставлення планових і фактичних даних керівники отримують інформацію, що дозволяє їм зробити оцінку ефективності реалізації стратегій в чотирьох основних областях, даних Balanced Scorecard [169, с.9].

Таким чином, збалансована система показників ефективності підприємств нафтогазової галузі є своєрідним засобом моніторингу і ефективним інструментом поточного і довгострокового управління стратегією підприємства з урахуванням чинників зовнішньої і внутрішньої середовищ.

Згідно з викладеним теоретичним аналізом представляється, що успішність функціонування організації, то, наскільки ефективно організація досягає поставлених цілей, безпосередньо залежить від системи стратегічного управління на підприємстві і підтримувального державно-управлінського

інструментарію. На підставі проведеного в цьому дисертаційному дослідженні детального аналізу специфіки газового бізнесу і особливостей стратегічного управління підприємствами газової галузі нами були зроблені наступні висновки:

- газова промисловість є капіталомісткою галуззю і вимагає постійного припливу значних капіталовкладень, зазвичай залежних від зовнішнього фінансування, і що залучаються до довгострокових інвестиційних проектів;

- інвестиційні рішення багато в чому визначають довгострокові перспективи її роботи. Між моментом ухвалення рішення про реалізацію проекту і отриманням результатів від нього проходить значний проміжок часу;

- для стійкого функціонування підприємства газової промисловості необхідно здійснювати постійний відтворювальний процес, що включає як заміну виробничих потужностей з освоєння, експлуатації, переробки, транспорту і збуту вуглеводневої сировини і кінцевих продуктів, так і підготовку нових запасів замість здобутих [177, с.90];

- підприємства газової галузі знаходяться під суворим державним контролем і багато сфер їх діяльності (починаючи з геологорозвідувальних робіт і закінчуючи збутом продукції) регулюються спеціальними державними органами. Необхідно відмітити також, що за останні десятиліття газові компанії, зіткнулися з різким зростанням витрат, щорічно вони збільшувалися на 30-50% і майже досягли (а в деяких виробництвах перевищили) світового рівня. Компанії вимушені звертатися до найбільш ефективного засобу виживання в конкурентній боротьбі на міжнародному ринку - всемірній економії витрат на матеріально-технічні ресурси, сировину, енергію, транспортні і адміністративно-управлінські структури.

У зв'язку з викладеним, стає очевидним, що саме концепція стратегічного управління є фундаментальним елементом системи менеджменту газових компаній. Стратегічне управління тримає в центрі уваги фундаментальні чинники, еволюція яких може зробити радикальну дію на діяльність газової компанії, дозволяє компанії оптимізувати виробничу програму і оцінити

варіанти для усіх прогнозних умов розвитку ринку енергоносіїв і характеристик об'єктів. Рішення перерахованих завдань можливе на базі розробки прогресивних систем і методів управління на усіх підприємствах газового ланцюжка. ЗСП дозволяє менеджерам уникати розриву між стратегічними цілями бізнесу і оперативним управлінням, оскільки топ-менеджери налаштовують внутріфірмову систему управління своєї компанії на досягнення саме тих цілей, які були поставлені перед нею власниками (акціонерами), при цьому використовуються саме ті ресурси, які потрібні. ЗСП забезпечує чітке розуміння того, як окремі підрозділи, служби і навіть працівники впливають на досягнення поставлених перед компанією цілей, і дає можливість своєчасно скоректувати їх діяльність, уточнити курс організації, направляючи компанію на виконання стратегії [3, с.290].

Перевага ЗСП полягає в тому, що підприємство, що впровадило цю систему, отримує в результаті «систему координат» діє відповідно до стратегії на будь-яких рівнях управління. Це має особливе значення для підприємств нафтогазового сектора. Бізнес компаній енергетичної галузі характеризується значною інерційністю, капіталоемністю, невизначеністю і мінливістю кон'юнктури ринків - все це обумовлює необхідність і значущість концепції стратегічного управління на основі Збалансованої системи показників. Як відомо, типова вартість магістрального газопроводу великого діаметру - близько 1,5 млн. дол. на км при тому, що дальність великих газопроводів досягає 3-5 тис. км. Терміни реалізації таких проектів і терміни їх окупності досить протяжні.

Нами було детально проаналізовано усі аспекти розробки і використання збалансованої системи показників, детально проаналізований процес формування системи стратегічного управління на основі ЗСП. На основі проведених досліджень проведена адаптація концепції ЗСП до специфіки газової промисловості.

У основу розробки системи стратегічного управління підприємством газової галузі на основі системи збалансованих показників був закладений

наступний алгоритм.

1. Формулювання місії, бачення і стратегічних цілей компанії.
2. Визначення причинно-наслідкових зв'язків між окремими стратегічними цілями компанії, розробка стратегічної карти компанії.

Було визначено, що стратегічна карта - інструмент аналізу, що дозволяє систематизувати стратегічні цілі і розподілити їх за областями, відповідних ключових аспектах діяльності компанії, а також встановити взаємозв'язки між цими цілями. Стратегічні карти точно пояснюють кожному співробітникові те, як його індивідуальні цілі, проекти і досягнення сприяють реалізації загальної стратегії і її цілей і, кінцею кінцем, успіху усієї організації [13].

Важливо також, що чіткі причинно-наслідкові співвідношення, відбиті на стратегічній карті, дозволяють організації збалансовано і ефективно забезпечувати підтримку виконання стратегії. Зазвичай про діяльність організації судять за підсумками фінансового аналізу, що визначає якість використання матеріальних активів. Причинно-наслідкові зв'язки, вказані в стратегічній карті, наочно демонструють, яким чином нематеріальні активи перетворюються в матеріальні (фінансові результати).

Стратегічні карти дають топ-менеджменту можливість комплексно, повно і систематично розглянути розроблену ними стратегію. Але, окрім простого розуміння суті стратегії, карти забезпечують основу створення системи управління для її реалізації найефективнішим і швидшим шляхом.

3. Визначення переліку збалансованих показників розвитку. На думку автора, найточніше відбивати суть таких показників для компанії газової промисловості буде термін «стратегічні цільові показники» або ЗЦП. *Збалансовані показники розвитку компанії (стратегічні цільові показники)* - узагальнювальні збалансовані показники за усіма видами діяльності компанії, що кількісно визначають завдання з досягнення стратегічних цілей. Показники використовуються для чіткого і однозначного вираження змісту стратегічних цілей, а також для визначення міри досягнення мети. Шляхом виміру стратегічних цілей забезпечується розвиток керованого об'єкту в наміченому

напрямі [22, с. 35].

До переліку стратегічних цільових показників розвитку газового підприємства нами були сформульовані чітко певні вимоги, відповідно до яких запропонований наступний набір показників :

1) *зростання економічного прибутку (EP)* - відбиває очікування відносно створення вартості компанії, дозволяє оцінювати створення вартості компанії : є більше відповідним показником для встановлення цільового значення на щорічній основі, чим дисконтовані грошові потоки (DCF), дозволяє отримати результати порівнянні з результатами застосування моделі дисконтованих грошових потоків (поточна приведена вартість для серії грошових потоків відповідає сумі значень EP, що дисконтуються, для цього періоду планування і використовуваного капіталу);

2) *рентабельність капіталу* - характеризує доходність капіталу, є одним з параметрів для розрахунку економічного прибутку, є стандартним показником, використовуваним міжнародними нафтогазовими компаніями для оцінки рентабельності використовуваного капіталу (з урахуванням його вартості (WACC)), дозволяє здійснювати декомпозицію на рівень бізнес-сегментів і організаційних одиниць для аналізу індивідуальних результатів їх діяльності;

3) *співвідношення позикового і власного капіталу* - дозволяє контролювати формування структури використовуваного капіталу, і, непрямым чином, витрати на його використання;

4) *загальні об'єми здобичі і продажів* - визначає масштаб діяльності компанії і політику відносно основного виробництва є однією з основних характеристик розвитку компанії, є стандартним показником, використовуваним міжнародними нафтогазовими компаніями;

5) *загальні запаси* - дає можливість контролювати запаси вуглеводнів, формувальні очікування акціонерів відносно доходів в майбутньому і що являються найважливішій складовій вартості нафтогазової компанії;

6) *коефіцієнт заповнення запасів* - характеризує динаміку розвитку

ресурсної бази [39].

4. Визначення цільових значень показників (кількісне вираження).

5. Інтеграція стратегічного планування на основі збалансованої системи показників і планування інвестиційної, фінансової і операційної діяльності.

Інструментом цієї інтеграції є стратегічна фінансово- економічна модель компанії, яка забезпечує планування кількісних значень ЗЦП і формування довгострокової Програми розвитку компанії (далі - Програма). Метою розробки такої Програми є визначення ЗЦП першого і другого рівня і максимізацію системного економічного ефекту. Програма включає перелік пріоритетних проектів, ЗЦП за роками планування, основні виробничі, фінансові і економічні показники розвитку компанії.

На основі ЗЦП першого і другого рівнів і довгострокової Програми розвитку компанії повинні здійснюватися середньострокове і короткострокове бюджетування і інвестиційне планування. У середньостроковій і короткостроковій перспективі планування за видами діяльності : інвестиційної, фінансової і операційної, зводиться воедино в системі бюджетування з деталізацією планів у рамках бюджетного періоду 1-3 роки і забезпеченням збалансованості бюджетних показників газової компанії.

ЗЦП і показники Програми розвитку декомпозируються в планово-контрольні показники (ПКП). Планово-контрольні показники служать для деталізації ЗЦП і показників Програми на бюджетний період 1-3 роки і являються, у свою чергу, контрольними орієнтирами для бюджетного планування[41].

За результатами аналізу фактичних показників Програми, виконання бюджетів і інвестиційних програм за попередній цикл планування з урахуванням змін зовнішнього і внутрішнього середовища компанії оцінюється необхідність перегляду кількісних значень і набору ЗЦП в наступному циклі планування. Таким чином, процес планування в компанії носить ітераційно-циклічний характер.

6. Побудова організаційної і управлінської системи гіпотетичної газової компанії, включаючи систему мотивації і систему управління ризиками, на основі збалансованої системи показників.

Тут автором проведений детальний аналіз в цілях вибору оптимальної організаційної структури, необхідної для нормального і безперебійного функціонування системи стратегічного управління на основі ССП. Вироблені певні вимоги до організаційної структури, етапи її формування, принципи побудови системи державно-управлінського обліку в газовій компанії.

Як показала практика, найкращі передумови для ефективного стратегічного управління виникають у тому випадку, якщо на підприємстві погоджено функціонують концепції збалансованої системи показників, стратегічного і операційного планування, звітності і ризик-менеджменту. Збалансована система показників, інтегрована в єдину систему державного управління, істотно покращує систему планування в компанії. Основна її роль при цьому полягає в передачі інформації з системи стратегічного планування в систему щорічного бюджетування. При використанні збалансованої системи показників процес оперативного планування спрямований на досягнення стратегічних цілей.

7. Розробка фінансової структури. Фінансова структура ділить організацію не по підрозділах, що виконують які-небудь функції, а по центрах фінансової відповідальності (ЦФО) - структурний підрозділ (чи сукупність структурних підрозділів), наділений необхідними ресурсами, здійснюючий господарську або іншу діяльність відповідно до своїх прав і обов'язків. Центри відповідальності управляються на основі показників діяльності з ССП. Керівники центрів несуть відповідальність за їх діяльність. Ефективність роботи центрів обліку за центрами відповідальності будуються бюджети і оцінюється їх виконання. Це дозволяє чітко відстежувати грошові кошти і контролювати джерела виникнення доходів і витрат. Така деталізація обліку дозволяє максимально об'єктивно оцінювати діяльність компанії [56].

8. Створення системи мотивації персоналу. Система мотивації є

невід'ємною частиною системи планування і контролю газової компанії. Оцінка ефективності персоналу є основною сполучною ланкою між системою мотивації і стратегічними цілями : цілі і показники для виміру ефективності роботи окремих співробітників розробляються на основі ЗЦП і ПКП. Для оцінки ефективності персоналу в системі мотивації, як правило, представлені усі елементи системи збалансованих показників.

9. Створення системи ризик-менеджменту. Як показує досвід провідних світових компаній, інтеграція системи управління ризиками в загальну систему управління найбільш ефективна, якщо вона буде безпосередньо пов'язана із стратегічними цілями компанії. При розробці стратегічних сценаріїв розглядається вплив усіх ідентифікованих ризиків на стратегічні цілі компанії. Це допомагає встановлювати реалістичні цільові значення для стратегічних показників. Крім того, доцільна інтеграція системи ризик- менеджменту з системою мотивації персоналу і системою стратегічного і оперативного планування.

Нами виділені критерії класифікації ризиків, визначені різні категорії ризиків: стратегічні ризики, ризики середньострокової перспективи, ризики поточної діяльності, ризики інвестиційних проектів, запропонований підхід до управління ризиками у рамках інтегрованої системи звітності компанії, що включає збалансовану систему показників.

10. Визначення відповідальності, тестування і коригування системи стратегічного управління. Завершальним пунктом побудови інтегрованої системи, що включає ЗСП і систему ризик-менеджменту, в газовій компанії являється визначення відповідальності за досягнення цільових значень встановлених показників, що дозволяє управляти поведінкою керівників і співробітників компанії [73, с. 57].

11. Автоматизація збалансованої системи показників дозволяє встановити взаємозв'язок між ЗСП і бізнес-одинацями, а також відділами і співробітникам, і навіть більше того, добитися синергізму.

Головними цілями управління бізнесом газової компанії на основі ЗСП є:

1) створення ефективної системи планування за рахунок забезпечення взаємозв'язку стратегічного, середньострокового і короткострокового планування і орієнтованості що приймаються в компанії фінансових і виробничих рішень на досягнення стратегічних цілей;

2) формування системи кількісних показників, що визначають основні параметри діяльності компанії по досягненню стратегічних цілей;

3) формування умов для ефективного функціонування систем бюджетування, управління витратами, ризиками, мотивації персоналу і інших функціональних підсистем планування і управління;

4) моніторинг ходу реалізації стратегії і фактично досягнутих ЗСП, визначення впливу змін зовнішнього середовища, на реалізацію стратегії;

5) забезпечення адаптації діяльності компанії до зовнішніх і внутрішніх умов, що змінюються, зворотного зв'язку процесу стратегічного планування з процесами бюджетування, управління витратами та ін.

Для досягнення вказаних цілей в газовій компанії мають бути вирішені наступні завдання:

1) впровадження і використання в компанії моделі управління стратегічного планування, що припускає прогнозування ЗСП залежно від змін зовнішніх умов і управлінських рішень, що приймаються;

2) щорічне планування ССП на основі довгострокових цілей і стратегії компанії;

3) створення алгоритму формування на основі ЗСП системи поточних планово-контрольних показників (ПКП), обов'язкових для виконання структурними підрозділами компанії і що включають в числі інших показники систем бюджетування, управління витратами, інвестиційного планування і так далі;

4) розробка і впровадження механізму контролю, відповідальності і мотивації за досягнення ЗСП і ПКП.

При реалізації плану перелічених вище методичних заходів необхідно враховувати наступні аспекти. Формування і розвиток системи державного

управління на основі ССП повинні здійснюватися паралельно з розвитком системи бюджетування як одного з найважливіших засобів реалізації стратегії компанії. Організаційна і управлінська система газового підприємства, система мотивації, система управління ризиками і інші підсистеми управління бізнесом компанії, повинні будуватися на основі ССП компанії [74, с.39].

Отже, застосовуючи модель Каплана і Нортонa по відношенню до підприємств газового господарства, необхідно враховувати такі особливості ведення бізнесу, як величезні масштаби виробництва, тривалий виробничий цикл, наявність галузевої специфіки, недосконала корпоративна культура, відсутність, у більшості випадків, розвиненої системи бізнес-планування і стратегічного менеджменту, неефективні методи управління і інструменти, вживані керівництвом, неузгодженість бізнес-процесів, нерозвиненість системи управлінського обліку, ризик-менеджменту, систем мотивацій, управління витратами, схильність до тоталітарно - бюрократичного управління компанія і так далі[78, с.90].

Висновки до третього розділу

Таким чином, проведений аналіз у третьому розділі дисертаційного дослідження показав, важливу роль в вирішенні інвестиційних проблем газового комплексу і пов'язаних з ними системних макроекономічних проблем відіграють державні рішення в області стратегії розвитку газового комплексу. З ними ж пов'язана масштабність суміжних макроекономічних ефектів, що впливають на динаміку соціально-економічного розвитку регіонів і економічне зростання. Враховуючи, що сировинна база для розвитку газового комплексу зрушуватиметься в східному напрямі, тому державі необхідно прикласти максимум зусиль із витягання національної вигоди від диверсифікації експорту газу по "східному вектору"

Грамотна державна політика з реалізації високого потенціалу східного сегменту газового комплексу, як переконливо показано в матеріалах роботи, цілком дозволяє добитися в цьому напрямі вражаючих успіхів і забезпечити прискорення економічного зростання. Приплив фінансових ресурсів країн, розвиток торгової співпраці в суміжних виробництвах - далеко не повний перелік можливостей, що відкриваються.

Важливим чинником, що визначає продуктивність державних стратегічних рішень в питаннях інвестиційної політики, являється вибір найкращого, з позиції макроекономічної ефективності, варіанту з альтернативних інвестиційних проектів, що конкретно пропонуються, з розвитку газового комплексу. Для вирішення цього завдання пропонується скористатися механізмом ухвалення рішення, розробленим для потреб держави. Зокрема, методикою за оцінкою економічної ефективності проектів, що дозволяє на комплексній і системній основі врахувати прямі і непрямі макроекономічні ефекти, що ініціюють реалізацією проекту, і оцінити його вплив на економічне зростання у рамках довгострокової перспективи.

Для поліпшення ділового клімату, активізації інвестиційних процесів в газовому комплексі і підвищення його ефективності пропонується ряд кроків з вдосконалення державної політики у рамках завдань реформування комплексу, у тому числі, за наступними основними напрямками.

Забезпечення державно-приватного партнерства. Корпоративна стратегія розвитку сектора "незалежних виробників газу" має бути інтегрована в загальну державну політику управління ринку газу в Україні. Зі свого боку, незалежним виробникам газу необхідно виробити консолідовану позицію з питань своєї участі на газовому ринку і ініціювати законодавчі і інші заходи для позитивних змін існуючих норм.

Розроблені автором нові інструменти: методика комплексної оцінки впливу виробничо-інвестиційної політики в монополізованих галузях на ВВП і доходи галузей і індикатори для оцінки ефективності реформ в газовому комплексі можуть бути корисні в сценарному-аналітичних дослідженнях і в

якості інструменту ухвалення рішень.

Ефективність модернізації виробничих систем промислових підприємств, що забезпечує зростання їх енергоефективності, істотно зростає при партнерській інтеграції їх інноваційної діяльності, організованої за принципом екстерналізації, що припускає збереження конкуренції між партнерами при об'єднанні їх стержневих компетенцій в області енергоефективності. При цьому створення організації системного інтегратора повинне здійснюватися самими партнерами. Організаційно партнерська інтеграція підприємств найбільш ефективна у формі інноваційно-промислового кластера енергоефективності, створеного за мережевим принципом.

В українській промисловості не розв'язана проблема створення стрункої системи економічного управління створенням і використанням енергоефективних технологій і устаткування. Відсутність такої системи обумовлює слабкість стимулів до виконання інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення енергоефективності промислового виробництва, а недолік інвестиційних ресурсів у підприємств і бізнес-груп промисловості призводить до того, що вони не можуть належним чином фінансувати виконання інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення енергоефективності їх виробничих систем. Інтеграції і кооперації підприємств в цьому напрямі перешкоджає жорсткість конкуренції між ними і низький рівень міжкорпоративної довіри.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано вирішення актуального завдання, що полягає в розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного управління підприємствами газової промисловості.

Результати проведених досліджень уможливають отримання таких висновків:

1. Проаналізовано сучасні підходи до управління підприємствами газової промисловості. Обґрунтована необхідність посилення компенсуючої і інтегруючої функцій механізмів державного управління підприємствами газової промисловості і забезпечення енергетичної безпеки, що надає ефективності дії економічних, соціальних і екологічних чинників з підтримки на необхідному рівні об'ємів постачань газу на внутрішній і зовнішній ринки, зміцнення інтеграційних зв'язків між виробником (постачальником) і споживачем, посилення вимог до екологічної і виробничої безпеки на основі створення інфраструктури зрідженого природного газу.

2. Здійснено оцінку розвитку економічного механізму державного управління підприємствами газової промисловості. Визначено, що на економічні результати функціонування промислових підприємств - споживачів природного газу істотне значення чинить знос об'єктів газового господарства сезонного використання. Оцінка такого зносу може бути виконана через застосування шкали оцінювання для визначення фізичного зносу об'єктів газового господарства сезонного використання, та передбачає застосування в якості головного критерію економічного результату експлуатацію, а в якості робочого критерію - один з показників використання корисного потенціалу.

3. Систематизовано світовий досвід державного управління реформуванням газового ринку. Досвід зарубіжних країн з державного

управління реформуванням природної монополії в газовому комплексі (введення елементів конкуренції, переклад природно-монополізованого ринку в стан монополізованого або антимонopolного, лібералізація цін) свідчить про необхідність у край зваженого підходу до рішення цих завдань. Це пов'язано з об'єктивно високою чутливістю економіки до змін умов на газовому ринку.

Основними принципами державної політики в газовому комплексі зарубіжних країн, що забезпечували ефективність його реформування, являлися:

формування умов для розвитку незалежного сектора виробників газу (послаблення або повне зняття бар'єрів для входження на ринок, лібералізація цін на газ незалежних виробників, забезпечення недискримінаційного доступу до інфраструктури, державне управління і контроль транспортних тарифів);

перехід від державного управління ціновою політикою (з урахуванням принципу "справедливої норми прибутку на капітал") *до лібералізації цін на газ на внутрішньому ринку при охороні інтересів соціально-чутливих споживачів* (у тому числі, шляхом практики укладення довгострокових контрактів на постачання газу);

приватно-державне партнерство в рішенні інвестиційних проблем галузі, а також еволюційний і усебічно зважений підхід до зміни правил оподаткування.

4. Визначено методику застосування організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості. Виявлений і систематизований інструментально-методичний комплекс організаційно-правового механізму державного управління підприємством газового комплексу, що включає зовнішні інструменти-регулятори (диференційована система оподаткування; державна підтримка фінансування геологорозвідувальних робіт; регулювання внутрішніх цін на вуглеводні; створення інституціонально-правової основи для сприятливого інвестиційного клімату) і внутрішні інструменти (ефективні методи залучення інвестиційних

ресурсів для освоєння газових родовищ, контролінг, стратегічне управління на основі системи збалансованих показників).

5. Розкрито напрями удосконалення розвитку організаційно-правового механізму управління підприємствами газової промисловості. На основі проведеного дослідження та системного аналізу, розроблено призначена для вирішення інвестиційних завдань в газопостачальних організаціях і підприємствах - споживачах газу, методика обґрунтування витрат на забезпечення безпечного функціонування елементів газу, заснована на побудові функціональної моделі газопостачальної системи, визначенні її вартісних параметрів на основі результатів актуарних розрахунків, виділення вартісних параметрів заходів для забезпечення безпеки системи і прогнозування аварійних ситуацій на газових мережах з використанням формули Байєса.

6. Окреслено стратегічні напрями державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників. Обґрунтовано ефективність модернізації виробничих систем промислових підприємств, що забезпечує зростання їх енергоефективності, істотно зростає при партнерській інтеграції їх інноваційної діяльності, організованої за принципом екстерналізації, що припускає збереження конкуренції між партнерами при об'єднанні їх стержневих компетенцій в області енергоефективності. При цьому створення організації системного інтегратора повинне здійснюватися самими партнерами. Організаційно - партнерська інтеграція підприємств найбільш ефективна у формі інноваційно-промислового кластера енергоефективності, створеного за мережним принципом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агєєва Г. М. Оптимізація енерговитрат як об'єкт технічного регулювання. Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут “НДІпроектреконструкція”, 2007. Вип. 8. 488 с.
2. Андибур А. П. Неперервний розвиток людських ресурсів нафтогазової галузі України – важливе завдання галузеворієнтованих закладів освіти/ А.П. Андибур, І.М.Данилюк-Черних //Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2013. - №1(7). – С. 121 – 127.
3. Антимонопольна діяльність: підручник / В. Д. Лагутін [та ін.]; ред. В. Д. Лагутін. Київ. КНТЕУ, 2005. 580 с.
4. Актуальні проблеми державного управління інноваційними процесами. Науково-інформаційний збірник / підгот. Ю. М. Романов та ін.; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Нац. центр з питань євроатл. інтегр. України. Київ. ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”. Серія “Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України”. Вип. 24, 2006. 136 с.
5. Бабушкіна А. М. Государственное регулирование национальной экономики: учеб. пособ. Москва. Финансы и статистика, 2003. С. 34–47.
6. Бабаєв В. М. Інноваційні механізми державного управління соціальноекономічним розвитком регіону. Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. пр. Харків. Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. № 28. У 2-х ч. Ч. 1. С. 9–18.
7. Базилевич В. Д. Природні монополії. Київ. Знання, 2006. 367 с.
8. Бакуменко В.Д. Прийняття рішень в державному управлінні: навч. посіб. [у 2 ч.] / Ч. 2. Науково-прикладні аспекти. Київ: ВПЦ АМ.У, 2010. 296 с.
9. Бодров В. Г. та ін. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 520 с.
10. Васильєва О. І., Телицька В. А. Діяльність органів державної влади

та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг як об'єкт контролю. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія “Управління”, 2014. Вип. 1. С. 19–28.

11. Венгер В. В. Регулювання діяльності природних монополій: теорія і практика. Київ. НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2007. с. 167.

12. Воротін В. Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій: дисерт. на здоб. вчен. ступ. докт. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Національна академія держ. управління при Президентові України. Київ, 2003.

13. Витвицький Я. С. Стратегія державного управління ресурсним і інтелектуальним потенціалом нафтогазовидобувного сектору економіки України / Я. С. Витвицький // Координати управління : збірник наукових праць / за ред.. проф. Д. І. Дзвінчука. Вип. 4. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – С. 61-69.

14. Галюк І. Б. Державне регулювання розвитку паливно-енергетичного комплексу як складової конкурентної політики держави. І. Б. Галюк, О.Ю. Мацькевич. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”, 2009.URL.: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2009_657/70.pdf

15. Гізатулліна О. М. Організаційно-економічний механізм державного управління паливно-енергетичним комплексом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 “Економіка і управління національним господарством”. Харків, 2009.- 20 с

16. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с. 171. Государственное регулирование экономики: учеб. пособ. для вузов / Т. Г. Морозова, Ю. М. Дурдыев, В. Ф. Тихонов и др. / под редакцией Т. Г. Морозовой. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 255 с.

17. Государственное регулирование рыночной экономики: учеб. / под

- общ. ред. В. И. Кушлина. [3-е изд., доп.]. Москва: Изд-во РАГС. 2006. С. 19–27.
18. Горбулін В. П., Белов О. Ф., Литвиненко О.В. Національна безпека: порядок денний для України. Вид-во вид-во “Стилос”, 2009. 128 с.
 19. Голюк В. Я. Вплив зовнішніх факторів на паливно-енергетичний комплекс України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”. Київ, 2005. 18 с.
 20. Данилюк М.О. Стратегічні напрямки реструктуризації вітчизняних корпорацій нафтогазового комплексу/М.О.Данилюк, І.Г.Фадєєва// Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2014. - №2(10). – С. 46 – 49.
 21. Дарнопих Г. Ю. Сучасні проблеми енергетичної безпеки України. Вісник національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, 2011. № 4. С.46 – 53.
 22. Дегтяр О. А. Проблеми енергоефективності та розвитку енергетики України. Проблеми енергоефективності та розвитку енергетики в Україні: монографія. Харків, 2017. 228 с.
 23. Долгальова О. В. Державне регулювання електроенергетичної галузі України. Держава та регіони: Серія: Державне управління, 2009. № 3. С. 48–53.
 24. Долінський А. А. Високоєфективні енергозберігаючі технології при виробництві, транспортуванні та використанні енергії. Енергетична безпека Європи. Погляд у XXI століття: доповідь на міжнародній конференції, 2001. 22-25 трав. URL.: http://www.patriot-nrg.ua/ukr/info_bases/view/25
 25. Директива Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року (2004/8/ЄС) про сприяння спільному виробництву тепла й електроенергії (когенерації) на основі корисного теплового навантаження на внутрішньому енергетичному ринку та внесення змін до Директиви 92/42/ЄС. URL.: bioenergy.in.ua/media/filer_public/.../zvit_zvedenii.pdf
 26. Директива Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 року (2002/91/ЄС) про експлуатаційні характеристики будівель у сфері

енергозбереження, змінено та доповнено 12.2008. URL.: ela.kpi.ua/bitstream/123456789/21211/5/ORE_part2.pdf

27. Директива Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року (2009/28/ЄС) стосовно сприяння використанню енергії відновлюваних джерел. Спільні правила внутрішнього ринку електроенергії. URL.: consultant.parus.ua/?doc=09GMAA7A37

28. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2007. 768 с.

29. Енергетика України в умовах кризи 2008-2009 років: монографія / Б. С. Стогній, Ю. В. Продан, О. Я. Тронь та ін. / за ред. Б. С. Стогнія, Ю. В. Продана. Київ: Українські енциклопедичні знання, 2009. 376 с.

30. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, А. З. Дорошевич та ін. / за заг. редакцією А. І. Шевцова. Дніпропетровськ: вид-во “Пороги”, 2002. 264 с.

31. Енергоефективна економіка України / під заг. редакцією М. П. Ковалка, М. В. Рапцуна, М. М. Кулика, О. О. Єрохіна. Київ: Агентство раціонального використання енергії та екології, 1997. 227 с.

32. Енергозбереження. Методи визначення економічної ефективності заходів по енергозбереженню: ДСТУ 2155-93. [Чинний від 1993-12-27]. Київ: Держстандарт України, 1993. 12 с.

33. Енергозбереження. Методика визначення повної енергоемності продукції, робіт та послуг: ДСТУ 3682-98 (ГОСТ 30583-98). [Чинний від 1999-01-01]. Київ: ТК 48 “Енергозбереження”, 1999. 18 с.

34. Енергозбереження. Номенклатура показників енергоефективності та порядок їхнього внесення у нормативну документацію: ДСТУ 3755-98. [Чинний від 2010-07-10]. Київ: Держенергозбереження, 2010. 24 с.

35. Енергозбереження. Методика розрахунку технологічних втрат електроенергії в мережах постачання напругою від 0,38 до 110 кВт включно: ДСТУ Р 50-072-98 (ГКД 34.20.175-2002). [Чинний від 2002-12-20]. Київ: Міненерговугілля, 2012. 32 с.

36. Енергозбереження. Будівлі та споруди. Методи вимірювання поверхневої густини теплових потоків та визначення коефіцієнтів теплообміну між огорожувальними конструкціями та довкіллям. Вторинні енергетичні ресурси: ДСТУ 4035-2001 (ГОСТ 25380-2001). [Чинний від 2002.01.01]. Київ: ТК №111 “Енергозбереження”, 2001. 16 с.

37. Енергозбереження. Нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії. Основні положення: ДСТУ 3569-97 (ГОСТ 30514-97). [Чинний від 1997.07.01]. Київ: Держенергозбереження, 1997. 32 с.

38. Енергозбереження. Нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії. Колектори сонячні плоскі. Методи випробовування: ДСТУ 4034-2001 (ГОСТ 30757-2001). [Чинний від 2001.06.01]. Київ: Держстандарт, 2001. 38 с.

39. Загній О. Г. Функціональне значення інноваційного розвитку паливноенергетичного комплексу для економіки. Науковий вісник НЛТУ України, 2009. Вип. 19. С.167–172.

40. Зеркалов Д. В. Энергетическая безопасность: монографія. Київ: “Основа”, 2012. 920 с.

41. Инвестиции в энергоэффективность: устранение барьеров. Доклад Секретариата Энергетической Хартии. URL.: <http://www.encharter.org/index.php?id=166&L=1>

42. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові питання: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Г.Нижник. Львів: Львівська політехніка, 2002. 164 с.

43. Дегтярьова І. О. Державні механізми підвищення конкурентоспроможності регіонів: сутність та місце у системі механізмів управління державою. Державне будівництво, 2011. URL.: irbis-nbuv.ua

44. Дмитренко Г. В. Нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ (провали та шляхи вирішення). Інвестиції: практика та досвід. № 9. Чорноморський держ. унів-т імені Петра Могили. ТОВ “ДКС-центр”, 2013. С. 130- 133.

45. Дробот І. О., Петровський П. М. Якість адміністративних послуг як ресурс гарантування місцевого самоврядування в Україні: понятійно-

термінологічний аспект. Державне будівництво, 2011. № 2. URL.: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

46. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 01.02.2011. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/994_926

47. Директива 2006/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 96 2006 року щодо енергетичної ефективності кінцевого використання енергії та енергетичних послуг. URL.: saee.gov.ua/documents/dyrektyva_2006_32.doc

48. Додаток I до Директиви 2006/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2006 року щодо методології обчислення планового показника збереження енергії на національному рівні. URL.: <https://www.opora.ua.org/news/7618>

49. Директива 2012/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2012 щодо енергетичної ефективності. URL.: saee.gov.ua/sites/default/.../UKR_Directive_27_2012_2.doc

50. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория. Донецк: УкрНТЭК, 2001. С. 77–79.

51. Єрмілов С. Ф., Григоровський В. В., Ященко Ю. П. та ін. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку. Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2009 році. Київ: НАЕР, 2009. 58 с.

52. Економічна енциклопедія. URL.: slovopedia.org.ua/38/53405/382078.html

53. Енциклопедичний словник з державного управління: довідк. вид. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 819 с.

54. Енергетична стратегія України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоздатність”. Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL.: mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id

55. Еддауді Ф. Державне регулювання енергетичного комплексу в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка і управління національним господарством”. Харків, 2008. 18 с.

56. Ермилов С. Ф. Энергетическая стратегия Украины до 2030 г.: проблемные вопросы содержания и реализации. Зеркало недели, 2006. № 20. URL.: http://zn.ua/ECONOMICS/energeticheskaya_strategiya_ukrainy_na_period_do_2030_goda_problemnye_voprosy_soderzhaniya_i_realiza-46810.html 97

57. Єрмілов С. Ф. Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті. Економіка і прогнозування, 2007. № 2. С. 14–26.

58. Європейська стратегія безпеки. URL.: https://studme.com.ua/.../evropeyskaya_strategiya_bezopasn

59. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Кабінет Міністрів України: розпорядження від 14.05. 2008 № 737-р. Режим доступу: URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=737-2008-%f0>

60. Ільєнко А. С. Державне управління безпекою газової галузі України. Вісник національного університету цивільного захисту України: Державне управління 1(8). 2018. С.108-114.

61. Ільєнко А. С. Державне регулювання безпеки газопостачання в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні». Одеса. 2019. № 12. С.34-37

62. Ільєнко А. С. Енергетична безпека України: сутність, загрози та механізми регулювання. «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління». Том 30 (69) № 4, 2019. С.61-67.

63. Ільєнко А. С. Державне регулювання газозабезпечення в умовах реалізації стратегії національної безпеки [Елект.ресурс]. Збірник наукових праць “Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування”

ХНТУ Херсон. -2019. Режим доступу до журн. : http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/20.pdf

64. Інтернет-платформа Easy Business. URL.: www.easybusiness.in.ua
65. Ільєнко А. С. Державна політика щодо безпеки газопостачання[Елект.ресурс]. «Державне управління: удосконалення та розвиток» Дніпровський державний аграрно-економічний університет, 2019. № 11. . Режим доступу. - <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=3&y=2019>
66. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. Офіційний вісник України, 2010. № 72. 259 с.
67. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки / за ред. д-ра. екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І. Р. Михасюка. Львів: Львівський нац. універ. ім. І. Франка: підр. Друге вид., виправл. і доповн. Київ: Атіка, Ельга-Н, 2000. 592 с.
68. Малярєнко В. А. Енергетика, довкілля, енергозбереження: монографія. Харків: Рубікон, 2004. 368 с.
69. Олійник Н. І. Державне регулювання ринку житла в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. Київ, 2011. 391 с.
70. Праховник А. В. Енергозбереження України: стратегія та гармонізація до світових тенденцій. Зб. ІЕД НАНУ: Спец. вип. Київ: ІЕД, 2004. С. 37– 43.
71. Петроє О. М. Соціальний діалог як інструмент формування корпоративної політики сучасних підприємств в Україні: навч. посібн. Ін-т лідерства, інновацій та розвитку, Конфедерація роботодавців України. Київ: Центр уч. л-ри, 2008. 1 ел. опт. диск.
72. Пашкевич М. О., Григоровський В.В., Тронь О. Я. та ін. Переосмислюючи стратегію розвитку. Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010–2011 роки: монографія / за ред. В.В. Григоровського, О.Я. Троня та ін. Київ: ТОВ “Альта-Ком”, 2012. 279 с.
73. Паливно-енергетичний комплекс України в контексті глобальних

енергетичних перетворень / А. К. Шидловський, Б. С. Стогній, М. М. Кулик та ін. Київ: УЕЗ, 2004. 468 с.

74. Путь к энергетическому будущему. Доклад к Конференции министров “Окружающая среда для Европы”. Секретариат Энергетической Хартии, 2003. 178 с.

75. Перспективы энергетических технологий. В поддержку Плана действий “Группы восьми”. Сценарии и стратегии до 2050 г. ОЭСР/МЭА, WWF (перевод на русский язык, Ч. 1 А. Кокорин, Ч. 2 Т. Муратова. – Москва, 2007. 586 с.

76. Перфілова О. Є. Проблеми та перспективи відродження вітчизняної електроенергетики в контексті реалізації енергетичної стратегії України на період до 2030 року. Актуальні проблеми економіки, 2009. № 11. С. 30–39.

77. Петренко І. П. Україна та Польща: на шляху до розширення інвестицій у енергозбереження. Збір. наук. праць Національного унів. держ. податкової служби України, 2010. №1. С. 286–291.

78. Поповченко О. М. Механізми державного управління енергозбереженням у промисловому комплексі України: дис. канд. наук. з держ. упр.: 25.00.02. Донецьк: Донецька держ. академія управління, 2004. 196 с.

79. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. Пер. с англ. И. Минервин. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.

80. Протокол про приєднання України до Європейського енергетичного співтовариства: Ратифіковано законом України від 15.02.2010 №2787-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/994_a27

81. Полуянов В. П. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності підприємств житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... дра екон. наук: спец. 08.06.01. Донецьк, 2005. 29 с.

82. Портер М. Е. Конкуренция. Вильямс, 2001. 495 с.

83. Побережець О. В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового

підприємства: монографія . Херсон: видавництво Грінь Д.С., 2016. 500с.

84. Принципи ефективного державного регулювання, які практикуються у Великобританії. URL.: <http://www.academia.org.ua/?p=11>

85. Продіус О. І. Основні напрямки енергозбереження в Україні в контексті світових тенденцій розвитку. Труды Одесского политехнического университета, 2009. вып. 1. С. 184–188. URL.: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/popu/2009_1/7-2.pdf

86. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 №74/94–ВР (зі змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1994. №30.

87. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. Офіційний вісник України від 24.10.2003. № 41, код акту 26534/2003. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>

88. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 №2210-III. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2210-14

89. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 №222-VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/222-19

90. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 №1682-III. Офіц. вісн. України, 2000. №19. 99

91. Про стандартизацію: Закон України від 14.01.2001 №2408-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 31.

92. Про електроенергетику: закон України від 16.07.1997 №575/97–ВР (зі змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України, 1998. №2.

93. Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу: Закон України від 05.04.2005 №2509-IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2509-15

94. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24.10.2013 №663-VII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/663-18.

95. Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: закон України

від 21.11.2002 №228–ІУ. Офіційний вісник України. 2002. №50.

96. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 №676. URL.: saee.gov.ua/contacts

97. Про затвердження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва: Указ Президента України від 22.01.2000 №89. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/89/2000

98. Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва: Указ Президента України від 12.05.2005 №779/2005. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/779/2005

99. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: закон України від 22.09.2016 №1540-VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1540-19

100. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12. 2010 №1085. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/726/2012

101. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”: Указ Президента України від 12.03.2013 №128/2013. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/128/2013> 100

102. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”: Указ Президента України від 27.04.2011 № 504. Офіційний вісник України, 2011. № 33. С. 375–381.

103. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 №197. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247410371>

104. Про затвердження технічних регламентів щодо енергетичного маркування: постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 №702. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2013-п

105. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки обґрунтування проектів регуляторних актів: постанова Кабінету Міністрів України від 06.05. 2000 №767. URL.: [zakon.rada.gov.ua/ go/1182-2000-п](http://zakon.rada.gov.ua/go/1182-2000-п).

106. Про затвердження Положення про порядок підготовки проектів регуляторних актів: постанова Кабінету Міністрів України від 31.07. 2000 №1182. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1182-2000-п

107. Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 №150. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/150-2004-п

108. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта: постанова Кабінету Міністрів України від 11.03. 2004 №308. URL.: [zakon.rada.gov.ua/ go/150-2004-п](http://zakon.rada.gov.ua/go/150-2004-п)

109. Про порядок нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві: постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 № 786. URL.: [zakon.rada.gov.ua/laws/ show/786-97-п](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/786-97-п)

110. Про затвердження державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних 101 джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2020 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 №243. URL.: [zakon.rada.gov.ua/go/243- 2010-п](http://zakon.rada.gov.ua/go/243-2010-п)

111. Питання Державної інспекції з енергозбереження: постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1996 №575. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-96-п

112. Про затвердження Положення про Міністерство енергетики та

вугільної промисловості України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2017 № 208. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2017-п

113. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 №459. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/459-2014-п

114. Пирожков С. І. Національна та регіональна безпека : погляд України. Нова безпека. 2003. №2. С. 9–16.

115. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/676-2014-п

116. Про посилення контролю за режимами споживання електричної і теплової енергії: постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.1996. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/929-96-п

117. Про затвердження Інструкції про порядок видачі ліцензій Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, на здійснення окремих видів господарської діяльності: постанова НКРЕКП від 06.10.1999 № 1305. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/z0738-99

118. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України. Рішення РНБОУ. Урядовий кур'єр, 2009. № 29.

119. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 №1861-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1861-17

120. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 №794-VII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/794-18

121. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/877-16

122. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 №329-VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/329-19

123. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017

№2019- VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2019-19

124. Про теплопостачання: Закон України від 02.06.2005 №2633-IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2633-15 164

125. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 №555- IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/555-15

126. Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 №13191- XIV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1391-14

127. Про енергоефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 №2118- VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2118-19

128. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 №1581- д. URL.: zakon.rada.gov.ua/ go/2189-19

129. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг: Закон України від 09.07.2010 №2479-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2479-17

130. Про затвердження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації: Закон України від 09.04.2015 №327-VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/327-19

131. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 №2806-IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2806-15

132. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України, 1991. № 47

133. Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання: Закон України від 22.06.2017 №2119- VIII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2119-19

134. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 №1023-XII. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1023-12

135. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

136. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання

скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 №848. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/848-95-п

137. Про державну експертизу з енергозбереження: постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1998 №1094. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1094-98-п

138. Про затвердження положення про дозвільну систему: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 576. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>

139. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2014 №695. URL.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140026.html

140. Про посилення контролю за режимами споживання електричної і теплової енергії: постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.1996 №929. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/929-96-п

141. Про національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 №1228-р. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1228-2015-р

142. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій уряду на 2017 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 №275-р. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-р

143. Про схвалення Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 №474-р. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-р

144. Про затвердження Порядку забезпечення стандартів якості надання послуг з електропостачання: постанова НКРЕКП від 18.10.2016 №1814. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1841874-16

145. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері теплопостачання: постанова НКРЕКП від 22.03.2017 №308. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0308874-17

146. Про затвердження Мінімальних стандартів та вимог до якості обслуговування споживачів та постачання природного газу: постанова НКРЕКП від 21.09.2017 №1156. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/v1156874-17

147. Про затвердження Порядку формування тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування та постачання, послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води: постанова НКРЕКП від 24.03.2016 № 377. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/z0835-16

148. Про затвердження Порядку ринкового формування роздрібних тарифів на електричну енергію, що відпускається споживачам: постанова НКРЕКП від 13.06.2016 № 1129. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/z1199-16

149. Про затвердження Методики визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу: постанова НКРЕКП від 25.02.2016 № 236. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/z1434-16

150. Про затвердження Основних положень з нормування питомих витрат ПЕР у суспільному виробництві: наказ Державного комітету України з енергозбереження від 22.10.2002 №112. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/z0878-02

151. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: закон України від 18.03.2004 №1629-IV. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/1629-15

152. Про адміністративні послуги : закон України від 06.09.2012 №5203-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/5203-17

153. Про державно-приватне партнерство: закон України від 01.07.2010 №2404-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/2404-17

154. Рябцев Г. Л. Основні підходи до формування в Україні запасів нафти і нафтопродуктів відповідно до вимог Європейського енергетичного співтовариств. Вісник НАДУ. 2015. № 1. С. 107–112.

155. Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL.: www.me.gov.ua

156. Сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. URL.: saee.gov.ua

157. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України. URL.: www.nerc.gov.ua/?id=11889
158. Сайт Державної служби статистики України. URL.: www.ukrstat.gov.ua
159. Сайт Міністерства регіональної політики, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL.: www.minregion.gov.ua
160. Сайт Антимонопольного комітету України. URL.: www.amc.gov.ua/
161. Сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. URL.: mpe.kmu.gov.ua/
162. Савченко Т. Г. Зарубіжний досвід ефективного використання ресурсів. URL.: http://www.nbuu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/ekon/2010_17/savchenko.pdf
163. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL.: www.msp.gov.ua
234. Сайт Кабінету Міністрів України. URL.: <https://www.kmu.gov.ua>
- Сайт Верховної Ради України. URL.: rada.gov.ua/ru
164. Симоненко В. Адміністративне регулювання – найважливіший фактор реформ. Економіка України. 2010. № 10. С. 7– 16.
165. Статистичний бюлетень “Результати використання котельно-пічного палива, теплоенергії та електроенергії”. URL.: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publmat_en_u.htm
166. Статистичний збірник “Україна у цифрах” за 2016 рік. URL.: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publ1_u.htm
167. Статистичний бюлетень “Виробництво і споживання електроенергії та окремі техніко-економічні показники роботи електростанцій за 2014 рік”. URL.: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publ5_u.htm
168. Статистичний бюлетень “Виробництво і споживання електроенергії та окремі техніко-економічні показники роботи електростанцій за 2015 рік”. URL.: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publ5_u.htm
169. Ставицька О. В. Регулятивна роль державного управління в

контексті розвитку енергетичної політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з держ. управл. Одеса, 2005. 20 с.

170. Стогній В. С., Денисюк С. П. Глобальні енергетичні процеси, роль та місце енергетики України в їх розвитку. Техн. електродинаміка. Темат. вип. “Проблеми сучасної електротехніки”, 2004. Ч.1 С. 9–14.

171. Степанов В. С. Система показателей для оценки эффективности использования энергии. Промышленная энергетика, 2000. № 1. С. 2–5.

172. Система органів державного управління та регулювання в сфері підприємницької діяльності: монографія / за редакцією академіка НАПрН України, доктора юридичних наук В. С. Щербини. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2010. 228 с.

173. Семенченко А. І. Стратегічне планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки: монографія. Київ: НАДУ, 2008. 428 с.

174. Степаненко С. В. Фактори економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції . Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. 2007. № 4 (19). С. 47–53.

175. Стратегія енергозбереження в Україні: аналітично – довідкові матеріали: У 2 т. Т.1. Загальні засади енергозбереження / [Б. С. Стогній, М. М. Кулик, В. А. Жовтянський та ін.]. Київ. Академперіодика, 2006. 530 с.

176. Стратегія енергозбереження в Україні: аналітично – довідкові матеріали: У 2 т. Т.2. Механізми реалізації політики енергозбереження / [Б. С. Стогній, М. М. Кулик та ін.]. Київ. Академперіодика, 2006. 600 с.

177. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів . О. Дзьобань, О. Соснін. – К. : Освіта України, 2009. 384 с.

178. Тронь О. Я. Сфера використання паливно-енергетичних ресурсів України: пріоритети європейського вектору розвитку. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління: Серія “Державне управління”. Маріуполь: Вид-во ДонДУУ, 2017. Вип. 300. С. 93-100.

179. Тронь О. Я. Нормативно-правове регулювання сфери використання паливно-енергетичних ресурсів України. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління: науковий журнал. Київ: Вид-во ДонДУУ, 2016. №3. С. 84-91.

180. Тронь О. Я. Сфера використання паливно-енергетичних ресурсів як об'єкт державного регулювання в сучасних економічних умовах. Держава та регіони. Науково-виробничий журнал Запорізького класичного приватного університету. Запоріжжя: Вид-во ЗКПУ, 2018. №1. С. 177-182.

181. Тронь О.Я. Державне регулювання у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів України. Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. інт.- конф. (Херсон, 22 квіт. 2016 р.) / Херс. держ. унів. Херсон: ХДУ, 2016. С. 209-210.

182. Тронь О.Я. Узагальнення теоретичних підходів щодо реформування механізмів державного регулювання сфери використання паливно-енергетичних ресурсів. Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Одеса, 27 жовт. 2017 р.). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 200-202.

183. Тронь О.Я. Сфера використання паливно-енергетичних ресурсів України: наявні проблеми та шляхи їх вирішення. Взаємозв'язок політики і управління: теоретичний і практичний аспект: матеріали кругл. столу. (Дніпропетровськ, 03 червня 2016 р.) / за заг. ред. С. О. Шевченка. - Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпр. регіон. ін.-т держ. упр., каф. філос. соціол. держ. упр. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 147-149.

184. Тронь О. Я. Сучасний стан розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів України. Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування: електр. наук. фах. вид. Херсонського національного технічного університету / голов. ред. проф. Лопушинський І. П., 2016. №2. URL.: [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua](http://www.irbis-nbuv.gov.ua)

185. Тронь О. Я. Державне регулювання сфери використання паливно-

енергетичних ресурсів: закордонний досвід. Наукові розвідки з державного та муніципального управління: зб. наук. праць. Київ. Вид-во АМУ, 2016. №2. С. 207- 214.

186. Тронь А. Я. Методы усовершенствования государственного регулирования сферы использования топливно-энергетических ресурсов Украины. Государственное управление и государственная служба. Научно-аналитический журнал Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан. Алматы: Издат-во РГКП “Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан”, 2016. №4. С. 69-75.

187. Тронь О. Я. Удосконалення державного регулювання у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів України в умовах європейської інтеграції. Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 13-ї наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19 трав. 2016 р.) / [за заг. ред. Л.Л. Прокопенка]. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпр. регіон. ін.-т держ. управління. - Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 121-125.

188. Тронь О. Я. Державне регулювання сфери використання паливноенергетичних ресурсів в умовах ринкових перетворень. Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи: матеріали VII Міжнар. наук. конф. аспір. та докт. із держ. управл. (Одеса, 27 трав. 2016 р.) / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін.-т держ. упр., каф. держ. упр. і місц. самовр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 172-175.

189. Тронь О.Я. Напрями розвитку державного регулювання сфери використання паливно-енергетичних ресурсів України. Розвиток професійних компетентностей державних службовців: комунікаційний аспект: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 3-4 листоп. 2016 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білінської, В. М. Сороко, Л. А. Гаєвської. Київ: НАДУ, 2016. С. 225-226.

190. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та

Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 року №1678-VII. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show

191. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським співтовариством та їх державами-членами, ратифікована Законом України від 10.11.1994 №237/94-ВР. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012

192. Україна. Огляд енергетичної політики. ОЕСР/МЕА, 2006.

193. Управління діяльністю підприємств нафтогазового комплексу на засадах інтелектуалізації та інтелектокористування : Монографія / [Петренко В. П., Кісь С. Я., Швидкий Е. А.]. За заг. ред. проф. В. П. Петренка. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2013. – 276 с.

194. Меморандум про економічну і фінансову політику в межах спільної з Міжнародним валютним фондом програми в рамках механізму розширеного фінансування від 18.08.2014. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/n0360500-14.

195. Нерсесов В. Р. Аналіз правового забезпечення державного регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління: науковий журнал. Київ: Вид-во ДонДУУ, 2016. №3. С. 132–140.

196. . Обзор МВФ “Рынки нефти и газа”. 01.02.2017. URL.: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/survey/so/2012/int020112ar.pdf>

197. Кравцова Т. М. Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності: організаційно-правові засади реалізації. Нац. ун-т внутр. справ. Хаків: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2004. С 37–41.

198. Караєва Н. В. Аналіз методів та класифікація заходів управління енергозбереженням в системі забезпечення сталого розвитку України. Механізм регулювання економіки, 2010. №3. Т.2. С. 139–148.

199. Кьопплъ О. І. Визначення підходів до впровадження відновлювальної енергетики як основи європейської політики у сфері енергетики (на прикладі ЄС). Теорія та практика державного управління: зб.

наук. праць. Харків: ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2010. Вип.4. С. 388 –391.

200. Конник Д. Л. Пять способов государственного стимулирования энергосбережения в США. URL.: http://web.sstu.runnet.ru/win/jurnal_2/2konnik.html

201. Крижанівський Є. І. Роль національного технічного університету нафти і газу в інтелектуальному забезпеченні сталого розвитку нафтогазового комплексу України / Є. І. Крижанівський, В. П. Петренко // Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2011. - №1(3). – С. 12 – 18.

202. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання: монографія. Київ. Київ. нац. торг. екон. університет, 2008. - 327 с.

203. Лебединська О. Державне регулювання розвитку регіону: проблеми та перспективи. Вісник НАДУ. 2010. № 3. С. 151–156.

204. Ледьярд Д. Несостоятельность (провалы) рынка. Экономическая теория / Под ред. Д. Итуэлла, М. Милгрейта, П. Ньюмена: Пер. с англ. Науч.ред.чл.-корр. РАН В. Автономов. Москва: ИНФРА-М, 2004. XII. С. 501–508.

205. Малахова Н. Б. Інституціональний підхід до вивчення природних монополій. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна № 634. Економічна серія. Харків: ХНУ, 2004. С. 36–38.

206. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії: монографія. / за заг. наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Й. Малого. Київ: КНЕУ, 2005. 358 с.

207. Мірошніченко Л. П. Формування державного контролю у сфері енергетичних ресурсів: творча робота. URL.: <http://kds.org.ua/blog/formuvannyaderzhavnogo-kontrolyu-u-sferi-energetichnih-resursiv>

208. Маркова Т. Д. Державне регулювання енергозбереження як засіб підвищення економічної безпеки. URL.: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2010/Economics/73051.doc.htm

209. Мельник Л. Г. Економіка енергетики: навчальн. посіб. Суми:

Університетська книга, 2006.

210. Микитенко В. В. На чому базується енергетична безпека держави. Вісник НАН України, 2005. №3. С. 41–46.

211. Масленніков Є. І. Методи прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посібн. для студентів вищих навч. заклад. / 2-е вид., доп. і перероб. Одеса: Прес-кур'єр, 2015. 172с.

212. Матійко С. А. Структурно-функціональний аналіз методів державного регулювання транспортної системи. Електронне наукове фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток” № 8, 2010. URL.: <http://www.dy.nayka.com.ua>

213. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. / В. П. Вишневський, Л. О. Збаразська, М. Ю. Заніздра, В. Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневського / НАН України, Ін-т економіки пром.-ті. Київ, 2016. 518 с. URL.: http://iepr.tsk.ua/publish/mono/Vishnevsky_Polovyan_Zbarazska_2016.pdf

214. Овсієнко О. В. Державне регулювання енергозбереження як засіб оптимізації параметрів енергетичної безпеки. Економічний простір, 2008. № 12. С. 156–163

215. Оніпко А. С. Возможные составляющие энергонеzависимости Украины. Зеркало недели, 2006. № 4. URL.: http://zn.ua/ECONOMICS/vozmozhnye_sostavlyayushchie_energonezavisimosti_ukrainy-45822.html

216. Офіційний сайт проекту “Ведення бізнесу”. Doing Business Project. URL.: <http://www.doingbusiness.org/>

217. Офіційний сайт компанії ДТЕК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtek.com/>

218. Хачатурян Х. В. Переорієнтація державного управління на потреби громадян: нова європейська модель та Україна [Електронний ресурс] / Х. В. Хачатурян // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: міжнародні відносини, 2009. – № 8. – Режим доступу:

<http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/08/khachaturian.htm>.

219. Хамел Г., Конкуренция за будущее. / Г. Хамел, К. К. Прахалад // М., 2002.

220. Хачатурян Х. Державне управління в контексті соціальної модернізації українського суспільства / Х. Хачатурян // Вісник НАДУ. – 2005. – № 2. – С. 73–79.

221. Хачатурян Х. Структурні компоненти інноваційного потенціалу державного управління / Х. Хачатурян // Вісник НАДУ. – 2006. – № 1. – С. 104–110.

222. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління / О.В. Федорчак // Демократичне врядування. – 2008. – № 1. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/0_Fedorchak.pdf

223. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Юрій Богударович Федунь ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 20 с.

224. Фінансово-кредитний механізм державного регулювання економічного зростання в Україні / Башнянин Г. І., Корягін М. В., Кабаці Б. І., Самура Ю. О. та ін. Львів: Видавн. Львів. комерц. акад., 2011. 224 с.

225. Федів І. О. Ефективність управління ресурсами територіальних громад: метод. посіб. Львів: вид-во «Папуга», 2003. 311 с.

226. Цветков, В. Державне управління : теорія, методологія, практика / В. Цветков // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 254–272.

227. Цегольник, П. А. Актуальні напрями використання науково-практичних здобутків менеджменту в інституціях державного управління / П. А. Цегольник // Вісник УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 86.

228. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

229. Червінська Н.В. Ефективність законодавства: сутнісні характеристики та напрями підвищення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н.В. Червінська ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2015. – 19 с.

230. Шнирков О. О. Наслідки розширення ЄС для України у торговельно-економічній сфері / О. О. Шнирков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 32: У 2 ч. – К. : Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. – 2002. – Ч. II. – С. 271–273.

231. Шнирков О. О. Інтеграційні фактори структурних зрушень в економіках країн – нових членів Європейського Союзу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.02 / Олександр Олександрович Шнирков ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2007. — 20 с.

232. Шульга В. А. Європейський досвід формування моделей і систем державного регулювання регіональної економічної політики / В. А. Шульга // Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія «Управління». – 2014. – Випуск 1. – С. 194–206.

233. Шляхи зниження енергоємності України. Менеджер, 2011. № 3. С. 137–140.

234. Чукаєва І. К. Паливний комплекс України: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.01 “Економіка промисловості”. Київ, 2006. 35 с.

235. Шевцов А. І. Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення: аналіт. записка. URL.: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/54.htm>

236. Яковлева Ю. Розвиток людського потенціалу як база для соціально-економічного розвитку . Культура народів Причорномор'я. 2012. № 220. С. 122–126.

237. Bacher Pierre, Quelle énergie pour demain? Nucléon, Paris, 2000, 175 p. URL.: www.alternatives-economiques.fr/quelle-energie-pour-demainpierre-

bacher_fr_art_138_14278.html

238. Bauquis Pierre-René et Barré Bertrand, L'énergie nucléaire, Hirlé, Strasbourg, 2e éd., 2007, 187 p. URL.: www.alsatica.eu/.../L-energie-nucleairecomprendre-l-avenir-Bertrand-Barre-Pierre-Rene-Bauquis-preface

239. BP Statistical Review of World Energy. June, 2011 URL.: <http://www.bp.com/statisticalreview> 90. Global Economic Outlook, November 2008. URL.: <http://fitchratings.com>

240. Dodd-Frank wall street reform and consumer protection act, Public law 111- 203. Jule 21, 2010. URL.: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ203/pdf/PLAW-111publ203.pdf>

241. EU. Energy Scenarios up to 2030. Bryssels, 2006.

242. EU energy and transport in figures 2010. Statistical Pocketbook. European Commission. URL.: http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf 104

243. IEA energy efficiency polisy recommendation to the G8 2007 Summit. IEA, Heiligendamm, June 2007.

244. . Key World Energy Statistics. Paris: International Energy Agency. 2007.

245. Key World Energy Statistics 2011. URL.: http://www.iea.org/textbase/nppd/free/2011/keu_world_energy_stats.pdf

246. OECD Environmental Strategy for the First Decade of the 21st century adopted by OECD Environment Ministers. 16 May 2001. URL.: <http://www.oesd.org/environment/ministerial/environ21stcentury.htm>

247. OECD Economic Outlook, No. 84. November 2008. URL.: <http://www.oesd.org>

248. Renewable Information. 2010, IEA. URL.: http://www.iea.org/publications/free_new_Desc.asp?PUBS_ID

249. Renewable make the difference. European Commission. 2011. URL.: http://ec.europa.eu/energy/publications/index_en.htm

250. Renewable Energy Road Map. Renewable Energies in the 21st century: building a more sustainable future, 10.01.2007. URL.: <http://eur-lex.europa.eu/>

LexUrServ/site/en/com/2006/com 2006_0848en01.pdf

251. Statistical Review of World Energy, 2009. British Petroleum. URL.: <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622>

252. Competitiveness and Innovation Framework Programme (2007-2013). URL.: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/energy_efficiency/n26104_en.htm

253. Commission des Communautés européennes, Livre vert: une stratégie européenne pour une énergie sûre, compétitive et durable. Bruxelles, mars 2006, 23 p. URL.: www.developpement-durable.gouv.fr/.../livre-vert-ce.pdf

254. Cahiers de l'institut d'urbanisme et d'aménagement de la région Ile-de-France, "Contraintes énergétiques et mutations urbaines", vol. 147, février 2008, 268 p. URL.: www.renard-nature-environnement.fr/.../Rapport%20de%20la%20Commission%20d'enquête%20SDRIF.pdf

255. Colliquet David et alii, "Europe et énergie", La Jaune et la Rouge, novembre 238 2007, p. 5-45.

256. Durand Bernard, Énergie et environnement : les risques et les enjeux d'une crise annoncée, EDP Sciences, Les Ulis, 2007, 324 p. URL.: <https://grenoble-sciences.ujf-grenoble.fr/.../37611321.pdf>

257. Jancovici Jean-Marc et Grandjean Alain, Le plein s'il vous plaît! La solution au problème de l'énergie, Seuil, Paris, 2007, 185 p. URL.: www.alternativeseconomiques.fr/le-plein-s-il-vous-plait-la-solution-au-problemede

258. Malbrunot Pierre et alii, L'hydrogène: pour relever le défi énergétique du XXIe siècle, John Libbey Eurotext, Montrouge, 2006, 94 p. URL.: www.bnf.fr/.../biblio_developpement_durable.rtf

259. Nifenecker Hervé, L'énergie nucléaire a-t-elle un avenir? Le Pommier, Paris, 2003, 62 p. URL.: https://www.manicore.com/.../energie_nucleaire.html

260. Wiesenfeld Bernard, L'énergie en 2050 : nouveaux défis et faux espoirs, EDP Sciences, Les Ulis, 2005, 237 p. URL.: www.bmvr.marseille.fr/in/faces/details.xhtml?_afPfm=1

Додатки

УКРАЇНА

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

пл. Свободи, 5, Держпром, 9 під'їзд, 5 поверх, м. Харків, 61022, тел. (057) 705-21-38; факс (057) 705-21-41
E-mail: uzkh@kharkivoda.gov.ua

23.03.2021 № 03/791

на № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача Національного університету цивільного захисту України Ільєнка Артема Сергійовича «Механізми державного управління підприємствами газової промисловості» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

В умовах модернізації, реконструкції і оновлення вітчизняної газової галузі однією з ключових проблем, що вимагають пильної уваги та вирішення, є вдосконалення і розвиток механізму державного управління взаємопов'язаними системоутворюючими елементами підприємств промисловості, що формують цілісний виробничо-технологічний та мінерально-сировинний комплекс на основі ефективного використання резервів підприємства і вдосконалення інструментально-методичного забезпечення.

Зауважимо, що в сучасних умовах інноваційного розвитку вітчизняної економіки газова галузь є провідною галуззю промисловості і займає лідируючу позицію в економічній діяльності. Інфраструктура газової промисловості України є розгалуженою системою, яка складається з основних виробників газу та сервісних організацій.

Тому пропозиції автора стосовно сучасних напрямів державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників, а також розроблені ним практичні рекомендації є своєчасними та змістовними.

Директор Департаменту

Сергій МАГДИСЮК

У К Р А І Н А

**ХАРКІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ****ДЕПАРТАМЕНТ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА**

майдан Конституції, 16, м. Харків, 61003, тел. +38 (057) 760-73-31, факс +38 (057) 760-26-53
E-mail: ugh@citynet.kharkov.ua, код ЄДРПОУ 43927048

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача Національного університету цивільного захисту України Ільєнка Артема Сергійовича «Механізми державного управління підприємствами газової промисловості» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

В умовах модернізації, реконструкції і оновлення вітчизняної газової галузі однією з ключових проблем, що вимагають пильної уваги та вирішення, є вдосконалення і розвиток механізму державного управління взаємопов'язаними системоутворюючими елементами підприємств промисловості, що формують цілісний виробничо-технологічний та мінерально-сировинний комплекс на основі ефективного використання резервів підприємства і вдосконалення інструментально-методичного забезпечення.

Зауважимо, що в сучасних умовах інноваційного розвитку вітчизняної економіки газова галузь є провідною галуззю промисловості і займає лідируючу позицію в економічній діяльності. Інфраструктура газової промисловості України є розгалуженою системою, яка складається з основних виробників газу та сервісних організацій.

Тому пропозиції автора стосовно сучасних напрямів державного управління підприємствами газової промисловості на основі системи збалансованих показників, а також розроблені ним практичні рекомендації є своєчасними та змістовними.

Заступник міського голови –
Директор Департаменту
житлово-комунального господарства
Харківської міської ради

С.Б. СИРОТА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ільєнко А. С. Державне управління безпекою газової галузі України. Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2018. № 1 (8). С. 108–114.
2. Ільєнко А. С. Державне регулювання безпеки газопостачання в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні : наук. журн. / Причорномор. НДІ економіки та інновацій. Одеса, 2019. Вип. 12. С. 34–37.
3. Ільєнко А. С. Енергетична безпека України: сутність, загрози та механізми регулювання. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління». 2019. Т. 30 (69), № 4. С. 61–67.
4. Ільєнко А. С. Державне регулювання газозабезпечення в умовах реалізації стратегії національної безпеки. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електрон. наук. фах. вид. / Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон : ХНТУ, 2019. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/20.pdf.
5. Ільєнко А. С. Державна політика щодо безпеки газопостачання. Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. журн. / Дніпр. держ. аграр.-екон. ун-т. Київ : ДКС-центр, 2019. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=3&y=2019>.

Статті в закордонних виданнях за фахом

6. Ilyenko A. S. Energy security of Ukraine as a component of national security. East Journal of Security Nauka i studia. 2019. № 11(200). С. 60–68.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Ільєнко А. С. Державне регулювання газопостачанням України в умовах євроінтеграції. Україна – ЄС: проблеми наукової та галузевої інтеграції : матеріали III Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (Харків, 6–7 верес. 2019 р.), 2019. С. 67–69.

8. Ільєнко А. С. Державне управління безпекою газового господарства України. Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. 18 жовт. 2019 р., Мелітополь, Україна / відп. ред. Ортіна Г. В. Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. С. 49–52.

9. Ільєнко А. С. Організаційний механізм державного управління газозабезпеченням України. Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ, 5 листоп. 2019 р. : у 2 ч. Ч. 2 / редкол. : Т. Г. Маренич та ін. ; Харк. нац. техн. ун-т сільського госп-ва ім. Петра Василенка. Харків : Стильна типографія, 2019. С. 169–172.

10. Ільєнко А. С. Механізми державного управління безпекою газового господарства України. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 берез. 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 61–63.

11. Ільєнко А. С. Державне регулювання енергетичною безпекою України в умовах глобалізації. Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія та практика : матеріали VII Міжнар. заоч. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2019 р. / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2019. С. 84–86.